

Lietuvos kultūros taryba,

2018-02-28

Rasius Makselis, Rūta Stanevičiūtė, Elona Bajorinienė

Lietuvos kultūros politikos modelio sukūrimas. Lietuvos kultūros politikos formavimo perspektyvų analizė

Turinys

I. KP modelio teorinės prielaidos: kas yra "politikos modelis"?	2
II. Kultūros politika kaip valstybės įsipareigojimas kultūrai: JT ir UNESCO	10
III. Kultūros politika kaip valstybės įsipareigojimas kultūrai: nacionalinis kontekstas	18
IV. Kultūros politikos metmenys Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ir Lietuvos kultūros kongresų programose	25
V. Tarptautinio politinio konteksto raida	61
1. Pokomunistinė transformacija	61
2. Kultūros politikos diskursas ir ES integracija	64
3. Kultūros politikos demokratizavimas ir kultūrinio posūkio Lietuvos ES politikoje perspektyva	68
VI. Politiniai ir metodiniai Europos Tarybos kultūros politikos modeliavimo aspektai	77
EUROPOS TARYBOS kultūros politikos stebėsenos instrumentarijus. PROGRAMOS „Kultūros politikos apžvalgos“ rekomendacijos Nuo programos „Kultūros politikos apžvalgos – iki „Compendium“	77
VII. Lietuvos kultūros politikos vykdymo 2001–2016 m. analizė: strateginio kultūros politikos planavimo ir jos įgyvendinimo rezultatų apžvalga	90
VIII. IŠVADOS	94
Išvadų apibendrinimas	98
Siūlomas valstybės vaidmens Lietuvos kultūros politikoje modelis	99
IX. Tarptautinio kultūros politikos forumo „Kultūros politikos modeliavimas XX–XXI a.: prielaidos, patirtis, iššūkiai“ medžiaga	101
1. Renginio programa	101
2. Rekomendacijos kultūros politikos formuotojams	103

I. KP modelio teorinės prielaidos: Kas yra "politikos modelis"?

Prieš pradėdant analizuoti Lietuvos kultūros politikos modelio sukūrimo galimybes būtina apibrėžti, koku būdu suprantame kas yra "kultūros politikos modelis". Pati "kultūros politikos modelio" sąvoka viešosios informacijos erdvėje girdima pirmosiose nepriklausomybės Sąjūdžio laikotarpio diskusijose apie kultūros politiką. Bilas Duftonas 1998 m. Europos Tarybos programos "Kultūros plėtros politikos šalyse narėse" ataskaitoje¹ pastebi, jog pirmojo atkurtos nepriklausomybės laikotarpio 1990 metais surengto Lietuvos kultūros kongreso metu pradėtos diskusijos apie Lietuvos kultūros politikos modelio poreikį vis dar tęsiasi. Pasak Bilo Duftono, nors 1991 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė savo programoje ir išskėlė uždavinį apibrėžti Lietuvos kultūros politikos modelį ir jo pagrindu iš esmės reformuoti kultūros politiką, tačiau pradėta kultūros politikos transformacija, eksperto požiūriu, 1998 metais dar nebuvo iki galo sėkmingai įgyvendinta.

Sisteminių, t.y. pagrįstų aiškiai apibrėžtu ir nuosekliai taikomu modeliu, kultūros politikos reformų neužbaigtumą liudija ir 2010 metais birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. XI-977 patvirtintos "Lietuvos kultūros politikos kaitos gairės", kurių tikslas – "atnaujinti Lietuvos kultūros politikos modelį (...)", bei 2016 m. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose dalyvaujančių politinių partinių programų pažadas sukurti "naują kultūros politikos modelį" (Lietuvos Socialdemokratų partijos programa), "naują, į šiuolaikinę kultūros sampratą orientuotą, humanitarinių ir socialinių mokslų pasiekimais grįstą, dabartinės Lietuvos visuomenės vertybines aspiracijas atspindinti kultūros politikos koncepciją" (Lietuvos Tėvynės Sąjungos – Krikščionių demokratų "Planas Lietuvai") ir pan.

Kadangi diskusijų apie Lietuvos kultūros politikos modelį gausa ir įvairovė, kaip ir dažnai politizuotas šių diskusijų pobūdis, apsunkina teorinę paties modelio analizę, būtina iš naujo apibrėžti, ką laikysime kultūros politikos modeliu. Šiuo požiūriu verta pasiremti mokslinėmis viešosios politikos analitikų išvalgomis. Todėl visu pirma apibrėšime kas yra "modelis" viešosios politikos

¹ žr. Bill Dufton, *Cultural Policy in Lithuania*, Cultural Development policies in member states, Council of Europe, Culture Committee, Strasbourg: 1998, pp. 15-16.

kontekste, o vėliau patikslinsime, koku būdu tas modelis gali būti naudojamas analizuojant ir formuojant konkrečiai kultūros politiką.

Vieno iš šiuo metu akademinėje erdvėje dažniausiai nurodomų įvadų į viešosios politikos problematiką autorius Thomas R. Dye apibūdina modelį kaip "supaprastintą tam tikro tikrovės aspekto reprezentaciją"². Viešosios politikos modelis čia suvokiamas kaip politikos procesus, juose dalyvaujančius subjektus bei jų santykius reprezentuojanti konceptuali schema. Viešosios politikos modelis yra abstraktus ir iš prigimties analitinis – jis yra naudojamas kaip politikos proceso analizės įrankis. Todėl Thomas R. Dye ir kalba apie "analitinius viešosios politikos modelius" bei pateikia skirtingus politikos analizėje vykdomo modeliavimo būdus. Kiekvienas iš jo pateiktų modelių suteikia galimybę išryškinti tam tikrą specifinį politikos proceso aspektą ir todėl šie analitiniai modeliai vienas kito nepakeičia, bet papildo.

Proceso modelis apibūdina viešosios politikos dinamiką, apima problemų identifikavimo, veiksmų plano parengimo, politikos formulavimo, politikos veiksmų įteisinimo, įgyvendinimo ir stebėsenos etapus. Proceso modelis ypač naudingas aprašant sprendimų priėmimo ir politikos įgyvendinimo efektyvumo stebėsenos veiksmus.

Institucinis modelis išryškina politikos procesuose dalyvaujančių institucijų sąrangą. Šis modelis turi ilgiausią istoriją, kadangi politika nuo seno būdavo suprantama kaip už ją atsakingų institucijų veikla. Institucinis modelis naudingas politikos proceso analizės pradžioje, kuomet bandoma suvokti politikos procesą, kaip tam tikrą struktūrą, jungiančią dalyvaujančias institucijas, ir sistemą (šių institucijų tarpusavio sąveiką). Institucinis modelis taip pat naudingas apibrėžiant specifines politikos sritis ir temas: regionų politiką, rankos atstumo principą, visuomenės reprezentavimą politikoje ir pan.

Racionalusis modelis politikos procesą matuoja maksimalios viešosios naudos matu ir klausia, koku būdu ir kokiais veiksmais galima pasiekti didžiausios naudos visuomenei. Į naudos sampratą įeina ne tik veiksmų rezultatai, bet ir jų santykis su sąnaudomis, kurias valstybė patiria taikydama

² žr. Thomas R. Dye, *Understanding Public Policy*, Harlow: Pearson, cop. 2014, p. 15. Autorius šioje, 14-o leidimo sulaukiojioje knygoje analizuoja JAV viešąją politiką.

pasirinktus veiksmus. Kitaip sakant, viešoji nauda sukuriama tada, kai veiksmų pozityvus efektas pranoksta jų taikymo sąnaudas. Modelis pasižymi dedukcinėmis prielaidomis, kadangi norint tiksliai įvertinti politikos veiksmų efektyvumą reikia juos suplanuoti žinant visus pagrindinius aplinkos veiksnius, kurie turi įtakos politikos įgyvendinimui. Taikydama racionalųjį modelį, valstybė turi įvertinti ne tik aplinkos veiksnius (tarp jų ir pvz. ir visuomenės vertybines nuostatas), bet ir įvertinti visas įmanomas veiksmų alternatyvas, numatyti galima žalos ir naudos santykį kiekvienos alternatyvos atveju. Tik įvertinus visas alternatyvas galima priimti racionalų sprendimą, kitaip sakant, suformuoti tinkamiausią politikos modelį³. Nors, kaip pastebi Dye, racionalusis modelis yra retai pritaikomas praktikoje, tačiau jis naudingas kaip tik tuo, jog išryškina racionalaus (t.y. atsižvelgiančio į visus aplinkos veiksnius ir įvertinančio galimas alternatyvas) konkrečios situacijos modeliavimo ribas.

Inkrementalistinis modelis apibūdina valstybės veiksmus įgyvendinti tęstinę politikos strategiją "žingsnis po žingsnio" auginant ir nuolat tikrinant veiksmų poveikį ir rezultatus. Inkrementalizmo teorijos kūrėjo Charles'o E. Lindblomo pastebėjimu, politikai dažniausiai neturi nei laiko, nei išteklių išsamiai racionaliai procesų analizei⁴. Todėl priimant sprendimus ilgalaikę perspektyvą keičia trumpalaikė, iš visų galimų alternatyvų vertinamos tik "svarbios", politika modeliuojama ne pasirenkant siekti idealaus, nuo tikrovės ir joje egzistuojančių praktikų ryškiai besiskiriančio vaizdinio, bet jau sukurtas politines programas ir praktikas, kaip naujų veiksmų "išeities" taškus. Užtikrinant nuolatinę pokyčių stebėseną inkrementalistinis politikos modelis leidžia išsaugoti reikšmingų politikos procesų tęstinumą ir laipsniškai koreguoti jų kryptį. Nors daugeliu atveju giriamas kaip realistiškesnis ir praktiškesnis už racionalų, inkrementalistinis modelis iš prigimties yra konservatoriškas,

³ Apie "racionalaus visapusiškumo teoriją" priimant sprendimus viešajame sektoriuje žr. Herbert A. Simon, *Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization*, Third Edition, The Free Press, Collier Macmillan Publishers, London, UK, 1976.; bei Jolanta Buškevičiūtė, Alvydas Raipa, "Šiuolaikinių sprendimų rengimas viešajame sektoriuje", *Viešoji politika ir administravimas, Public Policy and Administration*, Kauno technologijos universitetas: 2010, Nr. 24.

⁴ žr. Charles E. Lindblom, "The Science of Muddling Through," *Public Administration Review*, 19 (Spring 1959), 79-88.

siekiantis kompromisų pagalba išsaugoti egzistuojančią politinę sistemą ir nėra efektyvus krizių akivaizdoje bei esant radikalių reformų poreikiui.

Grupių teorija grįstas modelis remiasi prielaida, jog politiką lemia įvairių visuomenės grupių sąveika o konkrečiu momentu susiklosčiusi politinė situacija atspindi visuomenės grupių interesų pusiausvyrą⁵. Vienos formalios ir neformalios visuomenės grupės sukuria spaudimą kitoms visuomenės grupėms bei valstybės institucijoms, kurios turi ir siekia atsižvelgti į visuomenės interesus. Grupių teorijos požiūriu, valstybės funkcija yra moderuoti visuomenės grupių konfliktus nustatant bendras žaidimo taisykles, sudarant sąlygas kompromisiniams sprendimams, juos įgyvendinant ir tokiu būdu sukuriant grupių interesų pusiausvyrą visuomenėje. Kintant grupių įtakai kinta ir jų interesų pusiausvyra, todėl viešoji politika turi reaguoti ir imtis veiksmų, kurie išsaugotų ar atkurtų prarastą pusiausvyrą. Teorija yra paranki siekiant suprasti politikos procesą kaip polilogišką diskursą, kuriame savo interesus gina atskiros visuomenės grupės. Kita vertus, modelis apsunkina pro-aktyvios politikos formavimą, kadangi valstybė užima lygsvarą palaikančio, į pokyčius reaguojančio moderatoriaus funkciją.

Elito teorija grįstas modelis apibūdina politikos procesą kaip iš esmės priklausantį nuo nedidelės visuomenės "elito" dalies interesų. Šios teorijos požiūriu valstybės institucijos viso labo tik "nuleidžia" elito sprendimus plačiai visuomenei, kuri yra iš esmės pasyvi. Elitas yra sąlygiškai uždara, bendras vertybes pripažįstanti, visuomenės grupė, kuri nėra įtakojama plačiosios visuomenės, tačiau pati ją įtakoja viešosios politikos pagalba. Viešoji politika atstovauja ne plačiosios visuomenės, bet elito interesams. Šis modelis pokyčius politikos procese aiškina ne pokyčiais plačiojoje visuomenėje, bet pokyčiais elito vertybių sistemoje. Kita vertus, kadangi elitui būdinga konservatyvi laikysena, dažnai pokyčius politikoje lemia tai, jog pasitikdamas naujus (ekonominius, demografinius, geopolitinius) iššūkius, elitas ieško naujų būdų išsaugoti egzistuojančią politinę sistemą⁶.

Viešojo pasirinkimo teorija grįstas modelis teigia, kad lemiamas veiksnys politikos procese yra ne visuomenės bendrieji interesai, bet individualūs politikų

⁵ žr. David B. Truman, *The Governmental Process*, New York: Knopf, 1951.

⁶ žr. Thomas R. Dye, ten pat, p. 24.

ir biurokratų interesai. Visa viešoji politika yra politikų ir viešosios administracijos darbuotojų asmeninių interesų visuma. Pasak teorijos kūrėjo James'o M. Buchanano, politikos veikėjai siekia kiek galima padidinti savo asmeninę naudą, todėl politikoje galioja rinkos dėsniai, o politinis susitarimas yra giminingas ekonominiam susitarimui, kuriuo siekiama bendros naudos⁷. Valdžia ir įstatymai yra būtent tokio savo interesus ginančių individų susitarimo rezultatas. Teorija pripažįsta, kad valstybė turi kompensuoti tam tikrus "rinkos sutrikimus", t.y. įsiterpti, kuomet bendras gėris yra per brangus individams ar jų grupėms (pvz. krašto apsaugos, sveikatos, švietimo, kultūros politikos). Pasak Thomas R. Dye, viešojo pasirinkimo teorija paaiškina, kodėl politikai savo rinkiminėse elgiasi populistiskai ir programose nenumato aiškių alternatyvų - partijos formuoja politiką tam, kad laimėtų rinkimus, o ne laimi rinkimus tam, kad formuotų politiką⁸. Teorija taip pat padeda įvertinti savo interesų siekiančio biurokratijos aparato augimo riziką.

Žaidimų teorija grįstas modelis vaizduoja politikos procesą, kaip įvairių žaidėjų, priimančių sprendimus sąveikos erdvę. Žaidėjų priimami sprendimai įtakoja viso proceso eigą, t.y. vieni žaidėjai sprenddami įtakoja kitus. Svarbus tokio sprendimo priėmimo elementas - galimybė įvertinti ir numatyti kitų žaidėjų sprendimus. Charakteringas žaidimų teorijos pavyzdys politikoje - atgrasymo priemonių strategijos krašto apsaugos politikoje, kuri taiko apsaugos priemones įvertindama galimą potencialaus priešo reakciją į tas priemones. Teorija remiasi prielaida, jog egzistuoja bendros žaidimo taisyklės ir kad žaidėjai priima sprendimus racionaliai (t.y. jų sprendimus galima prognozuoti).

Akivaizdu, jog pateikti šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje taikomi analitiniai viešosios politikos analizės modeliai nesukuria išsamaus politikos procesų analizės metodo, kaip minėta anksčiau, kiekvienas iš jų pateikia dalinę konkretaus politikos proceso reiškinių perspektyvą, todėl kiekvieną kartą pasirenkant vieną ar kitą modelį būtina pagrįsti jo pasirinkimą ir įvertinti jo metodologinį ribotumą.

⁷ žr. James M. Buchanan and Gordon Tullock, *The Calculus of Consent*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962.

⁸ žr. Thomas R. Dye, ten pat, p. 26.

Kita vertus, nesunku pastebėti, jog visiems pateiktiems modeliams būdingas tam tikras teorinis dvilypumas. Viena vertus, analitiniai modeliai yra *aprašomieji*, kitaip sakant, jie taikomi visu pirma siekiant *aprašyti* tyrimo objektu pasirinktą politikos procesą, įvardyti ir suprasti esminius jo elementus, lemiamas sąveikas. Kita vertus, visi analitiniai modeliai remiasi prielaida, jog jie *apriori* reprezentuoja esminius politikos proceso aspektus, kitaip sakant, jie kalba apie pačią politinę tikrovę. Pirmuoju atveju analitiniai modeliai suvokiami kaip analizės instrumentas, antruoju atveju yra tapatinami su pačia politine tikrove ir patys tampa tyrimo objektu. Taip suprastas modelis įgalina mokslinę analizę tuo, jog leidžia tyrėjui *atpažinti* jo paties pasirinktą modelį tam tikroje pasirinktoje politinėje tikrovėje. Kadangi tyrėjui modelis yra ir išeities taškas, ir atpažinimo rezultatas, tyrėjas rizikuoja patekti į metodologiškai ydingą ratą, kitaip sakant, tapti pasirinkto analitinio modelio įkaitu. Vien šios rizikos pripažinimo pakanka apsisprendimui neapsiriboti vienu analitiniu modeliu tyrinėjant konkrečią politinę situaciją.

Šis teorinis analitinio modelio dvilypumas turi būti papildytas ir praktiniu dvilypumu, kuris, deja, nėra pakankamai atskleidžiamas mokslinėje literatūroje. Viešosios politikos modeliavimas siekiant aprašyti vykstantį ar praeityje vykusį politinį procesą skiriasi nuo jos modeliavimo tiesiogiai dalyvaujant pačiame politiniame procese. Pirmuoju atveju mes naudojame modelį, kaip proceso pažinimo analizės įrankį, antruoju atveju mes rengiamės įtakoti šio proceso kaitą pageidaujama linkme, t.y. modelis naudojamas kaip ateities scenarijaus projekcija. Nors galima sutikti, kad visi aptarti analitiniai modeliai gali būti naudojami ir pažinimo, ir praktinio politikos formavimo tikslais, tačiau jų tinkamumas šiems tikslams yra skirtingas. Nepakankamai aiškiai atskyrus šias skirtingas politikos modelio funkcijas kyla pavojus neadekvačiai jį panaudoti sukeičiant skirtingas politinio proceso perspektyvas. Lietuvos kultūros politikos praktikoje galime aptikti ne vieną bandymą keisti pvz. institucinę politikos modelį tikintis, jog atlikti instituciniai pokyčiai automatiškai įtakos sprendimų priėmimo procesus, tačiau laukiamo rezultato nepavyksta pasiekti būtent dėl to, kad nesuformavus prielaidų proceso pokyčiams nauja struktūra prisitaiko prie

įsitvirtinusios sprendimų priėmimo praktikos⁹. Tokiu atveju nors institucinio modelio analizė yra būtina sąlyga planuojant inicijuoti pokyčius, tačiau ji turi būti papildyta politinio proceso analize, racionalių aplinkos veiksnių ir alternatyvų vertinimu, savo interesus ginančios biurokratijos inertiškumo, formalių ir neformalių visuomenės grupių įtakų vertinimu. Politikos įgyvendinimo stadijoje taip pat nepakanka teisinių, institucinių, administracinių veiksmų, jie turi būti atliekami įvertinant egzistuojančias politikos praktikas, suinteresuotų "žaidėjų" įtaką pokyčių įgyvendinimo procesui bei užtikrinant proceso stebėsenos "grįžtamąjį ryšį".

Žemiau pateikiame sąlygišką pristatytų modelių grupavimo pagal jų tinkamumą taikyti politikos procese pavyzdį:

Politikos proceso etapas	Tinkamas analitinis politikos modelis
Problemos identifikavimas	Institucinis, Racionalusis, Grupių teorija
Darbotvarkės sudarymas	Institucinis, Racionalusis, Grupių teorija, Viešojo pasirinkimo teorija, Žaidimų teorija
Politikos formavimas	
Politikos įteisinimas	Institucinis, Grupių teorija
Politikos įgyvendinimas	Institucinis, inkrementalistinis, Grupių teorija
Politikos vertinimas	Institucinis, Racionalusis, Grupių teorija

Tad kaip turėtume apibrėžti "politikos modelį"? Atsižvelgiant į aptartą mokslinį šios sąvokos kontekstą ir jos sąvokos taikymo ypatumus, juo turėtume laikyti konceptualią schemą, kuri 1) nusako esminius politikos proceso elementus bei jo aplinkos veiksnius, institucinius, sprendimų priėmimo, suinteresuotų visuomenės grupių interesų derinimo ir kitus vienas kitą papildančius aspektus, 2) apibrėžia siektiną politinio proceso pokyčių viziją, 3) pagrindžia optimalų šios vizijos įgyvendinimo scenarijų. Be minėtų modeliavimo principų atskirai reikėtų aptarti pačios kultūros politikos, kaip valstybės atsakomybės ir jos įsipareigojimų apimtį vertinimo būdus ir parametrus. Šiuo

⁹ Viešosios įstaigos "Lietuvos institutas" steigimas 2001 metais - vienas iš politikos sprendimų keisti institucinį modelį neatsižvelgiant į kitus politikos proceso aspektus.

tikslu prasminga aptarti valstybės vaidmenį formuojant ir įgyvendinant kultūros politiką, kitais žodžiais tariant, valstybės vaidmens kultūros politikoje modelį.

[Rasius Makselis]

II. Kultūros politika kaip valstybės įsipareigojimas kultūrai: JT ir UNESCO

Kultūrą suprasdami plačiąją antropologine prasme kaip bet kokią prasmingą žmogaus veiklą, o politiką – kaip galios raišką bendruomenėje ir valstybėje, galėtume kalbėti apie kultūros politikos požymius visais žmonijos istorijos laikotarpiais. Tokiu požiūriu vadovaudamiesi ir kultūros politiką suprasdami kaip *viešosios politikos priemonių taikomų kultūros srityje visumą* šių laikų tyrinėtojai analizuoja pvz. Romos imperijos arba Viduramžių kultūros politiką¹⁰. Tokioje plačioje istorijos perspektyvoje patogu identifikuoti šiuolaikinės kultūros politikos pagrindą sudarančių idėjų ištakas. Galime atkreipti dėmesį į tradiciškai pripažįstamą sakralinę ir visuomeninę vaizduojamojo ir scenos meno vertę, patronažo ir mecenatystės tradicijas, menininko, kaip amatininko ir kaip aukštesniųjų dvasinių jėgų įkvėptojo mediumo, vėliau – genijaus sampratą. Kultūra ir menas kaip politinės galios raiškos priemonės yra visais laikais neatsiejami nuo prestižo ir propagandos tikslų. Hierarchinę Viduramžių scholastikos suformuluotą teologinę tikrovės, kaip Dievo kūrinijos, viziją Naujaisiais laikais pakeitė pasaulio, kaip žmogaus individo laikomo pažinimo ir valios subjektu, raiškos erdvės samprata. Šis pokytis į kultūros lauką įvedė asmens raiškos laisvės sampratą, kuri ilgainiui imama sieti su prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių kategorija. Savo ruožtu žmogaus teisės ir laisvės tampa vienu iš svarbiausių XX a. ir šiuolaikinio pasaulio valstybių politikos vertybių šaltinių. Vokiečių klasikinės filosofijos, romantizmo judėjimo, XVIII a. ir XIX a. "tautų pavasario" revoliucijų sąlygoti pokyčiai paskatino kultūriniu tapatumu grindžiamos tautinės valstybės idėjos gimimą¹¹. Savo ruožtu kultūros politiką

¹⁰ žr. *Reflections on Cultural Policy, Past, Present and Future*, ed. Evan Alderson, Robin Blaser and Harold Coward, Calgary Series for the Humanities, Wilfrid Laurier University Press, 1993, p. 41-73.

¹¹ plg.: "svarbiausios, pirminės ir iš tikrųjų natūralios valstybių sienos yra jų vidinės sienos. Kalbančius ta pačia kalba daugybė prigimtinių nematomų ryšių sujungia daug anksčiau už bet koki žmogaus meną. Jie supranta vienas kitą ir gali būti vieni kitų suprasti vis geriau ir geriau, jie susiję iš prigimties ir yra prigimtine viena nedaloma visuma", Johann Gottlieb Fichte (1762–1814), "Reden an die deutsche Nation" (1808).

įtakoją ir hierarchizuotos kultūros sampratos, skirstančios kultūrą į elito ir masių kultūras, atsisakymas¹².

XX a. du pasaulinius kartus patyrusios, pasaulinės taikos siekiančios, valstybės Jungtinių Tautų organizacijos narės nubrėžė naujas tarptautinės politikos gaires, kurios suteikė naują pagrindą ir kultūros politikos sampratai. 1948 m. gruodžio 10 d. Paryžiuje Jungtinių Tautų asamblėjoje priimta Pasaulinė žmogaus teisių deklaracija tarptautiniu mastu pripažįsta tokias prigimtines žmogaus teises, kaip teisę būti nediskriminuojamam lyties, rasės, kalbos, religijos, tautybės atžvilgiu, teisę į minties, sąžinės ir tikėjimo laisvę, nuomonės ir raiškos laisvę, teisę ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bet kokiomis priemonėmis ir nepaisant valstybių sienų. Deklaracijos 27 straipsnis kalba tiesiogiai apie kultūrinės teises – apie teisę dalyvauti kultūroje, turėti galimybę pasiekti, pažinti ir vartoti kultūros produktus ir paslaugas: "Kiekvienas turi teisę laisvai dalyvauti bendruomenės kultūriniame gyvenime, gėrėtis menu, dalytis mokslo pažangos laimėjimais ir jų teikiama nauda". Deklaracija taip pat pripažįsta intelektualinės nuosavybės apsaugos būtinybę: "Kiekvienas turi teisę į savo moralinių ir materialinių interesų, atsirandančių iš mokslo, literatūros arba meno kūrinių, kurių autorius jis yra, apsaugą"¹³.

1966 metais Jungtinės Tautos priėmė *Tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą*¹⁴. Jame pabrėžiama, jog "pagal Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją laisvos žmogaus asmenybės, kuri naudojasi pilietinėmis bei politinėmis laisvėmis ir yra atsikračiusi baimės bei skurdo pančių, idealas gali būti įgyvendintas tik sudarius sąlygas kiekvienam žmogui naudotis savo pilietinėmis ir politinėmis bei ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis". Paktas kalba ne tik apie asmens bet ir apie tautų (angl. peoples) teisę: "Visos tautos turi apsisprendimo teisę. Remdamosi šia teise, jos laisvai nustato savo politinį statusą ir laisvai vykdo savo ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą". Paktas pakartoja žmogaus teisę dalyvauti kultūroje ir ginti savo

¹² žr. Jose Ortega y Gasset, *Masių sukilimas*, Vilnius: Vaga, 2013.

¹³ "Visuotinė žmogaus teisių deklaracija", Valstybės žinios, 2006-06-17, Nr. 68-2497, Lietuva prisijungė prie šios deklaracijos 1991 m. kovo 12 d. Tarptautinis bendradarbiavimas sprendžiant tame tarpe ir kultūrinės problemas bei pagarba žmogaus teisėms taip pat minimi ir JT Chartijoje, priimtoje 1945 m.

¹⁴ Šis paktas Lietuvoje įsigaliojo 1992 m. vasario 20 d.

intelektinę nuosavybę, taip pat pažymi, jog šalys, siekdamos užtikrinti šias teises naudoti kultūros išsaugojimo, plėtros ir sklaidos priemones, taip pat sudarys sąlygas laisvai kūrybinei raiškai, pripažins tarptautinio bendradarbiavimo naudą.

JT nuo pat savo veiklos pradžios skyrė dėmesį kultūrai, 1946 m. JT įsteigtos specializuota agentūra UNESCO 1952 m. priėmė Intelektinės nuosavybės konvenciją, o 1954 m. – Kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvenciją. UNESCO iškeltas tikslas siekti taikos tarp valstybių pasitelkiant švietimą, kultūrą ir mokslą¹⁵ pagrindė būtinybę atidžiau apibrėžti kultūros vaidmenį visuomenės ir valstybės gyvenime. Šiuo tikslu 1967 metais Monake UNESCO organizavo apskrito stalo diskusiją, kuri tapo pirmąja agentūros pastanga į tarptautinę viešąją erdvę įvesti kultūros politikos sąvoką. Posėdžiuose dalyvavę UNESCO atstovai konstatavo, jog diskusijas apsunkino dvi aplinkybės: labai sunku rasti universalų ir visiems priimtina kultūros apibrėžimą, kuris galėtų būti naudojamas politiniame diskurse, be to, UNESCO, kuri pati yra tarptautinė organizacija, turi labai ribotas priemones paveikti šalių narių nacionalines vyriausybes. Minėtu laikotarpiu dauguma (ypač besivystančių šalių) vyriausybių pačios neturėjo artikuliuotos kultūros politikos¹⁶. 1966 metais inicijuotas projektas Nr. 3.331.2 vadinosi "Pagalba meno kūrybai moderniam pasaulyje", vėliau pavadinimas buvo simptomiškai pakeistas į "Apskritą stalą kultūros politikai moderniam pasaulyje aptarti". Ekspertai konstatavo, jog stinga informacijos, reikalingos spręsti naujai kylančias kultūros politikos

¹⁵ Žr. UNESCO konstitucija: " mintys apie karus gimsta žmonių protuose, todėl būtent žmonių sąmonėje privalu skiepyti taikos gynimo idėją, pasaulio tautų tarpusavio nesupratimas per visą žmonijos istoriją keldavo įtarumą ir nepasitikėjimą, o iš to radęsi nesutarimai pernelyg dažnai peraugdavo į karus, ką tik pasibaigęs didžiulis ir baisus karas tapo įmanomas dėl to, kad atsižadėjus demokratinių orumo, lygybės ir pagarbos žmogui principų buvo pasiryžta juos pakeisti, pasinaudojus neišprusimu ir prietarais, rasių bei žmonių nelygybės dogma, platus kultūros skleidimas ir žmonijos švietimas apie teisingumą, laisvę ir taiką būtinas žmogaus orumui įtvirtinti ir yra šventa pareiga, kurią visos tautos privalo vykdyti tarpusavio pagalbos ir rūpesčio dvasia."

¹⁶ Žr. Gabriela Toledo Silva, "10th International Conference in Interpretive Policy UNESCO and the coining of cultural policy", "10th International Conference in Interpretive Policy, CERAPS, CNRS/Université Lille 2, 2015.

problemas susijusias su institucijų veikla, finansavimu ir administravimu¹⁷. Jie taip pat nurodė, jog kultūros politika turėtų būti suprantama kaip valstybės atsakas į visuomenės kultūros poreikius – jeigu yra poreikiai, turi būti ir veiksmai jiems patenkinti. Apskrito stalo diskusijų rezoliucija sujungė visuomenės "kultūrinių poreikių" sąvoką su rekomendacija apibrėžti kultūros plėtros rodiklius, "objektyviai" įvertinti kultūrinius poreikius, planuoti galimybes juos patenkinti panaudojant turimus išteklius. Taip pat pabrėžta, jog kultūros plėtra turi būti siejama su asmens realizacijos tikslu bei su ekonomine ir socialine plėtra. Kaip pastebi Gabriela Toledo Silva, nuo pat diskusijų pradžios išryškėjo įtampa tarp UNESCO nenoro diktuoti kultūros politikos principus valstybėms pripažįstant jų unikalumą ir ryžtingo siekio bet koku atveju ginti kūrėjo laisvės principą¹⁸. Nepaisant sunkumų ir politinių įtampų UNESCO XX a. priėmė visą pluoštą pamatinės svarbos konvencijų, kurios tapo norminiais teisės aktais jas ratifikavusiose šalyse. 1970 m. UNESCO priėmė " Nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo priemonių konvenciją",¹⁹ 1972 m. – "Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvenciją"²⁰, 2003 m. – "Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją"²¹, 2001 m. – "Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvenciją"²², 2005 m. – "Konvencija dėl kultūrų raiškos įvairovės apsaugos ir skatinimo"²³. Šos konvencijos apibrėžė tarptautinius kultūros politikos principus, kurie tiesiogiai įtakojo jas ratifikavusių valstybių politiką bei tarpvalstybinius santykius kultūros srityje.

¹⁷ žr. UNESCO 14 generalinės konferencijos rezoliucijų dokumentacija, 1966, 14C/5.

¹⁸ Žr. Gabriela Toledo Silva, ten pat. UNESCO perspėja apie pavojų pateisinti autoritarizmą prisidengiant kultūros politikos idėja ir daro prielaidą, jog tyrimais pagrįsti, "objektyviai" įvertinti kultūros poreikia gali padėti sumažinti šį pavojų: "The firm belief that any set line of policy, in particular cultural policy, may easily become authoritarian and runs the risk of embarking on utopian schemes is a decisive element in the growing importance attached to the necessity for scientific analyses as a condition of effective action." (UNESCO, 1969: 14)".

¹⁹ Lietuva prisijungė prie šios konvencijos 1998 m.

²⁰ Lietuva prie jos prisijungė 1992 m.

²¹ Lietuva prie jos prisijungė 2004 m.

²² Lietuva prie jos prisijungė 2009 m.

²³ Lietuva prie jos prisijungė 2007 m.

Kokybiškai naują etapą į viešąją erdvę įvedant kultūros politikos sąvoką žymi 1980 m. Meksike UNESCO pasaulinės konferencijos metu priimta Deklaracija dėl kultūros politikos (Mexico City Declaration on Cultural Policies, World Conference on Cultural Policies, Mexico City, 26 July - 6 August 1982). UNESCO narėmis tapus vis daugiau naujų narių šalių, ypač iš pasaulio Rytų ir Pietų regionų, pokarinę pasaulinės taikos idėją pamažu į antrą planą išstūmė ekonominės ir socialinės plėtros, lygybės ir kovos su skurdu idėjos. Todėl Kultūros politikos deklaracija kalba apie pasikeitusį pasaulį, kuriame mokslinė ir technologinė pažanga pakeitė žmogaus padėtį pasaulyje ir jo socialinius santykius. Pasak deklaracijos teksto, ši kaita išplečia švietimo ir kultūros reikšmę, jiems tampa esminėmis individo ir visuomenės vystymosi priemonėmis. Deklaracija pateikia itin platų kultūros apibrėžimą, kuris nuo šiol tampa pavyzdžiu kitiems teisės aktams: "kultūra plačiausia prasme yra visas kompleksas išskirtinių dvasinių, medžiagiškų, intelektualinių ir emocinių bruožų, kurie apibūdina visuomenę ar socialinę grupę. Kultūra apima ne tik meną ir literatūrą, bet taip pat ir gyvenimo būdus, pamatines žmogaus teises, vertybių sistemas, tradicijas ir tikėjimus". Kultūra susiejama su žmogaus savo paties ir savo veiksmų refleksija, saviraiška, kritiniu savo paties ribų ir trūkumų suvokimu, moraliniu savo paties sprendimų ir veiksmų vertinimu, siekiu tobulėti. Deklaracija apibrėžė pagrindinius kultūros politikos principus, kurie grupuojami į 8 temas:

kultūrinė tapatybė, kultūrinė plėtros dimensija, kultūra ir demokratija, kultūros paveldas, meno ir kultūros kūryba bei meninis ugdymas, kultūros ryšiai su švietimu, mokslu ir komunikacija, kultūros veiklų planavimas, administravimas ir finansavimas, tarptautinis kultūrinis bendradarbiavimas.

Kultūrinio tapatumo sąvoka deklaracijoje siejama su "tautų išlaisvinimo" idėja: kadangi kultūra apima ir išreiškia unikalią bendruomenių gyvenimo būdų visumą, tai galimybė užtikrinti tapatumo tęstinumą pasiekama įveikus mėginimus šiuos unikalius gyvenimo būdus panaikinti arba nustelbti jėga. Tokiu būdu kultūrinis tapatumas pripažįstamas tautų (peoples) laisvės sąlyga ir tikslu. Pasak deklaracijos, kultūriniam tapatumui būdingas polinkis "semtis jėgų" iš praeities, tačiau taip pat ir galimybė perimti jo bruožams artimą išorės įtaką bei tęstinės savikūros poreikis. Kultūra apibūdinama kaip dialogas, kuriame

nedalyvaujanti izoliuota kultūra miršta. Todėl pasaulio kultūrą reikia suprasti kaip unikalių bendruomenių kultūrų įvairovės visumą, kurią galima apibūdinti kaip pasaulio kultūrų pliuralizmą. Deklaracija kelia užduotį tarptautinei bendruomenei prisiimti pareigą užtikrinti, kad kiekvienos tautos (peoples) kultūrinis tapatumas būtų išsaugotas ir apsaugotas. Bet kokios grupės kultūros praradimas suprantamas kaip netektis aktuali visos žmonijos kultūrai. Todėl kiekviena tauta ir kultūrinė bendruomenė turi teisę tvirtinti ir išsaugoti savo kultūrinę tapatybę ir reikalauti, kad kiti ją gerbtų, o visos bendruomenių kultūros turi būti laikomos lygiomis ir gerbiamos.

Kultūrą, kaip esminę socialinės ir ekonominės plėtros (development) aspektą, deklaracija apibūdina kaip galinčią sustiprinti valstybių (nations) nepriklausomybę ir tapatybę. Tačiau šį tikslą padedanti pasiekti kultūra reikalauja atsižvelgti ne tik į kiekybinius plėtros parametrus bet ir į kokybinius, susijusius ne tiek su gamybos ir vartojimo augimo mastais, kiek su gyvenimo kokybės kėlimo ir individų bei bendruomenių savirealizacijos galimybėmis. Kultūros ir švietimo politikai priskiriama misija "grąžinti plėtrai pamatinę humanistinę dimensiją". Deklaracija rekomenduoja šią misiją įgyvendinti įtraukiant kultūros faktorius į plėtros strategijas, kurias būtina įgyvendinti tik atsižvelgiant į kiekvienos visuomenės istorinį, socialinį ir kultūrinį kontekstus.

Deklaracija pabrėžia valstybių pareigą imtis būtinų priemonių, kad būtų užtikrintas 27 Pasaulinės žmogaus teisių deklaracijos straipsnis, teigiantis, kad kiekvienas turi teisę dalyvauti bendruomenės kultūriniame gyvenime, mėgautis menais ir mokslinės bei technologinės pažangos pasiekimais. Deklaracija pabrėžia demokratinę ir bendruomeninę kultūros dimensiją: kultūra kyla iš bendruomenės kaip visumos ir turi į ją sugrįžti užuot buvus paversta privilegijuoto elito nuosavybe. Kultūrinės demokratijos idėja reikalauja ne tik, kad visa bendruomenė turėtų galimybę dalyvauti kultūroje, bet ir tai, kad ji galėtų dalyvauti priimant su kultūros gyvenimu susijusius sprendimus. Šiuo tikslu deklaracija reikalauja geografiškai ir administraciškai demokratizuoti ir decentralizuoti kultūrinį gyvenimą bei užkirsti kelią galimai diskriminacijai socialinės padėties, išsilavinimo, tautybės, amžiaus, lyties, tikėjimo, sveikatos, priklausymo tautinių ar kito pobūdžio mažumų grupei pagrindu.

Deklaracija atkreipia dėmesį į materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimo svarbą bendruomenių kultūrinei atminčiai, jų kultūriniam tapatumui, valstybių nepriklausomybei bei naujai meno ir kultūros kūrybai.

Kalbėdama apie meno kūrybą, deklaracija pabrėžia, kad kultūros klestėjimas remiasi menininkų ir intelektualų nuomonės ir raiškos laisve, kuri turi būti nevaržoma jokios politinės, ekonominės ar socialinės diskriminacijos. Šiuo tikslu, pasak deklaracijos, būtina sukurti kūrybai palankias ir ją skatinančias socialines ir kultūrinės sąlygas, užkertant kelią galimai kūrėjų ir intelektualų politinei, ideologinei, ekonominei ar socialinei diskriminacijai. Šiuo tikslu nepakanka specialių kultūros ir meno kūrėjų rėmimo ir švietimo programų, taip pat svarbu siekti didesnio kultūros ir meno svarbos pripažinimo visuomenėje.

Socialinė raida reikalauja švietimo, kultūros, technologijų plėtros ir komunikacijos politikų darnos. Pasak deklaracijos, būtina siekti, kad švietimas, mokslo ir technologijų pažanga, komunikacijos technologijų plėtra būtų suderinta su intelektualiniu ir moraliniu žmonijos tobulėjimu. Šiuo požiūriu švietimas turi įgalinti individą realizuoti savo asmenybės potencialą didinant jo jautrumą laikmečiui ir aplinkai, ugdant jo asmeninę discipliną, pagarbą kitiems, jo socialinį ir tarptautinį solidarumą. Tokiu būdu ugdomi žmonės lengviau organizuojasi ir aktyviau kuria inovacijas.

Deklaracija pabrėžia, kad svarbu, jog žinios, švietimo ir mokslo turinys, būtų komunikuojamas vartojant nacionalines kalbas, raštingumas įvardijamas kaip esminė kiekvienos tautos kultūrinės plėtros sąlyga.

Deklaracija skiria dėmesį ir tolygios kultūrinių industrijų plėtros idėjai. Pasak jos, vietinės, ypač besivystančių valstybių, kultūrinių industrijų silpnumas ir nekonkurencingumas gali sąlygoti kitos kultūros produkcijos dominavimą ir vietos kultūrinį susvetimėjimą. Šios nuostatos buvo vėliau išplėtos 2005 m. priimtoje "Konvencijoje dėl kultūrų raiškos įvairovės apsaugos ir skatinimo". Deklaracijos argumentacija remiasi prielaida, jog technologijų pažangą suvokiant kaip kultūrinį procesą, prisidedantį prie individų ir visuomenių švietimo ir savirealizacijos, tolygus kultūros ir kultūrinių industrijų vystymas stiprina individų ir tautų kultūrinį tapatumą, valstybių nepriklausomybę, jų dialogą ir tarpusavio pagarbą, todėl – ir taiką pasaulyje.

Išryškinusi kultūros svarbą individų ir bendruomenių tapatumui bei valstybių nepriklausomybei bei tarptautiniam dialogui, deklaracija atkreipia dėmesį, kad valstybės turi imtis konkrečių žingsnių siekiant integruoti kultūrą į valstybių plėtros politiką. Valstybė ir visuomenė turi skirti deramą dėmesį kultūros veiklų planavimui, administravimui ir finansavimui. Šiam tikslui būtina išanalizuoti ir įvardyti visuomenės kultūros poreikius ir problemas visuomet užtikrinant kūrybai būtiną laisvę. Kultūros plėtrai būtina pagal galimybes didinti finansavimą panaudojant įvairius finansavimo šaltinius taip pat būtina kelti kultūros sektoriaus darbuotojų kvalifikaciją planuojant ir administruojant kultūrinę veiklą.

Deklaracija akcentuoja tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo gerbiant tautų kultūrinį tapatumą, nepriklausomybės ir nesikišimo principus.

Deklaracijos tekstas baigiamas XIX a. ilgamečio Meksikos prezidento Benito Juárez teiginiu: "Individų ir tautų tarpusavio santykių kontekste taika reiškia pagarbą kito teisėms".

"Deklaracijoje dėl kultūros politikos" išryškėjo keletas pamatinių UNESCO kultūros sampratos prielaidų, kurios tapo ir tarptautinių organizacijų (pvz. Europos tarybos) ir atskirų valstybių kultūros politikos sampratos pagrindu. Deklaracijoje išreiškiamas tikėjimas galima individo ir bendruomenės (visuomenės, tautos) teisių į kultūrinį tapatumą ir laisvą raišką darna, kuri savo ruožtu suprantama kaip tarpasmeninio ir tarpvalstybinio dialogo, pasitikėjimo, pagarbos ir tarptautinės taikos sąlyga. Pati darna galima tik švietimo, kultūros, tolydžios socialinės ir ekonominės plėtros pagalba pasiekus individo, bendruomenės, visuomenės ir valstybės realizacijos. Ši nuostata atskleidžia kitą pamatinę UNESCO argumentacijos prielaidą – švietėjišką tikėjimą žmogaus prigimtimi, kad žmogus iš prigimties siekia atsiskleisti, tobulėti ir kurti sau ir savo bendruomenei palankią gyvenimo aplinką. Pasak UNESCO, būtent švietimas ir kultūra padeda individui ir bendruomenei atskleisti ir realizuoti jų prigimtyje glūdinčias vertybes.

Istoriniu požiūriu tyrėjai pastebi tam tikrą UNESCO dėmesio slinkimą. Pavyzdžiui, speciali studija *UNESCO and the Issue of Cultural Diversity*²⁴ parodo,

²⁴ žr. *UNESCO and the Issue of Cultural Diversity: Review and Strategy, 1946–2000*, ed. Katérina Stenou, UNESCO, 2004.

kaip nuo 1946 metų keitėsi UNESCO požiūris į kultūrą ir kultūros įvairovę. Pirmuoju etapu, pokaryje, kultūra buvo suvokiama kaip nacionalinėse valstybėse, kaip atskiruose vienetuose, egzistuojančio paveldo bei meno kūrybinių visuma, o kultūrinis pliuralizmas buvo siejamas ne su vidine valstybės įvairove, bet su tarptautine dimensija. Antrajame etape sąvoka "kultūra" įgavo platesnę reikšmę ir tapo siejama su tapatumu. Pasak Sabine von Schorlemer, ši konotacija itin stiprėjo šaltojo karo metu, kuomet pasaulyje augo pasipriešinimas galingųjų valstybių dominavimui bei imperialistinei ir totalitarinei ideologijai²⁵. Trečiuoju etapu "kultūra" tapo siejama su vystymosi, plėtros (development) kategorija. Ketvirtuoju, dabartiniu etapu, "kultūra" suprantama plačiau, išryškinant jos sąsajas su demokratinėmis vertybėmis, šiame kontekste "kultūrų įvairovė" jau siekia apima visas žmogaus prigimtinių teisių ir laisvių raiškos formas. "Deklaracijoje dėl kultūros politikos" atsispindi visuose šiuose etapuose dominavusios kultūros sampratos, tai atsispindi UNESCO viešajai erdvei pateikti kuo platesnį, su kitomis valstybių politikos sritimis susijusį kultūros apibrėžimą, kuris būtų ir konsensuso būdu priimtinas organizacijos narėms ir kartu būtų pakankamai veiksmingai pritaikomas konkrečiose politinėse strategijose.

III. Kultūros politika kaip valstybės įsipareigojimas kultūrai: nacionalinis kontekstas

Galima teigti, kad Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas 1990 metais praktiškai realizavo JT ir UNESCO deklaruojamas tautų kultūrinio tapatumo, nepriklausomybės, kūrybinės raiškos laisvės ir apsisprendimo teisės idėjas. Būtent todėl siekiant įvertinti, koku būdu atkurtosios Lietuvos valstybės sampratoje buvo formuluojami valstybės ir kultūros santykiai, būtina apžvelgti 1992 metų lapkričio 2 d. referendumu priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, susijusias su kultūra.

Šias nuostatas patogiu grupuoti į dvi kategorijas. Visu pirma, nors žodis "kultūra" neminimas Konstitucijos preambulėje, galima teigti, kad ji yra

²⁵ žr. Sabine von Schorlemer, *The UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, Explanatory Notes*, Berlin, Heidelberg: Springer, 2012, p. 135.

svarbiausia preambulės implicitinė tema, padedanti šiai Konstitucijos daliai atlikti jos misiją – paaiškinti pačios Konstitucijos atsiradimo ir pateikimo visuomenei motyvus. Antroji kultūrai aktualių nuostatų kategorija išryškina keletą esminių kultūros aspektų, kurie yra aptariami atskirai.

Konstitucijos preambulė

Konstituciją skelbia kolektyvinis valios subjektas – lietuvių Tauta, ji yra preambulės tekste pateikiamo istorinio pasakojimo veikėja, jos veiksmų sąrašu pagrindžiama Konstitucijos kilmė ir misija. Kartu su nepriklausomybės paskelbimu, Konstitucijos priėmimas yra tautos savirealizacijos, nepriklausomo sprendimo savarankiškai tvarkyti savo gyvenimą įtvirtinimo veiksmas, todėl valstybės atgimimas Konstitucijoje siejamas su nuolatiniu Tautos siekiu užtikrinti savo gyvenimo valstybinį, teisinį ir kultūrinį tęstinumą. Valstybinį tęstinumą liudija istorijos faktas, jog Tauta buvo "prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę", teisinį tęstinumą – tai, jog jos teisinius pamatus grindė Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis, kultūrinį tęstinumą – tai, jog Tauta išsaugojo "savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius". Jeigu valstybinis ir teisinis Tautos gyvenimo tęstinumas nusako formaliąją nepriklausomybės motyvą, tai kultūrinis Tautos gyvenimo tęstinumas apeliuoja į Tautos dvasią – priklausomybės lietuvių tautinei bendruomenei jauseną, kuri pateisina kultūrinio unikalumo, savasties, tapatybės išsaugojimo ir tam būtinos laisvės poreikį. Šalia preambulėje pateikiama kita, pirmąją papildanti nepriklausomybės ir Konstitucijos paskelbimo motyvą. Tauta atlieka šiuos veiksmus realizuodama "prigimtą žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje". Šioje frazėje derinamos individo ir bendruomenės teisės, kurias papildo tautinės santarvės tikslas (tautinių bendrijų teisė saugoti savo kultūrinį tapatumą ir gerbti kitų tautų bendrijas), bei "atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės" siekis. Ši antroji motyvą apeliuoja į JT deklaruojamas individo ir tautų teises ir laisves.

Konstitucijos preambulė apeliuoja išsyk į du tarptautinės teisės praktikoje žinomus valstybės nepriklausomybės pripažinimo būdus: deklaratyvų ir konstitutyvinį. Pirmasis vadovaujasi nuostata, jog tarptautinės teisės požiūriu nepriklausoma gali būti laikoma valstybė, kuri turi apibrėžtą

teritoriją, nuolatinius gyventojus, valdžią ir sugeba bendrauti su kitomis valstybėmis. Antrasis teigia, jog nepriklausoma valstybė gali būti laikoma tik tuomet, kai ją pripažįsta kitos valstybės. Preambulėje anksčiau išryškintus motyvus galima suprasti ne tik kaip kreipimąsi į Lietuvos piliečius, siekiant juos konsoliduoti identifikuojant save su kolektyviniu Tautos subjektu, bet ir kaip kreipimąsi į tarptautinę bendruomenę išsakant savo nepriklausomybės motyvus tarptautinės teisės kalba. Šie motyvai remiasi į dvi Konstitucijoje sistemiškai derinamas argumentacijas: tautinės savasties išsaugojimo poreikį ir teisinės valstybės kūrimo siekį. Pirmoji remiasi romantine tautinio tapatumo koncepcija, antroji – pasauline žmogaus teisių deklaracija. Ir vienoje ir kitoje argumentacijoje kultūrai tenka svarbus vaidmuo: kultūrinis tęstinumas pripažįstamas svarbiausiu valstybės nepriklausomybės atkūrimo motyvu ir, žvelgiant į poreikį išsaugoti šį tęstinumą ateityje, jo tikslu. Žmogaus teisių požiūriu, kultūra yra ne tik viena iš prigimtinių žmogaus teisių, bet, vadovaujantis JT ir UNESCO interpretacija, kartu su švietimu – pagrindinė asmens ir bendruomenės realizacijos sąlyga ir būdas, taigi, be kultūros ir švietimo demokratinė teisinė valstybė negalima, nes ji negali funkcionuoti be savo žmogiškąjį potencialą suvokiančių, vertinančių, ir jį gebančių realizuoti piliečių.

Konstitucijos nuostatos

Nors Konstitucija, kaip pagrindinis valstybės įstatymas, sukuria teisinius pagrindus visai Lietuvos kultūros politikai, ji tuo pat metu ir tiesiogiai įvardija keletą kultūros sričių, kurios turi ypatingą reikšmę valstybei. Žemiau eilės tvarka pateikiamos Konstitucijos nuostatos ir jas atitinkančių kultūros politikos sričių ir temų sąrašas

Strai psni o Nr.	Straipsnio formuluotė	Kultūros politikos sritis ir tema
14	Valstybinė kalba - lietuvių kalba.	Valstybinės kalbos politika
25	Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir	Profesionalaus ir mėgėjų meno politika

	juos laisvai reikšti.	
25	Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.	Visuomenės informavimo politika
26	Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma.	Profesionalaus ir mėgėjų meno politika
26	Tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.	Kultūrinė edukacija, visuomenės informavimo politika, nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio politika
29	Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.	Tautinių bendrijų kultūra, kultūrų įvairovės politika, kultūros pasiekiamumas, dalyvavimas kultūroje
37	Piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius.	Tautinių bendrijų kultūra, kultūrų įvairovės politika, kultūros pasiekiamumas, dalyvavimas kultūroje
38	Tėvų teisė ir pareiga - auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti.	Kultūrinė edukacija, visuomenės informavimo politika, nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio politika
42	Kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi.	Profesionalaus ir mėgėjų meno politika, visuomenės informavimo politika, kultūros pasiekiamumas, dalyvavimas kultūroje
42	Valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga.	Kultūros finansavimas, kultūros paveldo apsauga.
42	Dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos,	Autorių teisių ir gretutinių teisių apsauga

	kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas.	
44	Masinės informacijos cenzūra draudžiama. Valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti masinės informacijos priemonių.	Visuomenės informavimo politika
45	Piliečių tautinės bendrijos savo tautinės kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai. Tautinėms bendrijoms valstybė teikia paramą.	Tautinių bendrijų kultūra, kultūrų įvairovės politika, kultūros pasiekiamumas, dalyvavimas kultūroje
47	Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso: žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai.	Kultūros paveldo apsauga

Šios Konstitucijos nuostatos pagrindžia valstybės įsipareigojimus pagrindinėms kultūros politikos sritims ir temoms. Į Konstitucijos akiratį patenka 9 kultūros sritys, kaip tiesiogiai svarbios valstybei. Jų sąrašą palyginkime su UNESCO Deklaracijos dėl kultūros politikos temomis:

UNESCO Deklaracija dėl kultūros politikos	Lietuvos Respublikos Konstitucija
Kultūrinė tapatybė	Valstybinė kalba, Tautinių bendrijų kultūra, kultūrų įvairovė
Kultūrinė plėtros dimensija	

Kultūra ir demokratija	Kultūros pasiekiamumas, dalyvavimas kultūroje
Kultūros paveldas	Kultūros paveldo apsauga
Meno ir kultūros kūryba bei meninis ugdymas	Profesionalus ir mėgėjų menas, Autorių teisių ir gretutinių teisių apsauga,
Kultūros ryšiai su švietimu, mokslu ir komunikacija	Visuomenės informavimas ir nepilnamečių apsauga nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, Kultūrinė edukacija
Kultūros veiklų planavimas, administravimas ir finansavimas	Kultūros rėmimas
Tarptautinis kultūrinis bendradarbiavimas	

Dalis UNESCO Deklaracijos dėl kultūros politikos temų atsispindi Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatose. Kai kurios temos – tik iš dalies: iš kultūrinės tapatybės elementų išryškinama kalba ir tautinių bendrijų kultūra, kultūros demokratijos temoje nėra užuominos apie piliečių dalyvavimą priimant politikos sprendimus, nors pilietinės teisės Konstitucijoje apibrėžiamos atskirai. Meninis ugdymas nėra išskiriamas Konstitucijoje iš švietimo srities, kultūros ryšiai su švietimu, mokslu ir komunikacija apsiriboja visuomenės informavimo politika, nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio politikos bei kultūrine edukacijos aspektais, kultūros veiklų planavimo, administravimo ir finansavimo poreikis ribojamas tik kultūros finansavimu (rėmimu). Kai kurie kultūros politikos aspektai nėra paminėti (tikėtina, dėl jų specifiškumo): kultūros ir plėtros ryšiai neaptariami, tarptautinis kultūrinis bendradarbiavimas nėra išskirtas kaip atskira sritis.

Sąlygiška disproporcija susijusi su 1) itin bendru Konstitucijos teksto pobūdžiu, neleidžiančiu detaliai artikuliuoti atskirų politikos sričių, 2) pasirinktais valstybės prioritetais. Būtent konstituciniai prioritetai tampa nacionalinės kultūros politikos modelio pagrindu. Šiuos prioritetus būtų galima glaustai reziumuoti apibrėžiant du galimo kultūros politikos modelio principus:

1) Valstybė savo tęstinumą sieja su kultūros tęstinumu, todėl pripažįsta poreikį ją remti savo gyvybinių poreikių patenkinimo tikslu.

2) Teisės į kultūrinį tapatumą, dalyvavimą kultūroje ir raiškos laisvę pripažįstamos prigimtinėmis žmogaus ir bendruomenės teisėmis, būtinomis individo ir bendruomenės savirealizacijai siekiant atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės.

[Rasius Makselis]

IV. Kultūros politikos metmenys Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ir Lietuvos kultūros kongresų programose

1.

Atkurtos Lietuvos respublikos kultūros politikos metmenis formavo pilietiniai ir kultūriniai sąjūdžiai, įveiksminę politinio ir kultūrinio suverenumo siekius. Jų aktyvumą skatino kultūrinės–moralinės nuostatos, kad politinės priespaudos metais kultūros gyvybingumas užtikrina valstybingumo tęstinumą. Alvydas Jokubaitis ir Raimundas Lopata primena, kad Vidurio ir Rytų Europos modernios tautos savo politinį gyvavimą pradėjo ne nuo valstybės, bet nuo kultūrinės savimonės formavimo: „Tautinė valstybė neatsirado tik kaip politinis pažadas, ji atsirado iš kovos už kultūrą.“²⁶ Todėl XX a. Lietuvoje kultūros rūpesčiai ir atsinaujinimo perspektyvų svarstymai nenumaldomai įgijo politinę svarbą, o valstybės atkūrimo ar pertvarkos projekcijose kultūrai būdavo numatomas ypač svarbus vaidmuo. Permainingose kovose dėl nepriklausomybės Lietuvos politinės istorijos ir kultūros politikos sampyna stiprina kultūrinio susiorganizavimo vertybinį matmenį. Kultūrinio bendrabūvio kaip politizuoto pilietiškumo samprata veikė ir kultūros politikos siekius, daugiau dėmesio skiriant programinių deklaracijų aksiologinėms nuostatoms, nei jų įgyvendinimo modeliams. Ši tendencija išliko tvari per visą XX a. – ją neabejotinai lėmė ne vien Lietuvos kultūros būklė ar į kultūros politikos modeliavimą įtrauktų asmenų ambicijos bei kompetencijos, bet valstybingumo raida ir lietuvių tautos modernėjimo pobūdis. Netekus politinės nepriklausomybės ar politinių permainų laikotarpiais kultūrinės pajėgas mobilizuodavo neformalūs ir institucionalizuoti Sąjūdžiai ir Kultūros kongresai, jų parengtos programinės deklaracijos. Tokiu būdu 1988 m. įsteigtas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis ir 1990 m. surengtas Kultūros Kongresas pagal apibrėžimą skelbė tęsiantys ankstesnių kartų valstybės ir kultūros savikūros darbus. Neatsitiktinai 1990 m. gegužės 18–20 d. Vilniuje įvykęs Kultūros kongresas vadintas devintuoju²⁷, o sovietinės Perestroikos uždanga prisidengusi 1988

²⁶ Alvydas Jokubaitis, Raimundas Lopata. *Lietuva kaip problema. Filosofiniai istoriniai politikos tyrinėjimai*. Vilnius: Tyto alba, 2014, p. 36.

²⁷ Žr. Algirdas Augustaitis. Pirmieji Lietuvos kultūros kongresai. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 816–824.

m. įteisinta pilietinė iniciatyva – *sąjūdis* – kreipė į šimtametę tautinio išsivadavimo istoriją ir politinės priespaudos laikotarpių sąjūdžių deklaracijas²⁸.

Jau Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio išvakarėse kultūrinėje periodikoje ir viešose diskusijose buvo nagrinėjami politinio suvereniteto, kultūrinės autonomijos ir tolesnės šalies raidos principai, į aptarimo lauką įtraukiant ir ankstesnius valstybės ateities svarstymus. „Postkomunistinės revoliucijos“ procesus analizavę tyrinėtojai linksta pabrėžti 1988–1992 m. pokyčių restitucines orientacijas²⁹. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (toliau – Sąjūdžio) ankstyvieji programiniai dokumentai ir plačiau aptariamo politinių permainų laikotarpio viešasis diskursas leidžia aptikti gana gausias diskursyvias nuorodas į 1936 m. „Naujosios Romuvos“ generacijos organiškiosios valstybės deklaraciją, išivijoje plėtotus ateities Lietuvos mąstymus – katalikiškąjį pilnutinės demokratijos projektą ir liberalų atviros pasauliui valstybės modelį³⁰. Vis dėlto Sąjūdžio programos ir rezoliucijas su politinės minties palikimu labiausiai siejo bendrieji siekiai ir moralinių–kultūrinių vertybių viršenybės samprata. Neįsitraukdami į platesnę Sąjūdžio konceptualių pamatų analizę, šiame kontekste aptarsime į politinę partiją peraugusios pilietinės iniciatyvos kultūros politikos gaires, išdėstytas ankstyvuosiuose reprezentatyviuose dokumentuose – Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio bendrojoje programoje (1988) ir rinkiminėje programoje (1990)³¹.

Aptariamos programos rengtos dar sovietinės okupacijos periodu, todėl numatant kultūros atgimimo gaires jose išryškinami trys imperatyviniai principai – **de-ideologizavimas, autonomija ir demokratizavimas**. Keičiantis politiniams

²⁸ Plg. rezistencinio sąjūdžio Lietuvių Frontas programa „Lietuvių sąjūdžio programa“ (1943), žr. *Lietuva, kurios nebuvo. Pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*. Sud. Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas, Laurynas Peluritis. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016, p. 202–205.

²⁹ Plg. Marius Povilas Šaulauskas. Postkomunistinės revoliucijos želmenys: į postmodernią Lietuvą? *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1998, nr 2, p. 77–94.

³⁰ Kaip pavyzdį galima paminėti organinės valstybės ir pilnutinės demokratijos koncepcijoms suaktualinti skirtas žurnalo „Krantai“ 1990 m. publikacijas (Mečio Laurinkaus, Vaidoto Daunio, Arvydo Juozaičio, Vidmanto Valiušaičio straipsniai), kaip reprezentatyvų laikmečio savimonės šaltinį perspausdintas leidinyje *Lietuva, kurios nebuvo. Pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*. Sud. Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas, Laurynas Peluritis. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016, p. 487–502.

³¹ Dokumentų tekstai cituojami iš leidinio: *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*. Sud. Danutė Blažytė, Vanda Kašauskienė. Vilnius: LII leidykla, 1998, p. 312–326, 333–349.

reikalavimams – nuo suverenumo SSSR sudėtyje 1988 m. ligi pilno Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m., abiejuose dokumentuose minimi principai pabrėžiami kaip svarbiausieji. Programas sieja ir bendriausioji nuostata, kad politinė nepriklausomybė ir valstybės atkūrimas yra pakankama sąlyga kultūros atgimimui, nes išoriškai nevaržoma kultūrinė kūryba plėtojasi organiškai ir paklūsta savireguliacijai: „Kultūra yra savaimingai išsiskleidžiančių tautos kūrybinių galių visuma.“³² Sąjūdžio programos grindė tautinio išsivadavimo savimonei būdinga dvejopa perskyra: tauta ir kultūra / valstybė ir kultūra. Šiuolaikinėse nacionalizmo studijose moderni tauta ir tautinė kultūra mažtos kaip neatsiejamos „naujos socialinės organizacijos formos, paremtos giliai internalizuota, švietimu pagrįsta aukštąja kultūra, saugoma valstybės“³³. Todėl XIX a. tautinio išsivadavimo sąjūdžiams būdinga santapa išliko aktuali ir irstant Sovietų imperijai: postkomunistinio lūžio tyrinėtojų požiūriu, „’tautinio atgimimo’ terminas šiame regione reiškia kultūrinę revoliuciją.“³⁴ Apibrėžiant kultūros ir tautiškumo sąveiką, Sąjūdžio programose suaktualintos politinį suverenumą pagrindusios **moralinės ir kultūrinės vertybės**. Tautinė savimonė ir saviraiška įtvirtinamos kaip savaiminės vertybės, kartu deklaruojant būtinybę „branginti ir puoselėti visą Lietuvos kultūrą, apimančią visų Lietuvoje gyvenusių ir gyvenančių tautų kūrybinį įnašą.“³⁵ Lyginant su tarpukario ar išeivijos ateities Lietuvos kultūros projekcijomis, Sąjūdžio diskurse vengiama personalizmo, tačiau pernelyg nenuolstant nuo politinės minties palikimo siekiama suderinti kultūrinio savitumo ir pliuralizmo, istorinio tęstinumo ir atvirumo pasauliui, kūrybos laisvės ir moralinio įsipareigojimo visuomenei nuostatas. Orientacija į tradicines tautines ir dorines vertybes ypač išskirta Sąjūdžio rinkiminėje programoje kaip nuoroda į kultūros ir švietimo desovietizacijos poreikį³⁶.

XX a. lietuvių kultūrinėje tradicijoje įsitvirtinęs iš individo kūrybiškumo išaugančios savaimingos ir organiškos kultūros vaizdinys talpina savyje ir **valstybės santykio su kultūra sampratą**: valstybė „gali būti [kultūros] saugotoja, įspėtoja ir

³² „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Bendroji programa“, VI sk., 1 punktas.

³³ Ernest Gellner. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius: Pradai, 1996, p. 48.

³⁴ Alvydas Jokubaitis, Raimundas Lopata. *Lietuva kaip problema. Filosofiniai istoriniai politikos tyrinėjimai*. Vilnius: Vilnius: Tyto alba, 2014, p. 36.

³⁵ „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Bendroji programa“, VI sk., 2 punktas.

³⁶ Sąjūdžio rinkiminė programa. *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*. Sud. Danutė Blažytė, Vanda Kašauskienė. Vilnius: LII leidykla, 1998, p. 343.

skatintoja“ („I organiškiosios valstybės kūrybą“)³⁷. Vėlyvojo sovietmečio kontekste ypač svarbu atrodė nustatyti valstybinio reguliavimo ribas – Sąjūdžio programose primygtinai pabrėžta būtinybė panaikinti valstybės monopolį kultūros srityje, bet kokias ideologinės kontrolės formas (pirmiausia cenzūrą): „Sąjūdis yra prieš valstybės monopolį kultūros srityje ir remia kultūrinės kūrybos laisvę bei kūrybos organizacijų pliuralizmą. [...] Tautos kultūra yra vieninga visuma, jos negalima skaidyti ideologiniais motyvais, vienas dalis priešpriešinti kitoms. Visų kultūros dalių pažinimas ir ugdyimas yra būtina tautos istorinio tęstinumo ir gyvybingumo sąlyga.“³⁸

Atkuriant nepriklausomybę Sąjūdžio rinkiminėje programoje **valstybės įsipareigojimai kultūrai** pirmiausia buvo išdėstyti per glaustą jos funkcijų apibrėžimą: parama, skatinimas, apsauga. Valstybės rūpestis kultūra grindžiamas jos priederme stiprinti **kultūrinį ir tautinį tapatumą**. Konceptualiau nesuformuluota, tačiau abi programos persmelkianti tautinio ir kultūrinio tapatumo samprata įsišaknijusi konservatyvaus nacionalizmo ideologijoje: tapatumą grindžia pirmiausia kalba, etninė kultūra ir istorinė atmintis. Išskirti tapatumo sandai nulėmė ir kultūros politikos modeliavimo priemones bei pagrindines valstybės įsipareigojimų kultūrai sritis: kalbos politika, lituanistinis ir etnokultūrinis paveldas, istorinės atminties paveldas ir institucijos. Šie dar nepriklausomybės atkūrimo išvakarėse suformuluoti tapatumo stiprinimo prioritetai įsitvirtino valstybės kultūros politikoje keliems dešimtmečiams, nepaisant politinių, socialinių, ekonominių, kultūrinių posovietinės Lietuvos pokyčių ir postistorinės globalizacijos iššūkių. Kita vertus, jau ankstyvosiose Sąjūdžio programose buvo aiškiai suformuluoti du esminiai **valstybės santykio su kultūros lauku tipai: atstumo santykis** (kūrybos laisvės sritis – individų tautinė ir kultūrinė saviraiška, savaiminga kultūros raida) ir **apsaugos santykis** (lituanistinis, etnokultūrinis, istorinės atminties paveldas, švietimas). Apsaugos santykis talpino savyje ir reguliavimo funkciją, glaudžiai susijusią su išskirtinio kultūros vaidmens visuomenės atgimimo procesuose samprata. Sąjūdžio narius telkė itin plati, visuminė kultūros samprata, aprėpianti kultūrinę ir meninę kūrybą, švietimą, mokslą, dorinį ugdymą ir kūno kultūrą. Be to, kai kurių aktyvių sąjūdiečių manyta, kad aktyvesnis

³⁷ Cit. iš *Lietuva, kurios nebuvo. Pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*. Sud. Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas, Laurynas Peluritis. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016, p. 83

³⁸ „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Bendroji programa“, VI sk., 1, 2 punktai.

kultūros žmonių įsitraukimas į švietimo sistemą gali paspartinti jos desovietizavimą ir humanizavimą. **Kultūros ir švietimo sinergija** konceptualiau išskleista Sąjūdžio rinkiminėje programoje – ugdymo kultūra suvokimas čia išplėstas įtraukiant tokias kultūros funkcijas, kaip civilizacijos įgūdžių ir vertybinių nuostatų formavimas:

„Rūpestis dorovės ir blaivybės reikalais yra valstybės priedermė. Valstybė turi remti visuomenės, jos organizacijų ir Bažnyčios pastangas ugdyti dorovę ir dvasingumą, blaivų ir sveiką gyvenimo būdą, pagarbą šeimai, pilietinį atsakingumą. [...]

Lietuvos mokykla turi būti orientuota į tradicines tautines ir dorines vertybes, išmokyti etikos, dorovės ir saviugdos pagrindų ir kartu perteikti mokiniams šiuolaikinės informacinės civilizacijos įgūdžius. Svarbiausias Lietuvos mokyklos uždavinys – visapusiškos asmenybės ugdymas.“³⁹

Sąjūdžio bendrojoje ir rinkiminėje programose gana selektyviai nurodytos **kultūros politikos įgyvendinimo priemonės**, įtvirtinant de-ideologizavimo, autonomijos ir demokratizavimo principus. Plačiausiai aptarti de-ideologizavimo būdai (ideologinės ir politinės kontrolės, cenzūros institucijų panaikinimas, valstybinės kalbos statuso suteikimas lietuvių kalbai, švietimo ir mokslo, istorinės atminties desovietizavimas, santykių su Bažnyčia ir religinėmis bendruomenėmis normalizavimas ir kt.). Autonomijos svarba akcentuota nurodant kūrybos organizacijų veiklą, valstybinio ir privataus švietimo institucijų plėtotę, mokslo įstaigų savivaldą, tarptautinius kultūrinius mainus. Išskleidžiant demokratizavimo priemones, glaustai minėta decentralizacija, institucijų veiklos savarankiškumo didinimas. Vis dėlto Sąjūdžio programose buvo formuluojami tik bendrieji nepriklausomos kultūros politikos tikslai ir principai, konkretesnių uždavinių ir įgyvendinimo priemonių numatymą varžė ne vien politinė situacija, bet ir šios srities patirties stoka, menkas

³⁹ Sąjūdžio rinkiminė programa, II dalis – Veiklos planas, 3 poskyris – Kultūra, poskyriai „Dorovės ugdymas. Bažnyčia“ ir „Švietimas ir mokslas“. Cit. iš: *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*. Sud. Danutė Blažytė, Vanda Kašauskienė. Vilnius: LII leidykla, 1998, p. 342–343. Tais pat metais Pirmojo Kultūros kongreso metu Meilė Lukšienė išsakė Sąjūdžio ir vėliau pirmųjų atkurto Lietuvos respublikos vyriausybės nuostatas apie neatsiejamą kultūros ir švietimo ryšį, 1990 m. paskatinusias steigti jungtinę Švietimo ir kultūros ministeriją: „Švietimas-ugdymas yra ypatinga kultūros sritis, nes rūpinasi žmogaus formavimusi, jo savikūra – kultūros šerdimi“. Žr. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 54.

sąlytis su užsienio kultūros politikos plėtros strategijomis. Nepaisant to, dauguma tikslų ir principų buvo sukonkretinti ir pradėti įgyvendinti pirmųjų atkurtos Lietuvos respublikos vyriausybės programose (1990–1992), kai kurie įgyvendinti dar iki 1990 m. Atkuriamojo Seimo⁴⁰.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio bendrojoje programoje (1988) ir rinkiminėje programoje (1990) išdėstytos kultūros politikos nuostatos atspindi savarankios valstybinės politikos modeliavimo pobūdį ir prioritetus politinių permainų laikotarpiu:

- Apibrėžia kultūros politikos vertybinius prioritetus ir kultūrinį turinį;
- Pripažįsta kultūros svarbą Lietuvos valstybingumo atkūrimui, šalies demokratinei raidai;
- Kultūros politikos subjektu laiko visuminį kultūros modelį, aprėpiantį kultūros, švietimo ir mokslo, dorinio ugdymo, kūno kultūros sritis;
- Pagrindžia kultūros politiką Europos valstybėms būdingais principais: kultūrinio tapatumo stiprinimas, tautinės ir kultūrinės įvairovės bei atvirumo rėmimas, kultūrinės saviraiškos skatinimas, ugdymo kultūra rėmimas;
- Nustato kultūrinio atgimimo ir kultūros desovietizavimo fundamentaliuosius principus: de-ideologizavimas, autonomija, demokratizavimas;
- Nusako bendrąsias valstybės ir kultūros santykio nuostatas, deklaruojant valstybinio reguliavimo mažinimo ir įsipareigojimų kultūrai (apsauga, skatinimas, parama) prioritetus;
- Pripažįsta būtinybę didinti kultūros institucijų veiklos savarankiškumą, plėtoti decentralizaciją;
- Siekia skatinti nacionalinės kultūros sąveiką su pasaulio kultūra;
- Pripažįsta būtinybę plėtoti kultūros ir švietimo sistemų sinergiją, remti kultūrinio turinio plėtrą ugdymo procesuose;
- Numato selektyvų įgyvendinimo priemonių rinkinį siekiant skubaus kultūros įstaigų ir organizacijų desovietizavimo.

2.

⁴⁰ Iki nepriklausomybės atkūrimo buvo įteisintas valstybinis lietuvių kalbos statusas, panaikintas Glavlitas, sugrąžinta savivalda ir pradėtas turto grąžinimas religinėms bendruomenėms ir kt.

1990 m. gegužės 18–20 d. įvykęs **Lietuvos kultūros kongresas** pagarsino kultūros lauko lūkesčius atkūrus nepriklausomybę⁴¹. Sutelkęs Sąjūdžio ištakomis laikomų neformalių kultūrinių ir pilietinių judėjimų aktyvistus, autoritetingus kultūros veikėjus ir organizacijų atstovus, Kongreso organizacinis branduolys siekė Sąjūdžio idėjas išplėtoti į valstybinę kultūros politiką⁴². Lyginant su 1996 m. surengtu II Lietuvos kultūros kongresu, 2002 m. – III-uoju ir 2009 m. – IV-uoju, pirmasis forumas buvo reprezentatyviausias kultūros lauko atstovavimo prasme⁴³. Ilgainiui įgijęs visuomeninės organizacijos statusą Kongresas aktyviai veikė ir tarp oficialiųjų forumų, rengdamas kultūros politikos dokumentus, konferencijas, debatus. III kongrese buvo išrinkta pastoviai veikianti Taryba⁴⁴.

Nuo 1990 m. visuomeninės organizacijos nariai parengė skaitlingą viešai skelbtų ir neskelbtų, valstybės institucijoms ir viešiesiems visuomenės svarstymams teiktų Lietuvos kultūros būklės analizės, kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo dokumentų bei įstatymų projektų kiekį. Jau 1990 m. I Lietuvos kultūros kongrese buvo pateikta „Lietuvos kultūros plėtojimo programa“, „Lietuvos kultūros koncepcijos metmenys“, rezoliucijų pobūdžio „Lietuvos kultūros kongreso nuostatos“, apžvalga „Lietuvos kultūros būklė“, aptariamąs Lietuvos kultūros įstatymo projektas⁴⁵. Šiuo pagrindu pradėti rengti Lietuvos kultūros įstatymo, Visuomeninės kultūros tarybos, Lietuvos kultūros kongreso Tarybos, Kultūros fondo

⁴¹ Apeliuojant į Lietuvos kultūros kongresų tradiciją, 1990 m. surengtas kongresas vadintas devintuoju, tačiau vėlesniais metais šios sąsajos su tarpukario renginiais ir tęstinės numeracijos atsisakyta. Apie tarpukario metais surengtus aštuonis Lietuvos kultūros kongresus žr. Algirdas Augustaitis. Pirmieji Lietuvos kultūros kongresai. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 816–824.

⁴² Lietuvos kultūros kongresų istorija, <http://www.kulturoskongresas.org/istorija>

⁴³ Pirmajame kongrese įvyko trys plenariniai, 15 sekcijų posėdžių, pranešimus skaitė apie 300 dalyvių. Svarstant dokumentus, kongreso sekretoriato gauta 512 pastabų, redakcinių papildymų ir pasiūlymų diskutuotų dokumentų projektams. Žr. Algirdas Augustaitis. Pirmieji Lietuvos kultūros kongresai. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 823.

⁴⁴ Žr. Lietuvos kultūros kongresas. <http://www.kulturoskongresas.org/apie-kongresa> [žiūrėta 2016 09 23]

⁴⁵ Žr. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991.

ir kt. projektai. 1996 m. II kongrese svarstyti visuomenininkų LR Seimui ir Vyriausybei teikti „Lietuvos respublikos kultūros skatinimo ir apsaugos įstatymas“ ir „Kultūros politikos nuostatos“. III kongrese (2002) priimtas „Lietuvos kultūros kongreso memorandumas“, trys deklaracijos („Deklaracija apie dorovinį persilaužimą“, „Deklaracija 'Kultūra žiniasklaidoje ir žiniasklaidos kultūra““, „Deklaracija dėl Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos“), 36 rezoliucijos. Po šio forumo Lietuvos kultūros kongreso Taryba daugiausia dėmesio sutelkė į organizacijos parengtų LR Kultūros įstatymo ir LR Kultūros rėmimo fondo įstatymo pakeitimo įstatymo projektų svarstymą ir teikimą valstybės institucijoms. 2009 m. IV Lietuvos kultūros kongreso (toliau LKK) suvažiavime priimta organizacijos Tarybos pirmininko Krescencijaus Antano Stoškaus parengta rezoliucija apibendrina Lietuvos kultūros plėtotės vertinimą ir teisinės savikūros prioritetų aptarimą⁴⁶.

Jau pirmajame kongrese susiformavo aktyvusis kultūrinės santalkos branduolys, daugiausiai nusipelnęs visuomeninio judėjimo nuostatų plėtotei ir sklaidai⁴⁷. Todėl **LKK pozicija kultūros sistemoje** kito: nuo bandymų atstovauti visą kultūros lauką ligi tautinės kultūros gynybinės grupės, atspindinčios siauresnės kultūros organizacijų ir veikėjų grupės kultūrinius vaizdinius ir interesus. Lyginant su politiniais ir socioekonominiais pokyčiais Lietuvos Respublikoje, LKK Lietuvos kultūros atgaivinimo ir plėtojimo bendrosios vertybinės nuostatos evoliucionavo nežymiai, tačiau kartu vis labiau pasižymėjo etnokultūrinio izoliacionizmu. Nesiekdami detalai išanalizuoti LKK kultūros politikos koncepcijų raidą, aptarsime politikos modeliavimui svarbias visuomeninio judėjimo propaguotas nuostatas, remdamiesi I kongreso dokumentų ir IV kongreso rezoliucijų bei tuo metu LR Seimui teiktų įstatymų palyginamąja analize, ir naujo kultūros politikos modelio siūlymus.

LKK kultūros koncepcijos metmenys glaudžiai susiję su Lietuvos kultūros būklės vertinimu ir jos depolitizavimo bei demokratizavimo interpretacija. Apibūdindamas Sovietų Lietuvą kaip totalitarinės valstybės provinciją, Krescencijus

⁴⁶ Žr. Lietuvos kultūros kongreso suvažiavimo rezoliucija. *Ketvirtasis Lietuvos kultūros kongresas. Kultūros politikos strategija ir prioritetai*. Vilnius: VDA, 2009, p. 130–139.

⁴⁷ I Kongreso dokumentuose jis įvardintas kaip Lietuvos kultūros kongreso laikinasis mokslinis kūrybinis kolektyvas, vėliau iki LKK tarybos suformavimo vadintas komitetu.
. Žr. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d. Kongreso medžiaga*. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 806.

Antanas Stoškus ir kiti LKK lyderiai sovietmečio Lietuvos kultūrą, bent jau didžiąją jos dalį susiejo su pasipriešinimo sąjūdžiu⁴⁸. Tokia nuostata smarkiai veikė kultūros pokyčių ir naujų iššūkių poveikio aiškinimą po 1990 m. Jeigu I kongreso dokumentuose tautinės kultūros puoselėjimo prioritetas darniai siejosi su Lietuvos kultūros atvirumu deklaravimu („Lietuvos kultūra turi būti atvira pasaulio kultūrų vertybėms ir naujovėms, nepraradama savo tautinio tapatumo“⁴⁹), tai IV LKK suvažiavimo ir jo išvakarėse surengtose teminėse konferencijose primygtinai pabrėžta modernios civilizacijos krizė ir neigiamas poveikis, kurį daro svetimos „destruktyvios“ kultūros ekspansija, technologinės plėtros sąlygojamas dvasinis nuosmukis, demoralizuojančios „kosmopolitinės doktrinos“ ir t.t.⁵⁰ IV LKK suvažiavimo rezoliucija rodo, kad LKK kultūros politikos tikslas susiaurėjo ligi tautinės kultūrinės tapatybės ir kultūros paveldo apsaugos. Dėl šios priežasties LKK karingai gynė ne vien tradicinę kultūrą, tautinės tapatybės išsaugojimui prioritetines sritis (valstybinė kalba, paveldas), bet ir priešinosi sovietmečiu susiklosčiusios kultūrinės infrastruktūros radikalesnei pertvarkai bei ignoravo naujai susikūrusių nevalstybinių įstaigų bei organizacijų interesus ir poreikius. LKK dokumentuose ir ypač įvairių metų rezoliucijose Lietuvos kultūros savaimingumo ir vientisumo samprata, išdėstyta „Lietuvos kultūros plėtojimo programoje“⁵¹, gana mechaniškai buvo pritaikyta paveldėtai šalies institucinei sanklodai. Nors **Lietuvos kultūros būklės analizė** yra tęstinė LKK dokumentų tema, galima sakyti, kad jos apžvalgą ir problematiką siaurino konceptualios nuostatos⁵². Tą atspindi po IV LKK suvažiavimo

⁴⁸ Plg. Krescencijus Stoškus. Bendrieji kultūros politikos principai. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 486–487.

⁴⁹ Lietuvos kultūros plėtojimo programa. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 800.

⁵⁰ Plg. *Ketvirtasis Lietuvos kultūros kongresas. Kultūros politikos strategija ir prioritetai.* Vilnius: VDA, 2009, p. 25, 114–116, 130–139.

⁵¹ Lietuvos kultūros plėtojimo programa. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 800.

⁵² Simptomiška, kad IV LKK suvažiavimo rezoliucijoje vieninteliai paminėti konkrečių institucijų veiklos ar skriaudos faktai – Dailininkų sąjungos ir Šiuolaikinio meno centro ginčai dėl patalpų ir būtinybė atkurti Lietuvos menininkų rūmus. Žr. *Ketvirtasis Lietuvos kultūros kongresas. Kultūros politikos strategija ir prioritetai.* Vilnius: VDA, 2009, p. 138.

LR Seimui teiktame svarstyti LR Kultūros įstatymo projekte pateikta šiuolaikinės kultūros ir kultūros politikos subjekto kaip kultūros atmainų klasifikacija: tradicinė (etninė, paprotinė, liaudies), profesionalioji ir masinė kultūra. Šiuolaikiniam kultūros teorijos ir kultūros politikos diskursui disonuojanti hierarchizuota kultūros atmainų klasifikacija redukuoja ir marginalizuoja reikšmingas aktualios kultūrinės raiškos sritis ir kartu siūlo su demokratinės valstybės veikimo principais nederančias kai kurių kultūros sričių perdėto reglamentavimo formas⁵³.

Kaip svarbiausias LKK rūpestis buvo pabrėžiami **kultūros depolitizavimas** ir **demokratizavimas**, kultūrinės savivaldos atkūrimas. I kongreso nuostatose specialiau apibrėžtas valstybės ir kultūros santykis: „Demokratizuojant Lietuvos kultūros politiką, atsisakoma valstybės diktato, įtvirtinamos parlamentinių institutų, kaip liaudies valią išreiškiančių aukščiausių valstybinės valdžios formų, prerogatyvos bei demokratinis vadovujančių žmonių iškėlimo principas, decentralizuojamas kultūros gyvenimas.“⁵⁴ 1990 m. LKK patvirtintoje „Lietuvos kultūros plėtojimo programoje“ glaustai išdėstyti pagrindiniai naujais santykiais su valstybe pagrįstos **kultūros politikos principai** – kultūros prioritetizavimas, decentralizacija, autonomija, kūrybos laisvė, valstybės įsipareigojimai kultūrai:

1. Išlaikyti kultūros, kaip visų kitų žmogaus veiklos sričių pamato, prioritetą.
2. Decentralizuoti kultūros veiklą.
3. Garantuoti kultūros subjektų autonomiškumą, kūrybos laisvę ir efektyvų kūrybos rezultatų panaudojimą bei pritaikymą.
4. Lietuvos kultūros vienumo sampratą įgyvendinti konkrečiose kultūrinės veiklos srityse.
5. Remti, skatinti ir plėtoti laisvą kultūrinės veiklos kryptį, pažiūrų ir idėjų konkurenciją.
6. Sudaryti sąlygas plėtotis krikščioniškajai kultūrai, atgaivinti sunaikintas ir nupigintas jos vertybes.
7. Laiduoti kultūros finansavimą iš valstybės biudžeto, remti visuomenės gyvenimui

⁵³ Ypač šokiruoja masinės kultūros apibrėžimas, tęsiantis sovietmečio masinės kultūros politizuotos kritikos tradiciją: „Masinė kultūra yra neprofesionaliems žmonių poreikiams pritaikytas populiariosios kultūros reiškinys, sujungiąs liberaliosios visuomenės masinio vartotojo pomėgius ir skonius su komerciniais (reklaminiiais) verslo interesais.“ (LR Kultūros įstatymo projektas, IV sk., 17.4) Remiantis minima klasifikacija, siūlomi trys valstybės santykio su kultūra būdai: išsaugojimas ir puoselėjimas (tradicinė kultūra), rėmimas ir populiarinimas (profesionalioji kultūra), reglamentavimas (masinė kultūra). (Ten pat, IV sk., 17.5)

⁵⁴ Kultūra ir valstybė. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 732.

svarbias, bet nerentabilias kultūros sritis. Valstybinės ir visuomeninės kultūros institucijos, vykdančios valstybines kultūros plėtojimo programas, turi būti finansuojamos šių programų pagrindu.

8. Minimali valstybės lėšų suma, skiriama privalomam kultūros finansavimui, turi būti santykinė Lietuvos valstybės biudžeto arba nacionalinių pajamų dalis. Kultūros plėtotę ekonomiškai stimuliuoti turi ir ūkinę veiklą reglamentuojantys įstatymai. Kultūros programoms finansuoti naudojamos taip pat savivaldybių, mecenatų ir sponsorių lėšos. Visų juridinių asmenų aukos, įnašai ir nustatyto dydžio jų pajamų dalis, skiriama kultūrai, neapmokestinama.

9. Laikantis šių principų, parengti Lietuvos kultūros įstatymą, kultūros paveldo, autoriaus teisių įstatymus, vietos savivaldybės institucijų veiklą derinti su Respublikos valdžios ir valdymo institucijomis, kurios rūpinasi kultūros plėtojimu ir yra atsakingos už valstybines programas.⁵⁵

Taikant deklaruotus bendruosius principus konkrečių kultūros sričių pertvarkai ir kultūrinės savivaldos plėtotei, jau I LKK rezoliucijų pobūdžio nuostatose neišvengta prieštaravimų. Prisimindamas LR pirmosios vyriausybės bandymus atsižvelgti į kongreso siūlymus formuojant nepriklausomą kultūros politiką, tuometinis kultūros ir švietimo ministras Darius Kuolys minėjo šias prieštaras kaip kliūtį įgyvendinti viešai skelbtus kultūros žmonių lūkesčius: „Reikalauta ir kultūros gyvenimą decentralizuoti, ir įsteigti Kultūros institutą, kuris „tirtų Lietuvos kultūrą kaip visumą“, „formuotų kultūros politikos strategiją“. Siūlyta ir užtikrinti kultūros žmonių socialinį saugumą, ir kuo greičiau pereiti prie terminuotų darbo sutarčių meno institucijose.“⁵⁶ Pirmosios vyriausybės ir dalies I kongreso dalyvių palaikomai kultūros savireguliacijos idėjai įtakingas LKK branduolys priešpriešino „planingos kultūros plėtotės sistemą“⁵⁷. Nesutarimai tarp siekiančių didesnės kultūros lauko savireguliacijos ir reikalaujančių tam tikrų kultūros sričių veiklos griežtesnio reglamentavimo ypač išryškėjo po II kongreso, svarstant LKK komiteto pateiktas kultūros politikos nuostatas ir kultūros pagrindų įstatymą kaip alternatyvą Lietuvos kultūros ministerijos parengtoms kultūros politikos nuostatoms. Šio Kongreso metu ir po jo kultūrinėje spaudoje išsipliekusiose diskusijose konstatuota, kad „kultūros bendruomenėje, kaip ir visoje visuomenėje, egzistuoja daug skirtingų interesų, įvairių požiūrių į kultūrą ir jos politiką. Todėl

⁵⁵ Lietuvos kultūros plėtojimo programa. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 801.

⁵⁶ Darius Kuolys. Istorinių mėnesių patyrimai. *Pirmoji vyriausybė. 1990–1991.* Sud. Vaidotas Antanaitis, Leonas Ašmontas, Kostas Birulis, Darius Kuolys. Vilnius: Pradai, 2000, p. 233.

⁵⁷ Ten pat.

Kongreso metu nuostatos nebuvo galutinai išbaigtos ir nesulaukė visuotinio palaikymo.⁵⁸ Vis dėlto ir vėlesniais metais plėtojant ir tobulinant LR Seimui ir Vyriausybei teikiamus kultūros srities įstatymus ir priimant LKK rezoliucijas neatsisakyta net tokių kultūros žmonių abejones sukėlusių siūlymų, kaip kultūrinės veiklos licencijavimas⁵⁹. Lyginant su I LKK priimtais dokumentais ir IV kongreso aplinkoje formuluojant visuomeninės organizacijos kultūros politikos tikslus **planingos kultūros plėtotės sistemos prerogatyva** nuosekliai prioritetizuota: naujausiame Kongreso proteguojamame LR Kultūros įstatyme vyrauja kultūrinės veiklos reglamentavimo ir kultūrinės plėtotės planavimo aptarimas, grindžiamas tautinės kultūros apologetinėmis nuostatomis.

Per visą savo veikimo laikotarpį LKK daugiausia dėmesio skyrė **naujo kultūros politikos modelio** sukūrimui ir jo įtraukimui į kultūrą reglamentuojančius įstatymus. Alternatyvus Lietuvos kultūros ministerijos siūlymams kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo modelis buvo pateiktas dar II kongreso metu. Juo siekta apriboti Kultūros ministerijos vaidmenį ir suteikti daugiau galių Kultūros kongresui ir 1991 m. prie LRKM įsteigta Kultūros ir meno tarybai, pavedant kultūros žmones atstovaujančiam kongresui kultūros politikos gairių ir prioritetų formavimą, tačiau siūlomas modelis buvo kritikuojamas dėl funkcijų neapibrėžtumo⁶⁰. Naujausiame LKK LR kultūros įstatymo projekte kultūros politikos formavimas ir įgyvendinimas įtrauktas į apibendrinančią kultūros valstybinio administravimo sistemą, turinčią užtikrinti planingą kultūros plėtotę ir jos gynybinį atsparumą. LR Kultūros ministerijai nominaliai priskirta funkcija formuoti ir iš dalies įgyvendinti kultūros politiką: „Lietuvos Respublikos kultūros ministerija (toliau – Kultūros ministerija) formuoja valstybės kultūros politiką, organizuoja, koordinuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą, o įstatymų nustatytais atvejais – ją įgyvendina.“⁶¹ Kartu kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo procesuose turėtų aktyviai dalyvauti naujai steigiamos institucijos – Kultūros kūrėjų asamblėja ir Nacionalinė kultūros taryba,

⁵⁸ Audronė Rimkutė. „Pagarbaus atstumo“ principas Lietuvos kultūros politikoje. *Respectus Philologicus*, 2014, nr 25 (30), p. 232.

⁵⁹ LR Kultūros įstatymo projektas, VI sk., 31 str.

⁶⁰ Plg. Audronė Rimkutė. „Pagarbaus atstumo“ principas Lietuvos kultūros politikoje. *Respectus Philologicus*, 2014, nr 25 (30), p. 232; Eglė Rindzevičiūtė. Post-Soviet transformation of Lithuanian state cultural policy: the meanings of democratisation. *Cultural Policy and Democracy*. Ed. Geir Vestheim. London, New York: Routledge, 2016, p. 73.

⁶¹ LR Kultūros įstatymo projektas, III sk., 7.1.

taip pat minimos savivaldybės. Naujo modelio konservatyvus radikalumas atsiskleidžia dėstant Nacionalinės kultūros tarybos sudarymo principus, funkcijas ir pavaldumą. Numatyta, kad Tarybą sudaro 15 asociacijų deleguoti atstovai (Lietuvos architektų sąjungos, Lietuvos bibliotekininkų sąjungos, Lietuvos dailininkų sąjungos, Lietuvių etninės kultūros draugijos, Lietuvos fotografų sąjungos, Lietuvos kinematografų sąjungos, Lietuvos kompozitorių sąjungos, Lietuvos muziejininkų sąjungos, Lietuvos muzikų sąjungos, Lietuvos rašytojų sąjungos, Lietuvos tautodailininkų sąjungos, Lietuvos savivaldybių asociacijos, Lietuvos šokių menų asociacija, Lietuvos teatro sąjungos, Lietuvos žurnalistų sąjungos (deleguojant kartu su Lietuvos žurnalistų draugija))⁶². Selektviai atrinktas steigėjų sąrašas sudarytas iš įtakingų kūrybinių sąjungų, tradicinę kultūrą ir atminties institucijas telkiančių asociacijų, ignoruojant institucinį kultūros lauko atsinaujinimą atkurtos nepriklausomybės metais. Jokiai institucijai neatskaitinga Nacionalinė kultūros taryba apibrėžiama kaip „savarankiškai veikianti kolegiali kultūros politikos institucija, telkianti tautos iniciatyvas bei idėjas nacionalinei kultūrai puoselėti ir padedanti Lietuvos Respublikos Seimui, Vyriausybei, Kultūros ministerijai ir kitoms valstybės institucijoms formuoti bei įgyvendinti kultūros plėtros strateginius prioritetus.“⁶³ LKK siūlomame LR kultūros įstatyme išdėstyti Nacionalinės kultūros tarybos tikslai aprėpia ne vien praktiškai visus kultūros politikos formavimo uždavinius ir įgyvendinimo priemones, bet ir numato vykdyti Lietuvos kultūros ministerijos, kultūros institucijų ir įstaigų veiklos priežiūrą, kultūros politikos ir kultūros procesų tyrimą, stebėseną ir vertinimą, kontroliuoti biudžeto subsidijas kultūrai ir programinį finansavimą, administruojant Kultūros rėmimo fondo lėšas, ir kt. Kas ketveri metai šaukiamų Kultūros kūrėjų asamblėjų (visuotinio Nacionalinės kultūros tarybos steigėjų narių susirinkimo) paskirtis – nagrinėti ir tvirtinti Kultūros ministro parengtas kultūros politikos gaires, teikiamas LR Seimui, svarstyti aktualius kultūros politikos klausimus ir ruošti rekomendacijas.

Kultūros žmonių ne kartą priekaištauta, kad daugelis LKK nuostatų ir rekomendacijų taip ir nebuvo įgyvendintos. Kultūros politikos tyrinėtojų nuomone, palankiausiai buvo įvertintas siūlymas steigti Kultūros rėmimo fondą, įgyvendintas

⁶² LR Kultūros įstatymo projektas, III sk., 10.2.

⁶³ LR Kultūros įstatymo projektas, III sk., 9.1.

1998 m.⁶⁴ Kongresuose ir juos lydėjusioje veikloje pateikta ir daugiau idėjų bei siūlymų, ilgam nenustojusių aktualumo⁶⁵. Tačiau po 2000 m. sumenkus LKK aktyviųjų narių ir talkininkų gretoms⁶⁶, visuomeninė organizacija nebesiejama su platesniu kultūros žmonių, organizacijų ir institucijų požiūrių reprezentavimu. LR Prezidentūros suburtai nepriklausomų ekspertų darbo grupei parengus (2009–2010) ir LR Seime patvirtinus „Kultūros politikos kaitos gaires“ (2010), LKK kurtas ir teiktas alternatyvus „LR Kultūros įstatymas“ buvo svarstomas LR Seimo švietimo, mokslo ir kultūros komitete, bet nesusilaukė platesnio kultūros žmonių atgarsio ir pritarimo⁶⁷. LKK proteguojamą modelį pravartu aptarti dviem – **kultūros politikos turinio ir politinio proceso** – aspektais. Turinio požiūriu LKK teigia homogenišką kultūros sampratą, paremtą etnokultūrinėmis vertybėmis. Kaip minėta, siūlomame įstatyme aktyviai peršama hierarchizuota kultūros atmainų klasifikacija atskiria laikomą vertingą kultūros dalį (tradicinė kultūra, profesionalioji kultūra) ir apibrėžiamą kaip menkavertę kultūros dalį (masinė kultūra). Lyginant su šiuolaikiniame kultūros politikos diskurse ir ES politinio proceso praktikoje įsitvirtinusiomis demokratiškomis kultūros sampratomis, LKK kultūros apibrėžimas elitistinis, itin susiaurintas ir iš esmės sutapatintas su valstybės subsidijuojama kultūros infrastruktūra. LKK parengtame įstatyme neatsižvelgiama į kultūros demokratizavimo principus, kurie įpareigoja plačiau atsižvelgti į individų, grupių ir visuomenių kultūrinę raišką ir poreikius. Pabrėžiant vertybinį prioritetą, kultūros autonomija absoliutizuojama ir atsiejama nuo politinių, socialinių, ekonominių ir technologinių visuomenės raidos procesų. Priešingai, valstybės įsipareigojimais selektyviai atrinktai kultūros lauko daliai nusakomi imperatyviai, jų nepagrindžiant kultūros būklės ir plėtros faktine ir

⁶⁴ Plg. Audronė Rimkutė. „Pagarbaus atstumo“ principas Lietuvos kultūros politikoje. *Respectus Philologicus*, 2014, nr 25 (30), p. 232.

⁶⁵ Plg. Darius Kuolys. Istorinių mėnesių patyrimai. *Pirmoji vyriausybė. 1990–1991*. Sud. Vaidotas Antanaitis, Leonas Ašmontas, Kostas Birulis, Darius Kuolys. Vilnius: Pradai, 2000, p. 233.

⁶⁶ Žr. Krescencijus Antanas Stoškus. Ižanginis žodis: apie Lietuvos kultūros kongreso veiklą. *Ketvirtasis Lietuvos kultūros kongresas. Kultūros politikos strategija ir prioritetai*. Vilnius: VDA, 2009, p. 28.

⁶⁷ LR Kultūros įstatymo projektas buvo įregistruotas 2011 m. (teikė LR Seimo narys Gintaras Songaila). Vėliau Lietuvių etninės kultūros draugija teikė siūlymą 2016 m. LR Vyriausybės programai parengti ir patvirtinti LR Kultūros įstatymą jau teikto projekto pagrindu.

statistine analize⁶⁸. Nagrinėjant LKK parengtą kultūros politikos modelį politinio proceso požiūriu, pastebėtinas centralizuoto kultūros administravimo principo prioritizavimas. Kultūros depolitizavimas grindžiamas kultūros savivaldos ir savireguliacijos deformacija, nes neatsižvelgiama į nacionalinės kultūros lauko institucinius pokyčius ir apribojamas didelės kultūros institucijų ir įstaigų dalies, taip pat visuomenės reprezentavimas formuojant bei įgyvendinant kultūros politiką. Sutelkus kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo įrankius į siauro asociacijų rato galias bei kompetencijas ir priskiriant Lietuvos kultūros ministerijai koordinatoriaus funkciją, proteguojamas specialus centralizacijos modelis, faktiškai kultūrinės savivaldos regimybė. Tą leidžia teigti savivaldos funkcijų kultūros srityje nusakymas, deleguojant savivaldybių bendruomenių kultūros taryboms kultūrinės veiklos koordinavimą⁶⁹, tačiau nenumatant fiskalinės ir politinės decentralizacijos, kuri galėtų užtikrinti realią kultūros decentralizaciją. Nors apeliuojama į kultūros žmonių lūkesčius atliepančios efektyvios kultūros politikos poreikį, Lietuvos kultūros kongreso siūlymus varžo nenuilstamos pastangos pakeisti vien institucinį kultūros politikos modelį. Tokiu būdu redukuojami ankstyvojo nepriklausomybės periodo visuotinio atstovavimo principai, tačiau iki galo taip ir neapibrėžiamas kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo funkcijų perskirstymas ir nesiūlomos šiuolaikinius iššūkius ir visuomenės poreikius atitinkančių kultūros atsinaujinimo gairės.

LKK susitelkimas į **institucinio kultūros politikos modelio reformą** neabejotinai turi ištakas politinių permainų laikotarpio vaizdiniuose. Priešpriešindamas menamai valdžios savivalei kultūrinę savivaldą, LKK politinis diskursas neišvengė vertybinių poslinkių ir konceptualaus neapibrėžtumo interpretuojant pamatinius kultūros politikos principus. Kultūros depolitizavimą keitė apologetinio nacionalizmo nuostatos ir vertybinis reglamentavimas (etnocentrizmas, įsakmus valstybės prievolių apibrėžimas, kultūros žmonių dorinių įsipareigojimų samprata), demokratizavimą – selektyvaus kultūros institucijų elito įgalinimas ir

⁶⁸ Įstatymo projekte siūloma įteisinti nuostatą, kad „bendras kultūrinės veiklos finansavimo dydis turi sudaryti ne mažiau kaip 3% bendrojo šalies vidinio produkto vertės“. LR Kultūros įstatymo projektas, II sk., 5.2 str.

⁶⁹ Žr. LR Kultūros įstatymo projektas, II sk., 15 str.

nevalstybinio sektoriaus didelės dalies marginalizavimas, o kultūrinę savireguliaciją – centralizuoto kultūrinės plėtotės planavimo prioritetas. Neįsitraukiant į išsamesnes diskusijas apie LKK vertybinių nuostatų evoliuciją, ypač prieštaringu laikytinas kultūros politikos formavimo proceso numatymas. LKK proteguoja naują kultūros politikos modelį, neaptardamas inicijuojamų pokyčių santykio su nepriklausomybės metais susiformavusia kultūros sistema ir politinio proceso praktika. Apibendrinant kultūros politikos plėtotę atkurtoje Lietuvos Respublikoje, pripažįstami Lietuvos kultūros kongreso nuopelnai keliant iniciatyvą sukurti naujo kultūros politikos modelį ir konstatuojama, kad LKK siūlymai liko valstybinės kultūros politikos reformų paraštėse⁷⁰.

3.

Keblus ir problemiškas uždavinys apibendrinti politinių permainų ir atkurtos Lietuvos Respublikos ankstyvojo laikotarpio nepriklausomų sąjūdžių kultūros politiką, remiantis vien nacionaline perspektyva. Nors Lietuvos Sąjūdžio ir Lietuvos kultūros kongreso nuostatas grindė pastangos apibrėžti autonomišką nacionalinės kultūros politikos konceptą, jų diskursyvų tęstinumą ir įgyvendinimo strategijas koregavo oficialusis politinis diskursas ir valstybės geopolitiniai tikslai. Todėl ypač LKK strateginių vaizdinių vėlesnį marginalizavimą neabejotinai lėmė kintantis valstybingumo įtvirtinimo supratimas, kai postkomunistinio lūžio savimonę keitė integracijos į Europos Sąjungą siekiai. Paradoksaliu būdu ankstyvosios iniciatyvos formuluoti nacionalinę kultūros politiką Lietuvoje sutapo su ryškiais kultūros politikos diskurso poslinkiais Europoje, sudvejojus konvencionalioms nacionalinės politikos kultūros srityje konfigūracijomis: nacija = valstybė, nacionaliniai tikslai kaip savaime suprantamas „natūralus“ prioritetas ir kt.⁷¹ Vis dėlto XX a. pb.–XXI a. pr. Europos Sąjungos rytinės plėtos ir pan-europinės tapatybės propagavimo periodu

⁷⁰ Žr. Viktoras Liutkus. Country profile: Lithuania. Compendium: cultural policies and trends in Europe (2014).

http://www.culturalpolicies.net/down/lithuania_102014.pdf [žiūrėta 2016 10 15]

⁷¹ Žr. Ulrike Hanna Meinhof, Anna Triandafyllidou. Transcultural Europe: An Introduction to Cultural Policy in a Changing Europe. *Transcultural Europe. Cultural Policy in a Changing Europe*. Eds. Ulrike Hanna Meinhof, Anna Triandafyllidou. New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, p. 3, 6.

nacionalinės kultūros ir nacionalinės kultūros politikos konceptai išliko svarbūs⁷², tačiau smarkiai keitėsi ES strategijose vartoti kultūros ir kultūros politikos apibrėžimai. Manytina, kad ne vien Europos politinio žemėlapiu transformacija, bet ir globalūs pokyčiai turėjo įtakos tam, kad jau paskutiniu praeito amžiaus dešimtmečiu ES ir UNESCO kultūros politikos dokumentuose išplito visuminis požiūris į kultūrą kaip visuomenės raidos visuose lygmenyse pamatą, kurį galima laikyti ir civilizaciniu posūkiu tarptautiniame kultūros politikos diskurse. Šitai reikalavo naujai apibrėžti kultūros politikos tikslus ir pirmiausia jos subjektą: ne kultūra kaip jau „egzistuojantis“ reiškinys, meno artefaktų ir kultūros raiškos produktų sanklodos, bet kultūros kūrimo arba kultūrinio veikimo (veiklos, produktai, paslaugos ir intelektinė nuosavybė) procesai, paremti kultūrinę laisvę, lygybę ir įvairovę įtvirtinančiomis vertybėmis⁷³. Kartu kultūros koncepto ir kultūros politikos turinio kaita implikavo naujų instrumentų jai įgyvendinti sprendimus.

Lyginant pirmojo ir antrojo nepriklausomybės dešimtmečių Lietuvos kultūros politikos strateginius dokumentus, galima pastebėti diskursyvų pertrūkį, liudijantį pokyčius renkantis konceptualius atramos šaltinius. Jei ankstyvojo laikotarpio atožvalgas į nacionalinės tradicijos vaizdinius ir žodynus mokslininkai yra pavadinę restitucinėmis orientacijomis, tai ypač Lietuvai įstojus į ES kultūros politikos diskurse ryškėjo imitacinės orientacijos ir selektyvi pasiskolintų instrumentų atranka⁷⁴. Ne mažiau svarbi pokyčių tendencija – didėjantis dėmesys kultūros politikos proceso instrumentalizavimui, veikiau deklaratyviai apibrėžiant kultūros politikos ir jos subjektų turinį⁷⁵. Nesileidžiant į išsamesnį Lietuvos kultūros politikos diskurso 25 metų pokyčių aptarimą pastebėsime, kad dabartinių tarptautinės ir pirmiausia Europos Sąjungos kultūros politikos dienotvarkių aplinkoje galima kalbėti apie poreikį kritiškai permąstyti valstybingumą užtikrinančias kultūrinės vertybes ir nacionalinius kultūrinės plėtotės vaizdinius (perfrazuojant Vytautą Kavolį, istoriškai susiklosčiusius

⁷² Plg. *Indicator Framework on Culture and Democracy. Policy Maker's Guidebook*. Paris: Council of Europe, 2016, p. 20–21.

⁷³ Ten pat, p. 12.

⁷⁴ Simptomai, kad ankstyvuojam laikotarpiu po 1990 m. inovatyviomis laikytos kultūros liberalizavimo orientacijos ilgainiui įgavo imitacinį pobūdį ir tapo pastarojo dešimtmečio nacionalinės kultūros politikos kritikos taikiniu, plg. Skaidra Trilupaitytė. *Kūrybiškumo galia? Neoliberalistinės kultūros politikos kritika*. Vilnius: Demos, 2015.

⁷⁵ Tai ypač pasakytina apie kultūros kaip strateginio valstybės išteklių apibrėžtis naujesniuose strateginiuose dokumentuose.

reikšmių ir galios santykius). Tai leistų konceptualiai susieti skirtingų istorinių laikotarpių visuminės kultūros sampratos konkretizacijas ir aktualizuoti nacionalinį kultūros politikos diskursą tarptautinėje erdvėje.

[Rūta Stanevičiūtė]

Literatūra ir šaltiniai

1. Augustaitis, Algirdas. Pirmieji Lietuvos kultūros kongresai. *Lietuvos kultūros kongresas: Vilnius, 1990 m. gegužės 18–20 d.* Kongreso medžiaga. Sud. Giedrė Kvieskienė et al. Vilnius: Spaudos departamento leidybos centras, 1991, p. 816–824.
2. Batūra, Romas. *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės atkūrimas.* Vilnius: Panorama, 1998.
3. *Europos Sąjungos plėtros proceso pilietiniai bei ekonominiai iššūkiai: Prancūzijos ir Lietuvos požiūriai.* Tarptautinė konferencija, Vilnius, 2000 m. lapkričio 21 d., Vilnius: Eugrimas, 2001.
4. Gellner, Ernest. *Tautos ir nacionalizmas.* Vilnius: Pradai, 1996.
5. *Indicator Framework on Culture and Democracy. Policy Maker's Guidebook.* Paris: Council of Europe, 2016.
6. Jankauskas, Algimantas. *Organiškos valstybės koncepcija Lietuvoje : Tarpukario ir pokario laikotarpis.* Socialinių mokslų daktaro laipsnio disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1994.
7. Jokubaitis, Alvydas; Lopata, Raimundas. *Lietuva kaip problema. Filosofiniai istoriniai politikos tyrinėjimai.* Vilnius: Vilnius: Tyto alba, 2014.
8. *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991.* Sud. Bronislovas Genzelis, Angonita Rupšytė, Vilnius: Šviesa, 2010.
9. *Ketvirtasis Lietuvos kultūros kongresas. Kultūros politikos strategija ir prioritetai.* Vilnius: VDA, 2009.
10. *Kultūros politika Lietuvoje.* Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, 1998.
11. Kuzmickas, Bronislovas. *Tautos tapatumo savimonė: lietuvių savimonės bruožai.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007.
12. Kuzmickas, Bronislovas; Astra, Liliana. *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė.* Vilnius: Rosma, 1996.

13. *Lietuva, kurios nebuvo. Pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*. Sud. Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas, Laurynas Peluritis. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2016.
14. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis: Steigiamasis suvažiavimas, 1988 m. spalio 22–23 d.* Vilnius: Mintis, 1990.
15. *Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas*. Sud. Danutė Blažytė, Vanda Kašauskienė. Vilnius: LII leidykla, 1998.
16. *Lietuvos tauta: būklė ir raidos perspektyvos*. Sud. Mantas Adomėnas, Arūnas Augustinaitis, Tomas Janeliūnas, Darius Kuolys, Egidijus Motieka. Vilnius: Versus aureus, 2007.
17. Liutkus, Viktoras. Country profile: Lithuania. Compendium: cultural policies and trends in Europe (2014).
http://www.culturalpolicies.net/down/lithuania_102014.pdf
18. LR Kultūros įstatymo projektas (2010–2011).
19. Maniokas, Klaudijus. *Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija: Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
20. Matonytė, Irmina. *Posovietinio elito labirintai*. Vilnius: Knygiai, 2001.
21. Norkus, Zenonas. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? : pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
22. *Penkeri Lietuvos valstybingumo atkūrimo metai*. Sud. Vanda Kašauskienė, Vilnius: LII leidykla, 1997.
23. *Pirmoji vyriausybė. 1990–1991*. Sud. Vaidotas Antanaitis, Leonas Ašmontas, Kostas Birulis, Darius Kuolys. Vilnius: Pradai, 2000.
24. Ramonaitė, Ainė. *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*. Vilnius: Versus aureus, 2008.
25. Rimkutė, Audronė. „Pagarbaus atstumo“ principas Lietuvos kultūros politikoje. *Respectus Philologicus*, 2014, Nr. 25 (30), p. 227–243.
26. Rindzevičiūtė, Eglė. Post-Soviet transformation of Lithuanian state cultural policy: the meanings of democratisation. *Cultural Policy and Democracy*. Ed. Geir Vestheim. London, New York: Routledge, 2016, p. 71–86.
27. Svarstomas nacionalinės Lietuvos kultūros plėtros programos 2003–2009 metams projektas. *Literatūra ir menas*, 2002 10 04.

28. Šabajevaitė, Lidija. *Lietuvos socialinė transformacija: 1990–1997 metai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.
29. Šaulauskas, Marius Povilas. Postkomunistinės revoliucijos želmenys: į postmodernią Lietuvą? *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 1998, Nr. 2, p. 77–94.
30. Šaulauskas, Marius Povilas. Lietuva iki ir po 1990-ųjų: apie modernizaciją ir galvojimo būdą. *Problemos*, 1998, Nr. 53, p. 5–25.
31. Trilupaitytė, Skaidra. *Kūrybiškumo galia? Neoliberalistinės kultūros politikos kritika*. Vilnius: Demis, 2015.
32. Vilpišauskas, Ramūnas. *Integracija Europoje: Baltijos šalys ir Europos Sąjunga*. Vilnius: Arlila, 2001.
33. Žiliukaitė, Rūta; Ramonaitė, Ainė; Nevinskaitė, Laima; Beresnevičiūtė, Vida; Vinogradnaitė, Inga. *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus aureus, 2006.

IV DALIES PRIEDAI

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio bendroji programa

I. BENDRIEJI NUOSTATAI

1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (toliau—Sąjūdis) yra savaveiksmis pilietinis judėjimas, kuris remia ir plėtoja Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vadovybės pradėtą socialistinės visuomenės persitvarkymą demokratijos ir humanizmo pagrindais. Sąjūdis kilo kaip pilietinė iniciatyva, reiškianti visuomenės dorovinį, tautinį, politinį atgimimą.

2. Sąjūdis laiko neteisėtais Ribentropo—Molotovo 1939 m. paktus su papildomais protokolais ir visus jų padarinius Lietuvos suverenitetui.

Sąjūdis siekia pašalinti stalinizmo ir stagnacijos padarinius, įgyvendinti viešumą ir demokratiją, socialinį teisingumą ir konstitucines garantijas, sutvarkyti ūkį. Tuo tikslu skatinamas pilietinis sąmoningumas ir aktyvumas, rengiamos pilietinės akcijos.

Pagrindinis Sąjūdžio tikslas—viešumas, demokratija, Lietuvos TSR valstybinis, ekonominis, kultūrinis suverenitetas, teisinė socialistinė valstybė, kurioje liaudies valia realiai atstovaujama visais įstatymų leidimo ir jų vykdymo bei teisminės valdžios lygmenimis.

Tarybos turi tapti kompetentingais ir vienvaldžiais piliečių valios reiškimo, atstovavimo ir vykdymo organais. Lietuvos TSR turi galioti tik jos įstatymai, grindžiami nauja Respublikos konstitucija, įtvirtinančia Lietuvos TSR liaudies suverenitetą.

3. Sąjūdis telkia ir koordinuoja savaveiksmes visuomenės jėgas, palaikančias persitvarkymo ir atsinaujinimo kursą, smerkiančias stalinizmą ir stagnaciją. Sąjūdyje gali dalyvauti visi Lietuvos TSR gyventojai nepriklausomai nuo profesijos, partiškumo, tautybės ir religijos.

4. Sąjūdis nepavaldus jokiems valdžios organams. Sąjūdis palaiko dialogą su tarybiniais ir partiniais organais, remia jų darbą įgyvendinant valstybinį, ekonominį ir kultūrinį Lietuvos TSR suverenitetą.

5. Sąjūdis siekia atgaivinti pilietiškai sąmoningą ir aktyvią visuomenę, žmogų kaip moraliai atsakingą asmenybę, pilietį — savo krašto šeiminką ir patriotą. Gindamas visų Respublikoje gyvenančių tautų lygiateisiškumą, Sąjūdis siekia užtikrinti lietuvių tautai išlikimo ir suverenaus valstybingumo sąlygas. Tam būtina atkurti ir išplėtoti politines, teisines, ekonomines bei kultūrinės gyvenimo formas Respublikos suvereniteto pagrindu.

II. VISUOMENĖ IR VALSTYBĖ

Demokratizuojant visuomenę, būtina suteikti realų turinį šūkiui „Visa valdžia — Taryboms“. Tuo tikslu Sąjūdis visokeriopai remia demokratinės rinkimų tvarkos kūrimą.

2. Sąjūdis kovoja dėl tokio Lietuvos TSR valstybės ir visuomenės santykio, kuris įstatymais garantuoja visų visuomenės narių ir demokratinių organizacijų lygybę nepaisant pasaulėžiūros skirtumų. Sąjūdis yra už įvairių visuomeninių, politinių, taip pat jaunimo organizacijų kūrimąsi ir legalią veiklą.

3. Sąjūdis, įkūnydamas Lietuvos TSR piliečių valią, kovoja dėl Lietuvos TSR suvereniteto. Lietuvos TSR santykiai su kitomis Tarybų Sąjungos respublikomis turi būti grindžiami lenininiais federalizmo principais, politiniais ir teisiniais tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principais, visuotinai pripažintomis tarptautinės teisės normomis. Lietuvos TSR turi savarankiškai dalyvauti tarptautinėse organizacijose, palaikyti su užsienio šalimis diplomatinis ir kitus ryšius. Nevaržomi tarptautiniai ryšiai yra būtina civilizuoto gyvenimo sąlyga, pažangos prielaida.

4. Sąjūdis teigia, kad jokia politinė organizacija neturi teisės uzurpuoti Respublikoje politinės valdžios. Įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios funkcijos turi būti griežtai atskirtos. Tai turi kontroliuoti Lietuvos TSR konstitucinis teismas.

Sąjūdis teikia įstatymų projektus, siūlo referendumus, dalyvauja rinkimų kampanijose ir prisideda prie jų procedūrų kontrolės, organizuoja pilietines akcijas.

Referendumų rezultatai, kaip visų piliečių valios pareiškimas, turi nulemti Konstitucijos bei kitų svarbių įstatymų priėmimą.

III. ŽMOGAUS IR PILIEČIO TEISĖS

1. Politinė valstybės santvarka privalo teisiškai garantuoti asmens laisvių ir pilietinių pareigų darną. Sąjūdis siekia, kad Lietuvos TSR piliečio statusas remtųsi SNO Visuotine žmogaus teisių deklaracija, Pilietinių ir politinių teisių paktu ir kitais tarptautiniais žmogaus teisių aktais. Tai turi atsispindėti Lietuvos TSR Konstitucijoje.

2. Sąjūdis siekia konstitucinių ir kitų teisinių asmens, jo nuosavybės, būsto saugumo garantijų, susirašinėjimo ir telefoninių pokalbių slaptumo, žodžio, spaudos, susirinkimų laisvės. Pilietinės teisės negali būti apribojamos dėl politinių įsitikinimų, bet kokie persekiojimai už politines pažiūras laikomi neteisėtais ir užtraukiančiais baudžiamąją atsakomybę.

Kiekvienam piliečiui turi būti garantuota jo pažeistų teisių ir laisvių teisminė gynyba.

3. Sąjūdis įsitikinęs, kad teisinėje valstybėje nė viena įstaiga ar organizacija negali rinkti apie asmenį tokios informacijos, su kuria šis asmuo negalėtų susipažinti ir, reikalui esant, apskųsti jos rinkėjų įstatymo numatyta tvarka. Piliečiai turi gauti informaciją visuomeniniais ir valstybiniais klausimais, jeigu pastarieji nėra paskelbti valstybine paslaptimi. Socialinė informacija negali būti monopolizuojama.

Visi klausimai, susiję su asmens baudžiamąja atsakomybe, turi būti sprendžiami vadovaujantis nekaltumo prezumpcija. Piliečiui negali būti inkriminuojami jo biografinių anketų duomenys.

Teismo paskirtos bausmės atlikimo vieta gali būti tik Lietuvos TSR teritorijoje; kalinimo ar tremties metu asmuo išsaugo Lietuvos TSR pilietybę.

Sąjūdis teigia, kad nė vienas Lietuvos TSR pilietis negali būti išvežtas už Lietuvos ribų prieš jo valią.

4. Lietuvos TSR Baudžiamąjį kodeksą būtina pertvarkyti taip, kad iš jo būtų pašalinti stalinizmo relikvai. 68, 199¹, 143, 144 straipsniai turi būti panaikinti kaip slopinantys visuomeninį žmogaus aktyvumą, paminantys demokratijos principus. Pagal šiuos straipsnius nuteisti ir atliekantys bausmę žmonės turi būti paleisti.

5. Sąjūdis yra už tai, kad piliečiai turėtų teisę apskusti teismui asmeninius ir kolegialius pareigūnų veiksmus.

6. Nė vienas įstatymas negali būti priimtas be viešo svarstymo arba, esant reikalui, referendumo. Priimti įstatymai ir kiti normatyviniai aktai turi būti skelbiami.

7. Stalinizmo nusikaltimai Lietuvoje ir Lietuvos gyventojams turi būti paskelbti nusikaltimais žmonijai ir žmoniškumui. Asmenys, nusikaltę žiaurumu ir sadistiniais veiksmais, turi atsakyti prieš įstatymą netaikant senaties. Turi būti viešai paskelbti tų nusikaltimų ideologai, organizatoriai ir tiesioginiai vykdytojai, atimtos jų socialinės privilegijos, apdovanojimai, garbės vardai. Reikia paskelbti neteisėtų represijų aukų pavardes, įamžinti jų atminimą, atlyginti nukentėjusiesiems materialinius ir moralinius nuostolius.

8. Sąjūdis siekia, kad būtų panaikinti apribojimai lietuvių kilmės asmenims grįžti į Lietuvą; organizuoja ir remia buvusių tremtinių grįžimą į Tėvynę, rūpinasi jų materialinėmis sąlygomis.

9. Turi būti konstituciškai apibrėžtas Lietuvos TSR pilietybės statusas, jos įgijimo ir netekimo sąlygos.

Lietuvos TSR pilietybės įstatymas turi apibrėžti išeivių iš Lietuvos teisę dalyvauti Lietuvos TSR socialiniame, ekonominiame, kultūriniame gyvenime.

Lietuvos TSR piliečiams reikia garantuoti teisę laisvai emigruoti išlaikant pilietybę.

10. Esamoji karinės tarnybos atlikimo TSRS ginkluotosiose pajėgose tvarka yra pasenusi ir keistina. Sąjūdis yra už tai, kad būtų atgaivintos lietuviškų karinių dalių tradicijų, tautinės karininkijos rengimo institucijos. Privalomas karinės tarnybos laikas turi būti sutrumpintas. Sąjūdis siekia, kad Lietuvos jaunuoliai karinę tarnybą atliktų Lietuvoje, o pageidaujantiems būtų paliekama teisė tarnauti ir kituose TSRS rajonuose.

Lietuvos TSR piliečiams turi būti draudžiama dalyvauti tuose karo veiksmuose, kuriuos yra pasmerkusi SNO.

Sąjūdžio nuomone, galima įvesti darbo prievolę tiems jaunuoliams, kurie dėl savo įsitikinimų negali tarnauti armijoje.

Sąjūdis yra už viešojo gyvenimo demilitarizavimą, vidurinės ir aukštosios mokyklos karinio parengimo kurso panaikinimą arba susiaurinimą, merginų atleidimą nuo jo. Aukštųjų mokyklų studentų ėmimą į kariuomenę Sąjūdis vertina kaip visuomeniškai nuostolingą. Reikia demilitarizuoti televizijos ir kino programas, vaikų auklėjimą.

Sąjūdis yra už tai, kad Lietuvos TSR nebūtų dislokuotas, saugomas ir gaminamas masinio naikinimo (branduolinis, cheminis ir kt.) ginklas, kad būtų laikomasi viešumo dėl Respublikoje dislokuotų karinių pajėgų.

Sąjūdis reikalauja iš esmės pagerinti vidaus reikalų organų darbuotojų tarnybos kultūrą.

IV. SOCIALINIS TEISINGUMAS

1. Visuomenės humanizavimas yra vienas svarbiausių Sąjūdžio siekių.

Lietuvos TSR piliečiams turi būti garantuota teisė ir reali galimybė laisvai panaudoti savo galias pasirinktoje veikloje, gauti už tai teisėtą atlyginimą. Turi būti panaikinti lygiavos ir socialistinio lenktyniavimo principai.

2. Sąjūdis siekia, kad būtų reguliariai nustatinėjama reali Lietuvos TSR piliečių skurdo riba, skelbiami kainų indeksai ir infliacijos dinamikos koeficientas. Būtina iš esmės atnaujinti socialinio aprūpinimo, globos ir labdaros sistemą, sukurti infliacijos

kompensacijos mechanizmą, sudaryti sąlygas jaunuomenei, pensininkams ir invalidams dalyvauti įvairiose veiklos srityse.

Turi būti suteikta teisė ir sudarytos realios sąlygos veikti labdaros ir savišalpos organizacijoms, susidariusioms socialiniu, profesiniu, tautiniu ir religiniu pagrindu.

3. Būtina visokeriopai stiprinti šeimą — pagrindinę visuomenės ląstelę.

Sąjūdis remia tokią šeimos globos praktiką, kuri garantuos, kad vaikų skaičiaus didėjimas neigiamai neatsilieptų šeimos pragyvenimo lygiui ir vaiko asmenybės ugdymui. Vaikų auginimą ir auklėjimą būtina įteisinti kaip apmokamą darbą. Sudaryti sąlygas ikimokyklinio amžiaus vaikus auklėti šeimose. Įstatymu apibrėžti tėvų atsakomybę už savo nepilnamečių vaikų auklėjimą.

4. Sąjūdis yra už kreditavimo sistemos išplėtimą, ypač už būsto statybos ir namų ūkio, jaunų ir daugiavaikių (turinčių 3 ir daugiau vaikų) šeimų kreditavimą palankiomis sąlygomis. Sąjūdis remia priemones, skirtas moters-motinos padėčiai palengvinti ir gausioms šeimoms skatinti. Moterį-motiną reikia išvaduoti nuo sunkaus fizinio darbo, sutrumpinti jos darbo dieną.

5. Sąjūdis reikalauja, kad gyvenamųjų namų statyba atitiktų Lietuvos kultūros ir istorijos tradicijas, remia spartų individualių namų statybos plėtojimą, taip pat Lietuvos didžiųjų miestų augimo reguliavimą atsižvelgiant į humanistinius ir ekologinius kriterijus. Reikalinga derama kiekvieno Respublikos regiono socialinio ir kultūrinio vystymo programa.

6. Sąjūdis reikalauja, kad valstybė saugotų piliečio būstą ir garantuotų gyvensenos pasirinkimo laisvę. Jei nukeliamas piliečio nuosavas būstas, jam turi būti suteikiamas kitas, su nuosavybės teise ir piliečiui priimtina gyvensena, arba kompensuojamos realios jo atstatymo išlaidos.

7. Sąjūdis remia kovą su alkoholizmu, narkomanija, nusikalstamumu ir kitomis socialinėmis negerovėmis, visokeriopai remia blaivybę, skatina žmonių dorovinę atsakomybę. Skatinamos žmonių fizinę ir dvasinę sveikatą ugdančios laisvalaikio formos.

8. Sąjūdis teigia būtinumą iš esmės keisti sveikatos apsaugos ir gydymo sistemą, sukurti šiuolaikinės diagnostikos ir reabilitacijos priemones.

9. Sąjūdis siekia visapusiško Lietuvos kaimo ūkinio, kultūrinio ir dvasinio atgimimo.

10. Sąjūdis remia nepriklausomas viešosios nuomonės tyrimo institucijas, skatina jas nuolat informuoti gyventojus apie įvairių visuomenės sluoksnių pragyvenimo lygį. Reikia sukurti nepriklausomą socialinių problemų tyrimo ir prognozistikos centrą.

11. Sąjūdis yra už tai, kad būtų panaikintos prieštaraujantios socialiniam teisingumui, visų pirma nomenklatūrinių darbuotojų, privilegijos.

Tarnybinės pareigos turi būti skirstomos profesinės kompetencijos ir konkurencijos pagrindu.

12. Sąjūdis konstatuoja, kad profsąjungų struktūra yra reformuotina savarankiškumo ir tikro atstovavimo piliečių profesiniams interesams linkme.

Sąjūdis yra už tai, kad Lietuvos profesinės sąjungos taptų savarankiškomis Pasaulinės profesinių sąjungų federacijos narėmis, kad jų struktūra būtų pagrįsta pasaulinio profsąjungų judėjimo principais ir uždaviniais.

Turi būti pripažįstama, kad visi socialiniai ir profesiniai sluoksniai yra lygiaverčiai visuomeniniu ir politiniu požiūriu.

V. TAUTIŠKUMAS

1. Tautinę savimonę ir saviraišką Sąjūdis laiko savaiminėmis vertybėmis ir svarbiais visuomenės atgimimo veiksniais.

Sąjūdis laiko antihumaniškais ir nusikalstamais ir atmeta stalinistinį genocidą, tautų sumaišymo ir „suliejimo“, nacionalinio nihilizmo politiką, ne vieną tautą įstūmusią į etninio išnykimo situaciją.

2. Sąjūdis siekia konkrečių ir aiškių konstitucinių ir teisinių tautų lygiateisiškumo garantijų, užtikrinančių Respublikos suverenitetą, pilietybę, lietuvių kalbos pripažinimą valstybine. Šių garantijų pagrindu būtina pripažinti vienodas socialines, ekonomines, kultūrinės teises ir laisves visiems Lietuvos TSR piliečiams nepriklausomai nuo jų tautybės, kalbos, religijos ir papročių.

3. Prisidėdamas prie demokratiškos visuomenės atkūrimo Lietuvoje, Sąjūdis siekia garantuoti Respublikoje gyvenančioms tautinėms mažumoms jų tautinės savimonės viešo reiškimosi teisę, skatina ir remia jų kultūros ir raštijos savo kalba ugdymą.

Garantuoti visoms Lietuvos TSR gyvenančioms tautinėms mažumoms teisę tiek padedant valstybės įstaigoms, tiek visuomeniniais pagrindais steigti mokyklas ir klases gimtąja kalba, kurti autonomiškai veikiančias draugijas, propaguoti tautinės kultūros vertybes, jų pagrindu auklėti jaunąją kartą.

Sudaryti sąlygas kitataučiams išmokti lietuvių kalbą, kad jie galėtų plačiau dalyvauti Respublikos kultūriniame gyvenime, studijuoti jos aukštosiose mokyklose.

4. Sąjūdis laikosi požiūrio, kad tautinis lygiateisiškumas gali būti įgyvendinamas tik visų tautų atstovams pripažįstant lietuvių tautos apsisprendimo teisę, Lietuvos TSR suverenitetą ir teritorinį vientisumą, pažįstant ir gerbiant lietuvių istoriją, kultūrą ir kalbą. Būtina pripažinti lietuvių, kaip ir kiekvienos kitos tautos, teisę rūpintis savo išlikimu, ūkiu, gamta, kalbos ir kultūros išsaugojimu bei puoselėjimu iš protėvių paveldėtoje teritorijoje.

5. Sąjūdis įsitikinęs, kad nekontroliuojama migracija, sukelta neracionalaus ūkio plėtojimo ir susijusi su žmonių atotrūkiu nuo gimtosios žemės bei kultūros, yra žalinga tautų nacionaliniams interesams.

Migraciją būtina kontroliuoti remiantis Lietuvos TSR pilietybės įstatymu.

6. Sąjūdis smerkia visokį neteisingumą tautiniu pagrindu, tautinio orumo, kultūros ir kalbos žeminimą. Atsiradus nacionalinių santykių įtampai, būtina atskleisti ir viešai svarstyti istorines bei socialines šio reiškinio priežastis, ieškoti teisėtų jo šalinimo būdų. Reikia ugdyti tautų tarpusavio pagarbą ir bendradarbiavimą.

7. Būtina įteisinti lietuvių tautai reikšmingų datų minėjimą. Suteikti galimybę tautinių mažumų atstovams švęsti tautines ir tradicines šventes.

8. Lietuvių tautiniams simboliams būtina suteikti valstybinių simbolių statusą tik atkūrus Lietuvos TSR suverenitetą.

VI. KULTŪRA

1. Kultūra yra savaimingai išsiskleidžiančių tautos kūrybinių galių visuma. Kultūros pamatas yra kiekvieno žmogaus, šeimos, visos tautos dorovė.

Sąjūdis yra prieš valstybės monopolį kultūros srityje ir remia kultūrinės kūrybos laisvę bei kūrybos organizacijų pliuralizmą. Neturi būti ribojama piliečių ir organizacijų leidybinė veikla.

2. Tautos kultūra yra vieninga visuma, jos negalima skaidyti ideologiniais motyvais, vienas dalis priešpriešinti kitoms. Visų kultūros dalių pažinimas ir ugdymas yra būtina tautos istorinio tęstinumo ir gyvybingumo sąlyga.

Būtina branginti ir puoselėti visą Lietuvos kultūrą, apimančią visų Lietuvoje gyvenusių ir gyvenančių tautų kūrybinį įnašą.

3. Demokratizuojant kultūrą, reikia gaivinti regionų kultūros centrus su jų muziejais, bibliotekomis, spaudos tradicijomis, knygų leidybos teisėmis. Regionų kultūros centruose turi būti saugomos jiems istoriškai priklausančios kultūros vertybės.

4. Sąjūdis siekia netrukdomo kultūrinio bendravimo su pasauliu, plataus ir nevaržomo Lietuvos TSR atstovavimo tarptautinėje kultūros veikloje. Būtina atkurti Lietuvos olimpinį komitetą.

5. Kalba yra svarbiausias tautos požymis, jos savitumo reiškimosi forma, didžiausias tautos kultūros lobis. Ją ugdyti ir puoselėti — vienas svarbiausių šeimos, mokyklos ir valstybės uždavinių,

Sąjūdis siekia sugrąžinti ir įtvirtinti lietuvių kalbos teises bei funkcionavimą visose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse, rūpinasi taisyklingos kalbos prestižu. Sąjūdis siekia, kad būtų spartinami visi lituanistikos tyrimo darbai, nuo kurių priklauso tolesnė lietuvių bendrinės kalbos plėtotė.

Būtina globoti tarmes, gaivinti tradicinę kaimo kultūrą ir jos židinius. Skatindamas puoselėti bei propaguoti lietuvių kalbą, Sąjūdis palaiko Respublikos tautinių mažumų kalbų kultūros ugdymą.

6. Sąjūdis siekia, kad Lietuvoje būtų įtvirtinta tautinė švietimo sistema, atitinkanti tautos istorines ir kultūrinės tradicijas. Pagrindinis tautinės mokyklos tikslas— ugdyti asmenybę, Lietuvos pilietį, patriotą. Visi dėstomieji dalykai turi būti pateikiami Lietuvos kultūros kontekste, tinkamai derinant humanitarines ir gamtamokslines disciplinas. Mokyklų programose teiktinas kultūros istorijos kursas.

Turi būti ruošiami specialistai lietuvių kalba VRM mokyklose, Klaipėdos aukštojoje jūreivystės mokykloje.

Sąjūdis siekia atkurti mokytojo prestižą.

7. Sąjūdis siekia, kad greta valstybinių galėtų veikti ir privačios jaunimo lavinimo įstaigos, paremtos mokymo ir auklėjimo metodų įvairove.

Sąjūdis siekia vaikų ir jaunimo organizacijų įvairovės, jų lygiateisiškumo ir juridinio įteisinimo.

Sąjūdis palaiko glaudžius ryšius su lietuviais, gyvenančiais už Lietuvos ribų, remia jų siekimą turėti lietuviškas mokyklas, tautines organizacijas, spaudą, skatina tuo rūpintis Respublikos vyriausybę.

8. Mokslas yra neatskiriama tautinės kultūros dalis. Sąjūdis siūlo kurti Lietuvos mokslo raidos koncepciją, atitinkančią Respublikos savarankiškumo sąlygas. Aukštosios mokyklos, Mokslų Akademija ir kitos mokslo įstaigos turi turėti plačias autonomijos ir savivaldos teises, atsikratyti administravimo, palaikyti normalius ryšius su užsienio mokslo centrais, naudotis reikiama informacijos šaltiniais. Būtina plėtoti mokslo humanizavimo patenkinantį Respublikos kultūros ir visuomenės demokratizavimo poreikius.

Lietuvos TSR mokslo ir mokymo įstaigoms būtina suteikti teisę tvirtinti mokslinius laipsnius ir vardus.

Būtina atkurti Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, įsteigti savarankišką aukštąją mokyklą Panevėžyje.

9. Istorinė atmintis yra būtina kiekvienos tautos savimonei, padeda išsaugoti tautinę tapatybę ir tęstinumą. Istorinė atmintis ypač svarbi lietuvių tautai, turinčiai turtinę ir dramatišką istoriją, pagal tradiciją semiančiai gyvybingumo iš praeities. Reikia pertvarkyti Lietuvos istorijos kursą mokyklų programose.

10. Sąjūdis sieks, kad visi Lietuvoje esantys archyvai priklausytų Respublikos jurisdikcijai, rūpintis susigrąžinti išgrobstytus ir išblaškytus fondus, perkelti į Lietuvą išsivijus archyvus. Reikia nustatyti dokumentų įslaptinimo senaties laiką.

11. Sąjūdis sieks tausoti Respublikoje esančius kultūros ir istorijos paminklus, taip pat ginti lietuvių kultūros ir istorijos paminklus, esančius už Lietuvos TSR ribų; susigražinti iš Lietuvos išvežtas istorijos, kultūros, meno vertybes; sudaryti ir paskelbti sunaikintų Lietuvos kultūros vertybių sąrašą; globoti visų tautų ir konfesijų kapines, skirti reikiamas lėšas paminklosaugai, numatyti griežtą baudžiamąją atsakomybę už paminklų naikinimą; puoselėti lietuviškų vietovardžių tradicijas.

VII. RELIGIJA IR VISUOMENĖ

1. Sąjūdis siekia, kad būtų normalizuota Bažnyčios padėtis visuomenėje, realiai garantuota teisė Bažnyčiai tvarkytis pagal savo vidinius kanonus.

2. Reikia garantuoti galimybę atgaivinti ir kurti religinius susivienijimus, suteikti jiems juridinį statusą.

3. Niekas neturi teisės primesti kitam asmeniui nepriimtinos pasaulėžiūros, versti jį kalbėti, elgtis ir veikti prieš savo sąžinę. Vaikam neturi būti primetamas jų tėvų įsitikinimams priešingas tiek antireliginis, tiek religinis auklėjimas.

4. Sąjūdis yra už tai, kad tikintieji ir ateistai turėtų vienodas teises skleisti savo pažiūras, kad valstybė nutrauktų ateistinės veiklos organizavimą ir finansavimą (ateizmo propagavimui neturi būti naudojamos tikinčiųjų uždirbtos lėšos).

5. Sąjūdis siekia, kad būtų išspręsta Lietuvos bažnytinės provincijos tarptautinio statuso problema.

6. Sąjūdis reikalauja gražinti Bažnyčiai jai priklausiusias vertybes, neteisėtai nusavintus pastatus, leisti statyti naujus maldos namus.

VIII. ŪKIS

1. Sąjūdis siekia taip pertvarkyti Lietuvos ūkį, kad jis tarnautų žmonėms, jų gyvenimo lygio kilimui.

Žmogus turi tapti savo krašto turtų šeimininku, atgauti teisę savarankiškai tvarkyti gamybą ir pajamas, išbristi iš abejingumo, neveiklumo ir nesažiningumo, būti tikras, kad tik gabumai ir darbas yra tikrasis jo pajamų šaltinis.

2. Sąjūdis reikalauja Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo, kaip būtinos sudedamosios suvereniteto dalies, prisideda prie jo įgyvendinimo (reikalui esant, ir radikaliomis akcijomis).

Lietuvos TSR ūkis yra vieninga save išlaikanti sistema. Lietuvos TSR ūkiniai ryšiai su kitomis lygiateisėmis respublikomis bei Sąjunga turi būti palaikomi sutartimis ir ekvivalentiškais rinkos mainais.

Respublika pati sprendžia visus vidinius ūkio klausimus — reguliuoja kainas, tarifus, mokesčius, darbo apmokėjimą, finansus, pinigų ir kredito sistemą. Sąjūdis palaiko savarankiškos pinigų sistemos ir jų emisijos įvedimą Respublikoje kaip būtiną priemonę ekonomikos stabilumui užtikrinti.

3. Lietuvos TSR ūkio sistema remiasi nuosavybės formų įvairove: valstybine, kooperatine, akcine, asmenine ir mišria nuosavybe. šių formų derinimas, laiduojantis šeiminišką turto naudojimą, daro žmogų tikru ūkio šeimininku. Asmeninės nuosavybės teisė išplečiama ir gamybos priemonėms. Nuosavybės, jos neliečiamumo ir paveldimumo teisė įtvirtinama Konstitucijoje ir įstatymais.

Sąjūdis palaiko tik demokratiškas, savanoriškas, administracinio aparato nesukuriančias įmonių jungimosi į firmas, asociacijas, susivienijimus ir kt. formas.

4. Respublikos valdymo organai turi atsisakyti biurokratiško vadovavimo ūkiui, direktyvinio įmonių veiklos planavimo ir planų vykdymo kaip gamybos tikslo.

Valdymo organai, atstovaudami piliečių interesams, turi rūpintis mokslo ir technikos pažangos programomis, ekonominės būklės analize ir informacija, subsidijų ir mokesčių politika, kainų priežiūra. Valstybinis užsakymas galimas tik valstybinio aparato ir įmonės abipusio susitarimo forma.

5. Lietuvos TSR ūkio struktūra turi būti humanizuojama atsižvelgiant į tautos istorines, socialines demografines, gamtines klimatinės, ekologines ir politines sąlygas bei plėtojama nepažeidžiant ekologinių, kultūrinių ir nacionalinių interesų.

Sąjūdis remia tiesioginius ryšius su tarybinėmis respublikomis ir užsienio šalimis plėtojant prekybą, keičiantis mokslo, technikos, kultūros vertybėmis, statant bendras įmones, vystant turizmą ir poilsį.

6. Sąjūdis palaiko kooperatinio ir individualaus ekonomikos sektoriaus plėtojimą visose ūkio šakose (išskyrus valstybės monopolizuotas šakas) ir prisideda prie šio proceso. Tikslinga reorganizuoti į kooperatyvus nedideles ir vidutines vartojimo reikmenų gamybos, paslaugų sferos įmones, taip pat nuostolingus kolūkius, tarybinius ūkius ir kitas organizacijas. Būtina kelti komercijos kultūrą.

7. Sąjūdis siūlo grąžinti valstietijai žemės savininko teises, gerinti jos gyvenimo ir darbo sąlygas, atkurti individualų ir kooperatinį ūkį. Būtina ginti žemdirbius nuo visokios prievartos ir diktato.

8. Sąjūdis palaiko demografinės sistemos reguliavimo ekonomines ir administracines teises priemones, ginančias vietinių gyventojų interesus, kovoja prieš žinybų ir įmonių savivalę įvežant žmones iš kitų respublikų, nes tai komplikuoja aprūpinimą butais, maistu, vartojimo reikmenimis ir kt.

9. Sąjūdis siekia subalansuoti vartotojo ir gamintojo santykį, tuo tikslu plėtojant rinką, palaikant konkurenciją; ieško ekonominių būdų deficito problemai spręsti.

Sąjūdis, stodamas prieš visokią socialinę nelygybę, jam prieinamomis priemonėmis kovoja su darbo santykių išsigimimu, žmogaus pažeminimu ir išnaudojimu.

10. Sąjūdis tvirtai laikosi pozicijos, kad naujoji ekonominė politika tarnautų ne anoniminei visuomenei, o konkrečioms Lietuvos žmonėms.

11. Sąjūdis yra už tai, kad būtų skelbiamas ir viešai svarstomas tikrasis karinis biudžetas.

IX. GAMTOSAUGA

1. Sąjūdis pripažįsta, kad gamta yra vientisa, visos jos dalys vienodai svarbios. Žmogus turi gyventi santarvėje su gamta; niokodamas gamtą, jis žudo pats save.

2. Grėsminga Lietuvos ekologinė padėtis susidarė dėl sąjunginių žinybų ekologiškai nepagrįstų ekonominių koncepcijų, Respublikos vyriausybės ir žinybų neatsakingumo, kvalifikuotos ekologinės ekspertizės stokos. Ekonominiai ir administraciniai ekologijos ir gamtosaugos problemų sprendimo būdai iki šiol tebėra neveiksmingi. Įgyvendinant Lietuvos TSR suverenitetą, reikia tobulinti turimus ir kurti naujus veiksmingus ekonominius ir administracinius gamtos išteklių naudojimo ir gamtosaugos valdymo metodus.

3. Visiems Lietuvos žmonėms būtina suteikti konstitucines, ekonomines ir kitas įstatymines garantijas, kad jie gyvens sveikoje aplinkoje.

4. Būtina uždrausti Lietuvoje dislokuoti branduolinį, cheminį ir bakteriologinį ginklą. Lietuva turi tapti Europos nebranduolinės zonos dalimi.

5. Sąjūdis reikalauja neplėsti ir nestatyti naujų ekologiškai agresyvių pramonės ir energetikos objektų. Sprendimai dėl potencialiai ekologiškai pavojingų objektų statybos turi būti priimami tik viešai apsvarsčius visuomenei.

Svarbiausias uždavinys—siekti ekologiškai švarios gamybos diegiant mažai energijos reikalaujančią ir mažai atliekų išskinančią technologiją, perprofiluojant arba uždarant gamybos objektus.

6. Būtina nustatyti ekologiškai pagrįstus Lietuvos TSR normatyvinius aplinkos kokybės parametrus, atitinkančius tarptautinius standartus.

7. Sąjūdis siekia, kad Respublikos žemės ūkis ir kitos liaudies ūkio šakos būtų plėtojamos nepažeidžiant ekologijos, mažinant jų neigiamus padarinius, kad būtų gerinama maisto produktų gamyba ir gyvenamosios aplinkos bei gamtos apsauga. Būtina ekologiniu požiūriu įvertinti miestų plėtros koncepcijas.

8. Sąjūdis reikalauja sukurti Lietuvoje ekologinių tyrimų ir ekologinio monitoringo sistemą, aprūpintą šiuolaikiniais prietaisais, reguliariai skelbti visus duomenis apie gamtinės bei gyvenamosios aplinkos būklę. Panaudojant atliktų tyrimų duomenis, pagrįsti neatidėliojant sprendimus gamtos saugos klausimus, tikslinti ir tobulinti Respublikos gamtos saugos strategiją.

9. Būtina likviduoti ekologinį neraštingumą: sukurti Respublikoje ekologinio mokymo, švietimo ir propagandos sistemą.

10. Sąjūdis siekia didinti baudžiamąją atsakomybę už gamtos niokojimą.

11. Sąjūdis reikalauja panaikinti visos ekologiškai svarbios informacijos valstybinį ir žinybinį įslaptinimą. Būtina konkrečiai taikyti ir didinti administracinę ir baudžiamąją atsakomybę už gamtos saugos įstatymų pažeidimus. Parengti naują Lietuvos TSR gamtos apsaugos įstatymą, atitinkantį suvereniteto sąlygas. Valstybinis gamtos apsaugos komitetas turi nepriklausyti nuo vykdomosios valdžios, todėl jis turi būti pavaldus ne Ministrų Tarybai, o Aukščiausiajai Tarybai.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio rinkiminė programa

I SVARBIAUSIEJI UŽDAVINIAI

3. KULTŪRA

- visapusiškai ugdyti Lietuvos tautinę kultūrą ir saugoti jos savitumą;
- remti visuomenės, jos organizacijų ir Bažnyčios pastangas ugdyti dorovę, blaivybę ir pilietinę atsakomybę;
- įtvirtinti valstybinę lietuvių kalbą įstaigose ir viešajame gyvenime;
- panaikinti cenzūrą, valstybini ir partinį monopolį masinės informacijos priemonėms;

- visokeriškai remti švietimą, mokslą, kultūrą, laikyti tai itin reikšminga valstybės pareiga:
- puoselėti ir remti lietuvių etnografinėje Lietuvoje, taip pat Mažojoje Lietuvoje ir išeivijoje
- suteikti plačią kultūros autonomiją tautinėms mažumoms ir remti jų pastangas puoselėti savo kultūrą;
- propaguoti Lietuvos kultūrą pasaulyje, parengti tam specialią valstybinę programą;
- pertvarkyti dabartinę mokslo ir mokymo sistemą, sudaryti sąlygas steigti ir nevalstybinėms mokslo bei mokymo įstaigoms;
- diplomų, mokslinių vardų bei laipsnių suteikimo tvarką perorientuoti į pasaulinę praktiką:
- sudarviti naują valstybinių kalendorinių švenčių sąrašą.

II VEIKLOS PLANAS

3. KULTŪRA

Kultūros tautiškumas. Valstybė turi visapusiškai ugdyti Lietuvos tautinę kultūrą, saugoti jos savitumą, neatsiriboti nuo sąveikos su pasaulio kultūra.

Valstybė turi globoti visą istorijos bei kultūros palikimą, reikalauti sugrąžinti iš Lietuvos išvežtas kultūros vertybes. Savivaldos organų pareiga - rūpintis Respublikos etninių regionų savitumą išsaugojimu, paminklų, kapaviečių, parkų priežiūra.

Valdžios organai turi užtikrinti, kad lietuvių kalba, kaip valstybinė, funkcionuotų įstaigose ir viešajame gyvenime, padėti kitataučiams jos išmokti nemokamai.

Lietuvos valstybė ir kultūrinė visuomenė turi rūpintis lietuvių išlaikymu etnografinėje Lietuvoje, taip pat Mažojoje Lietuvoje ir išeivijoje. Visoms Lietuvoje gyvenančioms tautinėms bendruomenėms turi būti suteikta kultūrinė autonomija. Jų kultūrinė raiška remtina kaip Lietuvos kultūros turtas, jos sudėtinė dalis

Viešai aptarus ir atsižvelgus į tautines ir religines tradicijas, reikia sudaryti naują valstybinių kalendorinių švenčių sąrašą

Dorovės ugdymas. Bažnyčia. Rūpintis dorovės ir blaivybės reikalais yra valstybės priedermė. Valstybė turi remti visuomenės, jos organizacijų ir Bažnyčios pastangas ugdyti dorovę ir dvasingumą, blaivų ir sveiką gyvenimo būdą, pagarbą šeimai, pilietinį atsakingumą.

Svarbu ir toliau vystyti demokratiškus valstybės ir Bažnyčios santykius. Atimtas bažnyčias, koplyčias, klebonijas, vienuolynus, mokyklas bei kitus pastatus, taip pat bibliotekas, kultūros ir meno vertybes būtina grąžinti religinėms bendruomenėms bei

organizacijoms, jeigu sutinka šį turtą išlaikyti. Kaip kompensaciją už ilgametį naudojimą, pastatus reikia grąžinti suremontuotus.

Kūrybos laisvė. Visuomenei reikia atverti visus archyvų ir bibliotekų fondus. Meninei saviraiškai ir mokslinei veiklai negali būti primetama jokia ideologija. Turi būti panaikinta cenzūra, informacijos platinimo apribojimai, valstybinis ir partinis monopolis masinės informacijos priemonėms, spaustuvėms, menui ir mokslui, kultūros mainams. Tačiau valstybė turi rūpintis, kad kūrybinėje, švietimo ir kitoje viešojoje veikloje nebūtų pažeidžiamos visuotinai priimtose dorovės normos.

Reikia remti ar net išlaikyti nekomercines meno ir mokslo institucijas, menininkų ir mokslininkų grupes, pavienius kūrėjus. Autorines teises turi saugoti įstatymas.

Švietimas ir mokslas. Valstybė turi garantuoti tėvų teisę auklėti vaikus pagal savo įsitikinimus ir kartu rūpintis, kad vaikų auklėjimas atitiktų visuomenės pripažintas dorovės normas. Lietuvos mokykla turi būti orientuota į tradicines tautines ir dorines vertybes, išmokyti etikos, dorovės bei saviugdų pagrindų ir kartu perteikti mokiniams šiuolaikinėms informacinės civilizacijos įgūdžius. Svarbiausias Lietuvos mokyklos uždavinys – visapusiškas asmenybės ugdymas.

Būtina humanizuoti visą aukštąjį Lietuvos mokslą, įgyvendinti akademinės laisvės principą. Gabiausiems žmonėms reikia sudaryti galimybių mokytis ir tobulintis užsienyje. Valstybė turi įteisinti ir remti privačias, konfesijų bei visuomeninių organizacijų išlaikomas mokymo ar mokslo įstaigas.

Diplomų, mokslinių vardų ir laipsnių teikimo sistemą reikia perorientuoti į pasaulyje priimtą tvarką.

Kūno kultūra. Kartu su savivaldybėmis valstybė turi skatinti kurtis ir pagal išgales remti kūno kultūros, sveikatingumo ir sporto klubus. Iš valstybės išdo gali būti finansuojamos Lietuvos nacionalinės olimpinės komandos ir atskiri sportininkai

LIETUVOS KULTŪROS KONGRESAS

LIETUVOS KULTŪROS PLĖTOJIMO PROGRAMA

Atsižvelgdami į tai,

— kad kultūra yra visų žmogaus veiklos sričių pamatas,

— kad be kultūros plėtojimo neįmanomas tautos egzistavimas, ekonomikos ir ūkio raida,

— kad kultūra turi būti demokratiška, laisva, savaiminga, visuomenės saugoma, išlaikoma ir plėtojama,

—kad kultūros politika turi būti grindžiama tarptautinėmis kultūrinės veiklos ir bendradarbiavimo nuostatomis,

—kad demokratinė Lietuvos Respublika garantuoja žmogaus, tautinių ir kitų bendrijų, regionų ir vietovių kultūrinės veiklos laisvę ir savarankiškumą, atmeta prievartinę ideologinę, politinę, religinę ir kitokią kultūros reglamentaciją, teigia toleranciją ir pagarbą, įveda plačią kultūros savivaldą,

—kad Lietuvos kultūra yra viena ir nedaloma, kad ją sukūrė ir kuria visi visuomenės sluoksniai (žemdirbiai, miestiečiai, bajorai, inteligentija, darbininkai, pramonininkai ir kt.), ir ne tik lietuvių tauta, bet ir kitos mūsų krašte gyvenančios etninės bendrijos ir kitataučiai kūrėjai bei lietuviai užsienio šalyse,

—kad Lietuvos kultūra turi būti atvira pasaulio kultūrų vertybėms bei naujovėms, neprarasdama savo tautinio tapatumo,

—kad sumažėjo kultūros paveldo, ypač, ir dabartinės kultūros, samprata, sunyko kultūros doroviniai pagrindai,

siūlome Lietuvos Respublikos kultūros politiką grįsti šiais bendraisiais principais ir raginame visų pirma spręsti toliau išdėstytus konkrečius uždavinius.

I. BENDRIEJI PRINCIPAI

1. Išlaikyti kultūros, kaip visų kitų žmogaus veiklos sričių pamato, prioritetą.
2. Decentralizuoti kultūros veiklą.
3. Garantuoti kultūros subjektų autonomiškumą, kūrybos laisvę ir efektyvų kūrybos rezultatų panaudojimą bei pritaikymą.
4. Lietuvos kultūros vienumo sampratą įgyvendinti konkrečiose kultūrinės veiklos srityse.
5. Remti, skatinti ir plėtoti laisvą kultūrinės veiklos kryptį, pažiūrų ir idėjų konkurenciją.
6. Sudaryti sąlygas plėtotis krikščioniškajai kultūrai, atgaivinti sunaikintas ir nupigintas jos vertybes.
7. Laiduoti kultūros finansavimą iš valstybės biudžeto, remti visuomenės gyvenimui svarbias, bet nerentabilias kultūros sritis. Valstybinės ir visuomeninės kultūros institucijos, vykdančios valstybines kultūros plėtojimo programas, turi būti finansuojamos šių programų pagrindu.
8. Minimali valstybės lėšų suma, skiriama privalomam kultūros finansavimui, turi būti santykinė Lietuvos valstybės biudžeto arba nacionalinių pajamų dalis. Kultūros plėtotę ekonomiškai stimuliuoti turi ir ūkinę veiklą reglamentuojantys įstatymai. Kultūros programoms finansuoti naudojamos taip pat savivaldybių, mecenatų ir sponsorijų lėšos. Visų juridinių asmenų aukos, įnašai ir nustatyto dydžio jų pajamų dalis, skiriama kultūrai, neapmokestinama.
9. Laikantis šių principų, parengti Lietuvos kultūros įstatymą, kultūros paveldo, autoriaus teisių įstatymus, vietos savivaldybės institucijų veiklą derinti su Respublikos valdžios ir valdymo institucijomis, kurios rūpinasi kultūros plėtojimu ir yra atsakingos už valstybines programas.

II. GLOBOTINOS KULTŪROS SRITYS IR KONKREČIOS UŽDUOTYS JOMS PLĖTOTI

1. Kultūros paveldas

Saugoti kultūros paveldą, kaip Lietuvos nacionalinio turto dalį, ir sudaryti sąlygas jam funkcionuoti:

- pradėti rengti naują Lietuvos kultūros paveldo registrą,
- sistemingai ieškoti svetur išvežtų Lietuvos kultūros vertybių, siekti, kad kuo daugiau šių vertybių būtų gražinta į Lietuvą,
- garantuoti, kad Lietuvos kultūros paveldo vertybės nebūtų išvežamos svetur, iš esmės pagerinti kultūros paveldo ir etninės kultūros vertybių saugojimo bei eksponavimo sąlygas, statyti muziejų, bibliotekų ir archyvų saugyklas, įrengti jas pagal šiuolaikinius reikalavimus, steigti specializuotus restauravimo centrus (visų pirma archeologijos ir etnografijos), išsaugoti Lietuvos konservatorijoje, Lietuvių literatūros institute, Istorijos institute ir kitur sukauptą lietuvių tautosakos medžiagą,
- pertvarkyti muziejų veiklą, ją profiliuoti. Spartinti muziejuose sukauptų vertybių tyrinėjimą, propagavimą, integravimą į šių dienų kultūrą (steigti studijas ir laboratorijas, organizuoti planingą leidybą, daryti vertingiausių eksponatų, ypač tautodailės, kopijas),
- įsteigti paveldo apsaugos finansavimo fondą, kurį sudarytų valstybės biudžeto dalis, baudos už paminklų apsaugos įstatymų nesilaikymą, mecenatų ir sponorių lėšos, turizmo pajamų dalis,
- parengti Lietuvos gyvenviečių koncepciją, atitinkančią socialinius, ekonominius, ekologinius ir kultūrinius gyventojų poreikius, koreguoti miestų ir kitų gyvenviečių generalinius planus pagal kultūros paveldo apsaugos nuostatus,
- sustabdyti Lietuvos etnokultūrinio kraštovaizdžio griovimą, pradėti jį atkurti, apsaugoti išlikusias kraštovaizdžio vertybes, jas tirti, o kur įmanoma — regeneruoti; regeneravimą ir atkūrimą sieti su Lietuvos gyventojų grįžimu į funkcišką, asmenine nuo savybe pagrįstą gyvenimą,
- atgaivinti senuosius vietovių pavadinimus,
- remti žmonių siekius gyventi sodybose ir pavieniuose sodybų namuose, nes šis gyvenimo būdas turi pasaulinę tendenciją ir yra artimas lietuvių tautos tradicijoms.

2. Etninė kultūra

Rūpintis etninės kultūros atgaivinimu ir plėtojimu:

- sudaryti palankias sąlygas išlikusiai etninei kultūrai funkcionuoti, suteikti jai paminklo statusą, kad būtų išvengta jos deformavimo, keitimo ir sunaikinimo,
- rinkti, tirti ir skelbti visų etninės kultūros sričių medžiagą, aprūpinti jos rinkėjus ir tyrinėtojus modernia fiksavimo, restauravimo, katalogavimo ir kita technika (audio ir videomagnetofonais, kompiuteriais, disketėmis ir kt.); įsteigti vizualinės antropologijos laboratoriją,
- puoselėti lietuvių kalbą (literatūrinę kalbą ir tarmes), tvirtinti jos valstybinį statusą,
- sudaryti sąlygas, kad natūraliai funkcionuotų tautinių

bendrijų kalbos, kad būtų atkurti etninių kultūrų ryšiai su lietuvių kultūra,
— remti pastangas, kad, suvokiant lietuvių kultūrą kaip baltiškosios kultūros dalį ir tąšą, būtų tirama ir panaudojama visa baltų etninė kultūra,

— integruojant etninę kultūrą į dabarties kultūrą, svarbu visų pirma atgaivinti labiausiai apleistas etninės kultūros sritis, ypač tautinius drabužius; būtina parengti autentiškų tautinių drabužių rekonstrukcijas ir pritaikyti jas kuriant ir gaminant dabartinius drabužius, būtina sukurti tautodailės kūrybinę mokomąją bazę,

— remti su tradicine tautos kultūra susijusius judėjimus, bendrijas ir pavienius asmenis, gaivinti istoriškai susiklosčiusių regionų kultūrinį savitumą ir autentiškumą, steigti regioninius centrus.

3. Profesionalioji kultūra

Mokslo srityje būtina:

— sudaryti palankias sąlygas teorinei kūrybai, laisvai mokslo idėjų ir pažiūrų konkurencijai,

— atkurti nutrauktus ir užmegzti naujus ryšius su pasauliniais mokslo centrais,

— humanizuoti mokslą, pažiūrų ir tyrinėjimų laisvę grįsti atsakomybe žmogui, tautai, žmonijai,

— humanizuoti mokslo tyrimus, daugiau dėmesio skirti žmogaus ir visuomenės mokslams, visų pirma lietuvių kultūros tyrinėjimams,

— sudaryti sąlygas fundamentaliems lietuvių kalbos ir literatūros tyrinėjimams, tekstų leidimui ir komentavimui; plėsti Lietuvių kalbos ir Lietuvių literatūros institutus; spartinti lietuvių literatūros klasikų raštų ir žodynų, ypač didžiojo žodyno, leidybą,

— pertvarkant Mokslų Akademijos ir aukštųjų mokyklų sistemą, skatinti mokslo ir mokymo įstaigų integraciją,

— įstaigoms ir jų padaliniams, dirbantiems kultūros tiriamąjį darbą, kaupiančioms ir sisteminančioms mokslo duomenis, suteikti mokslo įstaigų statusą.

Meno srityje:

— remti menininkų sąjungų ir draugijų, kitų meno kultūrą puoselėjančių institucijų veiklą, skatinti talentingiausias meno kūrėjus,

— sudaryti sąlygas meno ir kultūros kūrėjams giliai pažinti baltų pasaulėžiūrą, tūkstantmečiais formavusią socialinę ir psichologinę lietuvių tipą, bei krikščionybę, pastaraisiais šimtmečiais ryškiausiai veikusią Lietuvos kultūrą, remtis etnine kultūra,

— skatinti individualią ir laisvą architektų kūrybą, parengti ir priimti Lietuvos Respublikos urbanistikos kodeksą,

— sudaryti sąlygas meno kūrėjams įgyti platesnį išsilavinimą; suteikti menotyrininkams universitetinį išsilavinimą,

— sudaryti sąlygas savarankiškų koncertinių įstaigų plėtotei,

— sudaryti sąlygas, kad už meninę kūrybą būtų atlyginama atsižvelgiant į meninę

vertę, menininko autoritetą ir populiarumą, o ne į teikiamus garbės vardus.

4. Švietimas

Švietimo sistema perduoda jaunajai kartai kultūros tradicijas ir įvesdina į kultūros kūrybą.

Švietimas apima tautos praeitį, dabartį ir yra nukreiptas į jos ateitį. Per šią sistemą pereina beveik visi piliečiai, todėl pertvarkymas turi atitikti atgimstančios tautos ir jos valstybingumo poreikius, t. y.:

- orientuoti žmogų į humanistinius idealus,
- per dorovės ugdymą atitaisyti totalitarizmo padarytą žalą dorovinei kultūrai,
- ugdyti demokratines piliečių nuostatas — toleranciją, santykių kultūrą ir t.t. — rengiant žmogų; kurti prielaidas demokratijai,
- siekti, kad švietimo sistema, dėdama pagrindus kultūros sritims (dorovės, mąstymo, mokslo, meno, socialinių bei ekonominių santykių ir t.t.), lygiuotųsi į aukščiausius pasaulinius standartus ir neprarastų mūsų tautos kultūros tapatumo,
- visą Lietuvos švietimą grįsti mūsų kultūra,
- sudaryti sąlygas visoms Lietuvoje gyvenančioms tautinėms bendrijoms puoselėti mokykloje savąją kultūrą,
- įvedant naujas disciplinas bei programas ir ieškant atitinkamų metodų, stiprinti kultūros procesų ir jos visumos suvokimą, ugdyti kiekvieno žmogaus kultūrinę savimone, iniciatyvą, kūrybiškumą,
- kurti gerai pagrįstą metodų sistemą, kuri formuotų būsimo piliečio sąmoningą požiūrį į kultūrą, bendravimą, atsakomybę už kultūros procesus bei jos paveldo saugojimą.

5. Ryšiai su pasaulio kultūra

Atkurti tiesioginius ryšius su pasaulio kultūra:

- plėtoti kultūros mainus su užsienio valstybėmis, keistis kultūrine informacija, siekti, kad būtų sparčiau apsirūpinama kultūros veiklai būtina modernia technika,
- sudaryti sąlygas tautinės ir pasaulio kultūros sąveikai tirti, Lietuvos gyventojams studijuoti ir gilinti studijas pasaulio kultūros, meno bei mokslo centruose,
- aktyviai dalyvauti tarptautinių organizacijų veikloje, pasirašyti reikalingas tarptautines kultūros konvencijas.

6. Kultūros institucijos

Parengti Lietuvos kultūros institucijų pertvarkos strategiją. Visų pirma būtina:

- sudaryti sąlygas meno, mokslo, etninės kultūros aukštos kvalifikacijos specialistų rengimui, jų kvalifikacijos kėlimui, sudaryti galimybę prireikus pakeisti specialybę; steigti regioninius universitetus, kitas aukštąsias mokyklas ir modernius mokslo centrus,

— įkurti Lietuvos kultūros institutą, kurio mokslinė ir praktinė veikla apimtų kultūros istoriją ir teoriją, kultūros sociologiją, laisvalaikio kultūrą, kitas neprofesionalias kultūros sritis,

— esamų mokslinių institucijų pagrindu įkurti Lietuvos etninės kultūros (etnologijos) institutą, kuris suvienytų Lietuvos etnologus (tautosakininkus, etnografus, tautodailės, etnomuzikos tyrėjus), koordinuotų jų darbą, planingai rinktų, tyrinėtų ir skelbtų visų etninės kultūros sričių medžiagą, formuotų lietuvių tautinės kultūros sampratą,

— esamų institucijų pagrindu įsteigti Lietuvių etninės kultūros centrą (savarankišką arba prie Lietuvos etnologijos instituto), kuris rūpintųsi etninės kultūros integravimu į dabartinę tautinę kultūrą,

— įkurti Kultūros leidyklą, kuri leistų dvasinio ir materialinio paveldo, etninės kultūros, visuotinės kultūros istorijos, dabartinio meno, estetikos, menotyros leidinius,

— įkurti Nacionalinę dailės galeriją, sudaryti ir apsvarstyti šios galerijos koncepciją,

— įkurti Lietuvos nacionalinę filmoteką (vietoje dabartinio Valstybinio kino—foto—fonodokumentų archyvo), joje kaupti ir televizijos filmus (profesionalų ir kino mėgėjų kūrybą), visą lituanistinę kino medžiagą (laikyti ir iš Maskvos sugrąžintą Lietuvos kino archyvą), Lietuvos knygų rūmus pertvarkyti į Bibliografijos institutą — mokslinės įstaigos statusą turinčią savarankišką valstybinę įstaigą.

V. Tarptautinio politinio konteksto raida

1. Pokomunistinė transformacija

1990 m. atkūrus Lietuvos Respubliką, buvo įteisintas nacionalinės kultūros suverenumas ir pradėtos naujo kultūros politikos modelio paieškos. Politinių permainų laikotarpiu svarbiausieji kultūros politikos tikslai grįsti skubiomis priemonėmis desovietizuoti Lietuvos kultūrą, pasitelkiant depolitizavimo, demokratizavimo ir kultūrinės autonomijos principus. Nors ankstyvojo nepriklausomybės laikotarpio kultūros atsinaujinimo gairės siejamos su pirmųjų vyriausybių savarankios kultūrinės politikos kūrimo pastangomis, aptariami procesai turėtų būti nagrinėjami tarptautiniame kontekste. Analizuodamas pokomunistinę Lietuvos transformaciją lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu Zenonas Norkus pabrėžia, kad „šiuolaikiniame globalizuotame pasaulyje netgi labai didelėje šalyje vykstančių socialinės ir kultūrinės kaitos procesų neįmanoma nei adekvačiai aprašyti, nei paaiškinti, nei tuo labiau numatyti jų ilgalaikių pasekmių, apsiribojant tomis priežastimis, kurių veikimo lauką nubrėžia dabartinės šalies sienos“⁷⁶.

Atkuriamojo Seimo 1990 m. kovo 11 d. aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ implicitiškai deklaravo sugrįžimą į Vakarų pasaulio civilizacinę ir geopolitinę erdvę. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ir pirmųjų vyriausybių dokumentuose kultūros politiką grindė reikmė stiprinti tautinį ir kultūrinį tapatumą ir kartu remti Lietuvos kultūros atvirumą. Savaimingai persipinančios kultūrinio tęstinumo ir atsinaujinimo, tautinės savikūros ir priklausomybės Europos erdvei vertybinės nuostatos išaugo iš supratimo, kad „Lietuvos kultūros tapatybę sudaro bene trys pagrindiniai sluoksniai: lietuviškas, baltiškas ir europietiškas“⁷⁷. Kultūros politiką ėmus grįsti Europos valstybėms būdingais bendraisiais principais, ne iš karto pradėta žvalgytis permainas efektyviau įveiksminančio tarptautinio kultūros politikos modelio. Tam turėjo įtakos tiek vidinės, tiek išorinės priežastys. Nacionaliniame kontekste ankstyvąjį kultūros politikos modeliavimą smarkiai veikė kultūros autonomijos ir savaiminės savireguliacijos idėja. Kultūrinės savivaldos sutapatinimą su savireguliacija skatino ir pasipriešinimas SSSR kultūrinės politikos patyrimui (valstybės kontroliuojama planinė kultūros plėtotė), ir siekiai tęsti nacionalinėje tradicijoje tarpukariu bei išėivijoje konceptualizuotus kultūros raidos vaizdinius. Prisimindamas pirmųjų

⁷⁶ Zenonas Norkus. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 13.

⁷⁷ *Kultūros politika Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, 1998, p. 13.

vyriausybių kultūros politiką, tuometinis kultūros ir švietimo ministras Darius Kuolys iš laiko perspektyvos pripažino ankstyvųjų kultūros sistemos reformavimo priemonių neapibrėžtumą: „Pats anuo metu buvau įsitikinęs, kad griežčiau reglamentuotas turi būti tik kultūros paveldo tvarkymas. Visas kitas sritis dera išlaisvinti iš nomenklatūrinės priežiūros, palikti savarankiškai sklaidai, sukuriant skaidrų ir argumentuotą valstybės paramos kultūrai mechanizmą. [...] Mano nuostata dėl savaiminės kultūros raidos to meto aplinkybėmis atrodė vis labiau pažeidžiama. Darėsi aišku, kad atskiroms kultūros sritims reikia radikalių reformų.“⁷⁸ Jei Lietuvos švietimo reforma nuo pat pirmųjų žingsnių buvo vykdoma pasitelkus užsienio ekspertus ir plačiai remiantis Vakarų šalių patirtimi, tai kultūros srityje tarptautinio bendradarbiavimo plėtra pirmiausia tarnavo geopolitiniams ir kultūrinės tapatybės stiprinimo tikslams: siekta lygiateisiškai dalyvauti Europos kultūros erdvėje, pilnavertiškai reprezentuoti nacionalinę kultūrą tarptautiniu mastu, stiprinti tarptautinius mainus ir kt.

Aiškių receptų, kaip efektyviai pertvarkyti kultūros sistemą nepriklausomybę atgavusiose demokratinėse Rytų ir Vidurio Europos valstybėse, nesiūlė ir tuometinė tarptautinė kultūros politikos praktika. Šiuo tikslu aptardamas XX a. 10-ojo dešimtmečio tarptautinės kultūros politikos būklę, Billas Duftonas mini kultūros raidos modelių kaitą ir bendrų formulių, reformuojant kultūros politiką ir valdymą, stoką. Keičiantis net ir turtingą patirtį turinčių Vakarų demokratiškas valstybių santykiui su kultūros raida, 1998-aisiais ekspertas ragino atsižvelgti „ir į unikalios tos ar kitos šalies istorijos bruožus, ir į visuotinį spaudimą modernėti, kylantį iš tarptautinių politikos, ekonomikos ir technologijų pokyčių“⁷⁹. Šiuolaikinės kultūros politikos pokyčiai rodo, kad ši viešosios politikos sritis seka paskui ekonomines ir socialines tendencijas. Minimą tarptautinių kultūros politikos modelių kaitą smarkiai veikė nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio spartėję struktūriniai socialiniai, ekonominiai ir technologiniai pokyčiai – IT revoliucija, liberalizacija, globalizacija, individualizacija, dereguliavimas, komercializavimas, vertybių de-hierarchizavimas, de-institucionalizacija ir kt.⁸⁰ Vakarų Europos valstybėse vyravusios centralizuotos nacionalinės kultūros politikos nuostatos susvyravo paskutiniaisiais praeito amžiaus dešimtmečiais, stiprėjant decentralizacijai bei išplitus neoliberalizmo doktrinai. Įsitvirtinęs „naujojo“ kapitalizmo

⁷⁸ Darius Kuolys. Istorinių mėnesių patyrimai. *Pirmoji vyriausybė. 1990–1991*. Sud. Vaidotas Antanaitis, Leonas Ašmontas, Kostas Birulis, Darius Kuolys. Vilnius: Pradai, 2000, p. 233–234.

⁷⁹ *Kultūros politika Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, 1998, p. 19.

⁸⁰ Aptariami tektoniniai lūžiai tyrinėtojų prilyginami XIX a. industrializacijai. Plg. Risto Eräsaari. Representations and Logics of Cultural Policy. *What about Cultural Policy? Interdisciplinary Perspectives on Culture and Politics*. Eds. Miikka Pyykkönen, Niina Simanainen, Sakari Sokka. Helsinki, Jyväskylä: Minerva, 2009, p. 46.

režimas akumuliuo įvairiakryptes permainas: keitėsi kultūros kaip kultūros politikos subjekto samprata, kartu transformuodama ir pačios kultūros politikos apibrėžtis, ir spartėjo kultūros politikos internacionalizacija.

Pokomunistinis lūžis nebuvo sparti transformacija: deklaratyvi priklausomybė Vakarų civilizacijai pradėjo idėjų ir modelių importo procesą, turėjusį užtikrinti politinę, ekonominę ir kultūrinę integraciją. 1993 m. metais tapusi Europos Tarybos nare, Lietuvos Respublika daugiau nei dešimtmetį siekė visateisės narystės Europos Sąjungoje – į bendriją įstojo kartu su septyniomis pokomunistinėmis valstybėmis (Čekija, Estija, Latvija, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Vengrija) 2004 m., tais pat metais prisijungė prie NATO⁸¹. Pasak Norkaus, 2004 m. ženklina „1914 m. prasidėjusios naujosios Lietuvos istorijos „ašinio laiko“ epochos pabaigą, kai mūsų šalis įstodama į Europos Sąjungą (ES) ir NATO pagaliau pasiekė tuos politinius ir ekonominius vandenis, kuriuose nebepavojingi visus tuos aštuoniasdešimt metų lietuvių tautos išlikimui grėšę rifai ir vėjai, nors juose ir laukia ne tik naujos, anksčiau tik svajotos galimybės, bet ir nauji iššūkiai bei pavojai.“⁸² Skaidra Trilupaitytė mano, kad po Šaltojo karo pabaigos Vidurio ir Rytų Europos naujai atkurtose demokratinės valstybėse nematyta kito pasirinkimo nei neoliberalizmas ir jo implikuojama įvairių visuomenės gyvenimo sričių pertvarka. Išblėsus modernybės politinę vaizduotę persmelkusiems „didiesiems pasakojimams“ (konservatizmas, liberalizmas, socializmas, komunizmas), neoliberali ideologija ir neoliberalizmo praktika diegtos „kaip vienintelė reali alternatyva tiek totalitarizmo sistemai, tiek bet kokiai ideologijai“⁸³. Vis dėlto antrosios Lietuvos respublikos ankstyvąją kultūros politiką vargiai susietume su neoliberaliomis nuostatomis, nes, kaip minėta, jai pamatinę savaiminės savireguliacijos idėją grindė nacionalizmo ideologija ir kultūrinės tradicijos išplėtoti tautinės valstybės vaizdiniai. Kaip ir kitose viešosios politikos srityse, kultūros politikos kismas nebuvo vienakryptis: jos kaitoje persipynė restitucinės, imitacinės, kontinuacinės ir inovacinės orientacijos⁸⁴. Jei ankstyvojo nepriklausomybės periodo kultūros politikos kaitą galėtume susieti su Norkaus požiūriu Lietuvai būdinga tautinio komunizmo transformacija, tai po jo sekusioms kultūros lauko reformoms ypač didelį poveikį turėjo eurointegracijos procesai. Siekiant išsiaiškinti nacionalinės kultūros politikos transformavimo logiką, būtina atsižvelgti į jos pokyčių sąveiką su eurointegracijos politiniais procesais ir kultūros politikos darbotvarkėmis ES erdvėje.

⁸¹ Kalbant apie rytinę ES plėtrą, papildomai minėtina, kad 2007 m. prie ES prisijungė Bulgarija ir Rumunija, 2013 m. – Kroatija.

⁸² Zenonas Norkus, op. cit., p. 15–16.

⁸³ Skaidra Trilupaitytė. *Kūrybiškumo galia? Neoliberalistinės kultūros politikos kritika*. Vilnius: Demos, 2015, p. 18.

⁸⁴ Plg. Šaulauskas 2000.

2. Kultūros politikos diskursas ir ES integracija

Po Šaltojo karo pabaigos ypač Europos erdvėje sustiprėjo politinių veiksmų įtaka kultūros politikos kaitai tarptautiškėjimo aspektu. Lygiai taip pat politinių procesų atžvalgą į kultūrą paskatino naujas Europos integracijos etapas 1992 m. pasirašius Maastrichto sutartį, užtikrinusią Europos Bendrijos pertvarkymą į Europos Sąjungą. Europos Sąjungos veikimo mechanizmą optimizavusi Lisabonos sutartis (2007) ir rytinė ES plėtra (2004–) akumuliuo kultūros politikos atnaujinimo iniciatyvas ir kultūros matmens ES politikoje kritinę refleksiją. XX a. paskutiniajame dešimtmetyje suaktyvėjusios diskusijos apie kultūrą, apibūdinamos kaip kultūros politika kintančioje Europoje, laikytinos kultūriniu posūkiu ES diskurse. Permainas grindė nuostata, kad „Europos vienijimosi projektas gali plėtotis tik ant naujo tipo europietiškosios kultūrinės vaizduotės pamato“⁸⁵. Aiškinantis pokyčio priežastis, mokslinėje literatūroje mėgstama pasiremti Jeanno Monnet, vieno iš Europos integracijos steigiant Europos Ekonominę Bendriją pagrindėju, teiginiu: „Jei mes tą darytume dar kartą, pradėtume nuo kultūros“⁸⁶. Šie žodžiai pasitelkiami kaip argumentas, kad iki 1980-ųjų plėtotas neofunkcionalistinis požiūris į Europos integraciją neišsilenkė ribotumų, nes paskirų sektorių harmonizavimas nepaskatino, kaip tikėtasi, visapusiškesnės socialinės ir kultūrinės integracijos. Vis dėlto kai kurie kultūros politikos ekspertai kategoriškai nesutinka su populiaria nuomone, kad susikūrus EEB keletą dešimtmečių kultūros politika kaip eurointegracijos dalis buvo traktuojama atsainiai ar apskritai ignoruojama. Nepaisant prieštarų vertinimų, Europos valstybių sąveikos politikoje kultūros vaidmuo akcentuotas būtent integracijai svarbiais klausimais įvairaus pobūdžio poslinkių periodais. Monica Sassatelli išskiria Europos Tarybos ir Europos Komisijos veiklas aptariamuose procesuose, minėdama ankstyvajai integracinei kultūros politikai svarbius dokumentus „Europos kultūros konvencija“ (ET, 1954), „Europos tapatybės deklaracija“ (EK, 1973), Leo Tindemanso 1975 m. pranešimą apie Europos Sąjungą (EK, 1976), komunikatus „Strengthening of Community Action in the Cultural Sector“ (EK, 1982), „Solemn Declaration on the European Union“ (EK, 1983), „A Fresh Boost for Culture in the European

⁸⁵ Ulrike Hanna Meinhof, Anna Triandafyllidou. Transcultural Europe: An Introduction to Cultural Policy in a Changing Europe. *Transcultural Europe. Cultural Policy in a Changing Europe*. Eds. Ulrike Hanna Meinhof, Anna Triandafyllidou. New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, p. 3.

⁸⁶ Monica Sassatelli. *Becoming Europeans. Cultural Identity and Cultural Policies*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, p. 46.

Community“ (EK, 1987)⁸⁷. Remiantis Tindemanso komiteto pranešime iškelto „žmonių Europos“ vaizdiniu kaip būdu atsverti Europos technokratinės integracijos ribotumus ir minėtuose komunikatuose propaguota kultūrinio veikimo idėja kaip priemone stiprinti bendrą tapatybę, nuo 1985 m. imtasi konkretesnių simbolinio ir institucinio-programinio pobūdžio veiksmų: įsteigtas specialus EK kultūros reikalų padalinys, sukurti vieningą Europą įsimbolinantys himnas, vėliava, inicijuotos bendraeuropinės reikšmės tarpvalstybinės kultūros programos (kaip Europos kultūros sostinių programa, vykdoma nuo 1985 m.) ir t.t. Nors aptartuose dokumentuose teiktos rekomendacijos buvo įgyvendinamos tarpvalstybiniame lygmenyje, jos pagrindė 1992 m. Maastrichto sutartyje išdėstytas kultūros politikos nuostatas, įteisintas kaip viršnacionalinio veikimo gairės ES erdvėje.

„Bendrija prisideda prie valstybių narių kultūrų klestėjimo, gerbdama jų nacionalinę ir regioninę įvairovę ir kartu iškeldama bendrą kultūros paveldą“ (Maastrichto sutartis, 128 str.⁸⁸) – Maastrichto sutartyje persipynė nacionalinės kultūros politikos suverenumo prioritetas ir viršnacionalinės bendraeuropinės kultūros politikos formavimo kompetencijos. Siekiai suderinti šias skirtingas nuostatas inspiravo diskusijas apie kultūros politikos permainas kintančioje Europos Sąjungoje po 1990 m. Naują postūmį joms suteikė du svarbūs XX a. paskutinio dešimtmečio vidurio dokumentai – UNESCO pranešimas „Mūsų kūrybinė įvairovė“ (1995) ir ET „Iš užribio“ (1997)⁸⁹. Šiuos dokumentus jungia holistinis požiūris į kultūrą kaip visuomenės raidos pamatą, o kartu jie fiksavo kultūros kaip kultūros politikos subjekto apibrėžties pokyčius. Vienu metu spartėjančios globalizacija ir lokalizacija stiprino jau prieš keletą dešimtmečių išryškėjusias decentralizacijos tendencijas, paskatinusias kultūros demokratizavimo procesus. Jų poveikyje keitėsi kultūros politikos akiplotis ir tikslai: vietoj tradicinio susitelkimo į meno sritį imta formuoti strategijas siekiant atliepti visuomenės kultūrinius poreikius, užtikrinti kultūros

⁸⁷ Monica Sassatelli. The Logic of Europeanizing Cultural Policy. *Transcultural Europe. Cultural Policy in a Changing Europe*. Eds. Ulrike Hanna Meinhof, Anna Triandafyllidou. New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006, p. 26–27.

⁸⁸ Vėlesnėse ES sutartyse kultūrai skiriamas 151 straipsnis. Maastrichto sutartis laikoma proveržiu, į bendrus ES politinius dokumentus įtraukiant kultūrą ir apibrėžiant bendraeuropines kultūros politikos kompetencijas.

⁸⁹ Žr. *Iš užribio: priedas prie diskusijų apie Europos kultūrą ir plėtrą. Sutrumpintas Europos kultūros ir plėtros darbo grupės Europos Tarybai parengtas apžvalgos variantas*. Vilnius: Meralas, 1998.

prieinamumą, atsižvelgti į kultūros sektoriaus ryšius su ekonomikos, politikos, technologinės plėtros ir kitomis sritimis⁹⁰.

„KULTŪRA

128 straipsnis

1. Bendrija prisideda prie valstybių narių kultūrų klestėjimo, gerbdama jų nacionalinę ir regioninę įvairovę ir kartu išskeldama bendrą kultūros paveldą.
2. Bendrija veikia siekdama skatinti valstybes nares bendradarbiauti, o prireikus paremti ir papildyti jų veiklą šiose srityse:
 - Europos tautų kultūros ir istorijos geresnis pažinimas ir populiarinimas;
 - europinės reikšmės kultūros paveldo išsaugojimas ir apsauga;
 - nekomerciniai kultūriniai mainai;
 - meninė ir literatūrinė kūryba, įskaitant audiovizualinę sritį.
3. Bendrija ir valstybės narės skatina bendradarbiavimą kultūros srityje su trečiosiomis šalimis ir kompetentingomis tarptautinėmis organizacijomis, ypač su Europos Taryba.
4. Bendrija į kultūros aspektus atsižvelgia imdamasi veiksmų pagal kitas šios Sutarties nuostatas.
5. Kad padėtų siekti šiame straipsnyje minėtų tikslų, Taryba:
 - spręsdama 189b straipsnyje nurodyta tvarka ir pasikonsultavusi su Regionų komitetu, priima skatinančiąsias priemones, išskyrus valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų derinimą. Veikdama 189b straipsnyje nurodyta tvarka, Taryba visais atvejais sprendžia vieningai;
 - vieningai spręsdama Komisijos pasiūlymu teikia rekomendacijas.”

1 pav. Maastrichto sutarties 128 straipsnis.

Naujosios strategijos klibino tradicinės nacionalinės kultūros politikos koordinačių sistemą, kurią ankstyvuojau laikotarpiu po Šaltojo karo bandyta keisti dviejų tipų darbotvarkėmis – integracine (kurti bendraeuropinę kultūrinę erdvę ir politiškai proteguoti europinę tapatybę, siekti Europos kultūros rinkų plėtros) ir regionalistine (pabrėžti „Europos kaip turtingos kultūrinės mozaikos idėją ir „vienovės įvairovėje“ idėją“⁹¹). Kartu XX a. pabaigoje globalų pagreitį įgavę technologiniai, ekonominiai ir socialiniai pokyčiai palaikė mąstymą, kad ES erdvėje kultūros politika nebegali būti paremta kultūriniu homogeniškumu, bet turi atsižvelgti

⁹⁰ Žr. Geir Vestheim. The Autonomy of Culture and the Arts – from the Early Bourgeois Era to Late Modern “Runaway World”. *What about Cultural Policy? Interdisciplinary Perspectives on Culture and Politics*. Eds. Miikka Pyykkönen, Niina Simanainen, Sakarias Sokka. Helsinki, Jyväskylä: Minerva, 2009, p. 14–17.

⁹¹ Ulrike Hanna Meinhof, Anna Triandafyllidou, op. cit., p. 3.

į „polifoninį kultūros balsų sudėtingumą“⁹². UNESCO visuotinė kultūrų įvairovės deklaracija (2001) ir ET pranešimas „Diversity and Cohesion: New Challenges for the Integration of Immigrants and Minorities“ (2000) formavo vertybines gaires narystės Europos Sąjungoje siekiančioms valstybėms: multikultūralizmas, tarpkultūrinis dialogas, tolerancija, tautinių mažumų ir imigrantų integracija ir kt. Nors pagarbaus atstumo principas su narių valstybių nacionalinėmis kultūros politikomis išlaikytas, XX–XXI a. sankirtoje ES aktyviai inicijuotos intervencijos į kultūros lauką: programos

„Kaleidoscope“ (kultūrinis bendradarbiavimas), „Raphael“ (kultūros paveldas), „Ariane“ (leidyba ir skaitymas) ir galiausiai „Culture 2000“ atspindėjo ES integracijos, tapatybės ir atminties politikos procesus. Kaip ir ankstesniais pokarinės Europos istorijos periodais, bendrų atminties ir mainų programų kūrimas ir stiprinimas siejosi su europinės integracijos politikos veiksmiais kitose srityse (šiuo atveju ypač minėtinas euro zonos įvedimas 1999–2002 m.).

Apie multikultūralizmą kaip kultūros politikos paradigmą pradėta diskutuoti dar XX a. 8 dešimtmėčiu Jungtinėje Karalystėje, Švedijoje, Olandijoje, vėlesniais dešimtmėčiais – daugumoje ES šalių, JAV, Kanadoje, Australijoje. XXI a. pirmojo dešimtmečio viduryje multikultūralizmo ideologijos krizė sutapo su blėstančiomis iliuzijomis sklandžiai suformuoti bendraeuropinę kultūros politiką ir neproblemiškai apibrėžti visuotinę Europos tapatybę. Tai skatino rinktis kitą kryptį – reflektyvios kultūros politikos Europoje (vietoj Europos kultūros politikos) paieškas, veikiamas ir rytinės ES plėtros. Nepriklausomybę atgavusios buvusio komunistinio bloko valstybės prisijungimą prie ES traktavo kaip istorinio teisingumo atstatymą ir europietiškosios tapatybės atkūrimą. Tačiau jau eurointegracijos procese išryškėjo „suvokimo ir interesų asimetrija“⁹³ tarp Vakarų ir Vidurio bei Rytų Europos valstybių, ilgainiui įtvirtinusi geopolitiškai nuspaldintus vaizdinius apie kultūrinius skirtumus tarp „Senosios Europos“ ir „Naujosios Europos“⁹⁴. Minėta asimetrija laikytina pozityviu eurointegracijos paskatintu reiškiniu, leidžiančiu, Karlo Schlögelio nuomone, pabrėžti Europos įvaizdžių ir naratyvų įvairovę, atsisakant sintetinio pan-

⁹² Geir Vestheim, op. cit., p. 21.

⁹³ Karl Schlögel. Places and strata of memory. Approaches to eastern Europe. *Osteuropa* 6 2008, <http://www.eurozine.com/articles/2008-12-19-schlogel-en.html> [žiūrėta 2016 04 27]

⁹⁴ Philip V. Bohlman. *Music, Nationalism, and the Making of the New Europe*. New York et al.: Routledge, 2011, p. xvi–xvii.

europietiško bendros praeities ir dabarties pasakojimo⁹⁵. Kita vertus, ES plėtra nesumenkino nacionalinės tapatybės svarbos – priešingai, naujajame tūkstantmetyje nacionalinės ir europinės tapatybių dermės ir prieštarų klausimai atsidūrė kultūros politikos centre. Kad ir kaip bebūtų, Maastrichto sutartyje užfiksuotas kultūrinis posūkis ES diskurse pakartotinai įprasmintas bendrijos veikimui optimizuoti skirtos Lisabonos sutarties (2007) preambulėje: „Semdamiesi įkvėpimo iš Europos kultūrinio, religinio ir humanistinio paveldo, iš kurio susiformavo visuotinės vertybės, kurias sudaro neliečiamos ir prigimtinės žmogaus teisės, taip pat laisvė, demokratija, lygybė ir teisinė valstybė [... nusprenđė įsteigti Europos Sąjungą.]“⁹⁶. Reikšminga, kad Europos Sąjungos sutarties suvestinėje redakcijoje šis Lisabonos sutartį atkartojantis pradžios papildymas pabrėžia kultūrinio matmens vaidmenį Europos ateičiai, neapeinant ginčų dėl bendro kultūrinio palikimo ir istorinės atminties.

3. Kultūros politikos demokratizavimas ir kultūrinio posūkio Lietuvos ES politikoje perspektyva

Analizuojant europietiško matmens vaidmenį Lietuvos Respublikos kultūros politikos plėtotėje po 1990 m., jos raidą schematiškai galima padalinti į du periodus iki ir po prisijungimo prie Europos Sąjungos. Kaip ir kitose postkomunistinėse valstybėse, pereinamuoju laikotarpiu iš socialistinės sandraugos į Europos Sąjungą Lietuvoje pirmiausia susirūpinta parengti strateginius dokumentus, įtvirtinančius naują kultūros politikos modelį. Nuo pat 1990 m. viešos diskusijos apie Lietuvos kultūros ilgalaikę plėtotę įtraukė „menininkus, filosofus, politikus ir kultūros valdininkus. Diskusijose svarstyti tokie klausimai kaip kultūros demokratizavimas, nacionalinio kultūros paveldo apsauga, kūrybos laisvės ir įvairovės užtikrinimas, kultūrinė savivalda. [...] 1994 m. Lietuvos vyriausybės programa buvo pirmasis teisinis dokumentas, pabrėžęs uždavinį „parengti Lietuvos kultūros politikos modelį“. Iš tiesų tuo metu „modelis“ buvo suprantamas kaip dokumentas, apibrėžiantis kultūros politikos tikslus, gaires ir uždavinius atskirų kultūros sektorių ir [bendrosios] kultūros plėtotės srityse.“⁹⁷ Lietuva priskiriama sparčiausiai ankstyvuosius

⁹⁵ Karl Schlögel, op. cit.

⁹⁶ Lisabonos sutartis (2007), C 306/10.

⁹⁷ Viktoras Liutkus. Country profile: Lithuania. Compendium: cultural policies and trends in Europe (2014).

strateginius dokumentus parengusių postkomunistinių šalių grupei kartu su Čekija, Lenkija, Estija ir Latvija. Kaip ir kitose ES narystės siekusiose valstybėse čia produktyviai bendradarbiauta su Europos Taryba. Pagal ET programą „Nacionalinės kultūros politikos apžvalgos“ 1996–1997 m. nacionalinė ir tarptautinė ekspertų grupės įvertino tuometinę kultūros politikos būklę ir kaitos poreikius. Tarptautinės ekspertų grupės nario Billo Duftono pranešimo pagrindu parengtame dokumente „Kultūros politika Lietuvoje“ (1998) išdėstytos rekomendacijos turėjo poveikio rengiant „Lietuvos kultūros politikos nuostatus“ (2001), pirmąjį Lietuvos kultūros politikos formavimą ir įgyvendinimą išsamiai reglamentuojantį dokumentą po 1990 m.

Pereinamuoju laikotarpiu naujo nacionalinio modelio prioritetą sietas su kultūros politikos demokratizavimo poreikiu, kuris daugelyje postkomunistinių valstybių tapatintas su decentralizacija. Lyginant su kitomis narystės ES siekusiomis valstybėmis, Lietuvoje vengta radiklios transformacijos (tokiu keliu eita, pavyzdžiui, Čekijoje) ir panašiai kaip Estijoje siekta derinti vakarietišką neoliberalizmą su Šiaurės šalims būdingu gerovės valstybės modeliu. Kaip svarbūs ankstyvieji decentralizacijos įgyvendinimo žingsniai Lietuvoje matomi privatizacijos procesai, kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo atskyrimo pastanga – Spaudos, televizijos ir radijo rėmimo fondo (1996), Kultūros rėmimo fondo įsteigimas (1998)⁹⁸. Vertinant decentralizacijos sampratą nacionalinėje kultūros politikoje, pravartu atsižvelgti į teorines šio proceso konceptualizacijas šiuolaikiniame kultūros politikos diskurse. Integralų decentralizacijos modelį⁹⁹ yra pateikusi Nobuko Kawashima – jis aprėpia tris bazines kategorijas: kultūrinę, politinę ir fiskalinę decentralizaciją (1 pav.):

http://www.culturalpolicies.net/down/lithuania_102014.pdf [žiūrėta 2016 10 15]

⁹⁸ Viktoras Liutkus. Country profile: Lithuania. Compendium: cultural policies and trends in Europe (2014).

http://www.culturalpolicies.net/down/lithuania_102014.pdf [žiūrėta 2016 10 15]

⁹⁹ Nobuko Kawashima. *Planning for Equality? Decentralisation in Cultural Policy*. University of Warwick: Centre for Cultural Policy Studies, 2004.

Type of Decentralisation	Cultural	Fiscal	Political
Position within Policy Process	Policy Objective =Outcome	Policy Measure =Input	Policy Measure, Administration =Input
Sub-Concepts	<ul style="list-style-type: none"> geographical socio-economic physical cultural 	<ul style="list-style-type: none"> per capita expenditure by region central vs local ratio in national spending disparity in subsidy on arts organisations by location spending on one culture vs other cultures 	<ul style="list-style-type: none"> power transfer between tiers power distribution among departments within a tier power shift from government to non-government
Actors concerned/ focused	consumers	<ul style="list-style-type: none"> funders (for the top two in the above) subsidy constituencies (for the rest) 	decision-makers/funding bodies
Disparity in what?	opportunities and/or actual outcome	resource allocation	power

1 pav. Nobuko Kawashima decentralizacijos kultūros politikoje modelis.

Kultūrinė decentralizacija apibrėžiama kaip strateginis tikslas užtikrinti vienodas galimybes kultūros srityje visiems piliečiams, atsižvelgiant į geografinius, socioekonominius ir kultūrinius gyventojų skirtumus¹⁰⁰. Ši kategorija taip pat susijusi su kultūros demokratizavimo strategija ES erdvėje, įtvirtinusi nuostatą, kad kultūros politika negali būti paremta kultūrinio homogeniškumo samprata¹⁰¹. Į ES kultūros politikos darbotvarkes besilygiuojančias valstybes minima strategija skatino derinti nacionalinio tapatumo tvirtinimą su atožvalga į kultūrinę įvairovę, taip pat mažinti kultūrinę atskirtį, atsižvelgti į tautinių mažumų, imigrantų kultūrinę raišką ir poreikius. Fiskalinė decentralizacija skirta demokratizuoti viešąsias išlaidas kultūrai.

¹⁰⁰ Ten pat, p. iv.

¹⁰¹ Nors demokratizavimo siekis esmingas ES kultūros politikai, svarbiu impulsu jam stiprinti laikomi jau minėti XX a. pabaigos kultūrinę įvairovę įtvirtinantys UNESCO ir ET dokumentai bei ypač ET užsakymu Tony Bennetto su bendraautoriais atlikta studija „Differing Diversities: Cultural Policy and Cultural Diversity“ (2001). Minimos studijos tikslas buvo apibrėžti ir suteikti postūmį plėtotis „demokratiškai kultūros politikai kultūriškai įvairuojančių visuomenių kontekste“. Žr. Tony Bennett. *Differing Diversities: Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity*. Council of Europe, 2001, p. 11.

Čia svarbu įvertinti tris aspektus: viešųjų išlaidų kultūrai regioninis paskirstymas; centrinės valdžios ir savivaldos išlaidų kultūrai balansas; viešųjų išlaidų tolygus paskirstymas įvairioms kultūros kūrėjų grupėms. Politinė decentralizacija numato politinės ir administracinės galios išsklaidymą kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo procesuose¹⁰². Nors kiekviena decentralizacijos kryptis gali būti įgyvendinama kaip atskira strategija, Kawashima pabrėžia poreikį suvokti kultūrinės, fiskalinės ir politinės decentralizacijos sąveiką. Nagrinėjant kultūros politikos demokratizavimą pokomunistinėse valstybėse, parankus autorės pateiktas strategijų identifikavimo modelis, kuris leidžia įvertinti, ar kultūros decentralizacija buvo vykdoma pasitelkiant politinę decentralizaciją (2 ir 3 pav.):

	Centre	Local
Strategies	<ul style="list-style-type: none"> • Deconcentration • Establishment of Cultural Facilities and Organisations Nation-wide • Touring 	<ul style="list-style-type: none"> • Voluntary Development • Persuasion

2 pav. Kultūrinė decentralizacija be politinės decentralizacijos konteksto (Nobuko Kawashima schema).

	With transfer of power = zero-sum game	Without transfer of power = no loser
Strategies	<ul style="list-style-type: none"> • Transfer of Resources (authority, money, legitimacy, information and organisation) 	<ul style="list-style-type: none"> • Statutory Measures to Empower and Encouragement the local in cultural policy

3 pav. Kultūrinė decentralizacija politinės decentralizacijos kontekste (Nobuko Kawashima schema).

Lyginamosios kultūros politikos transformacijos postkomunistinėse valstybėse studijos rodo, kad decentralizacijos kultūros politikoje sėkmės ir suvaržymai yra ne mažiau svarbus rodiklis, nei strateginis nacionalinės kultūros politikos modeliavimas. Pažymint komunizmo žlugimo dvidešimtmetį 2009 m. Krokuvoje surengtoje kultūros politikos kaitai postkomunistinėse valstybėse skirtoje konferencijoje konstatuota, kad pokyčiai ženklūs, bet nepakankami: „Rytų Europa neabejotinai pasiekė didžiulės pažangos, ypač lyginant su jos būkle 1989 m. ir prieš tai. Tačiau praradimų ir silpnybių apžvalga prabėgus dviems dešimtmečiams rodo, kad mūsų kultūros pozicija

¹⁰² Nobuko Kawashima, op. cit., p. v.

likusio pasaulio atžvilgiu, ypač lyginant su kita Europos dalimi, pagerėjo mažiau, nei siektina ir įmanoma.“¹⁰³ Konferencijos dalyvių parengtose rekomendacijose pabrėžta būtinybė keisti požiūrį į kultūros vaidmenį, suteikiant kultūros politikai prioritetą valstybės raidoje: „kultūra turi būti geriau integruota į visas plėtros strategijas kiekvienu lygmeniu, nuo nacionalinio iki lokalių bendruomenių.“¹⁰⁴ Pokomunistinių šalių kultūros būklės ir kultūros politikos transformacijos stiprybių ir trūkumų analizė¹⁰⁵ leidžia teigti, kad demokratizuojant šią sritį reikalinga imtis pačios kultūros politikos ir jos subjektų sampratos kritinės peržvalgos.

Kad decentralizacija yra tik vienas iš daugelio kultūros demokratizavimo rodiklių, rodo vienas naujesnių Europos Tarybos parengtų dokumentų „Indicator Framework on Culture and Democracy. Policy Maker’s Guidebook“ (2016), sisteminantis kultūros politikos analizei parankius kultūros ir demokratijos sąveikos rodiklius¹⁰⁶. Pritaikytas pokomunistinės Europos šalių kultūros būklės analizei jis galėtų pateikti daugiau patikimų žinių apie pokyčių pažangą ir nesėkmes. Sukurtas kaip įrankis palyginamajai ES valstybių kultūros politikos įgyvendinimo efektyvumo analizei, rodiklių sąvadas skatina papildomai apmąstyti ir kitas komparatyvinio ištyrimo perspektyvas. Jos svarbios ir dėl jau minėtų atminties ir vertybinių nuostatų skirtumų tarp „Senosios Europos“ ir „Naujosios Europos“. Pavyzdžiui, tam tikras pokomunistinių šalių kartėlis dėl jų kultūros būklės, išsakytas 2009 m. Krokuvos konferencijoje, svarstytinas platesniame imperijų nuopuolio ir struktūrinių pokyčių kontekste. Iš komunistinio bloko išsivadavusių šalių naujos kultūros politikos iniciatyvas inspiravo greitų pokyčių iliuzija, paremta sparčios deideologizacijos vaizdiniu – „romantiniu įsitikinimu, kad viskas gali pasikeisti pernakt“¹⁰⁷. Tiek šiuolaikinės istoriografijos teorijoje, tiek postkolonializmo studijose, priešingai, palaikoma nuomonė, kad radikalių politinių pokyčių ir ypač imperinių transformacijų atvejais reikia atsižvelgti į sąveikaujančias prieštaringas tendencijas – ir tęstinumus, ir pokyčius generuojančias prieštaras, jau glūdėjusias ankstesnėse politinėse sanklodose.

¹⁰³ Peter Inkei. Culture & development 20 years after the fall of communism in Europe. *Culture & development 20 years after the fall of communism in Europe*. Cracow: Council of Europe, 2009, p. 4.

¹⁰⁴ Peter Inkei, op. cit., p. 29.

¹⁰⁵ Ten pat, p. 7–28.

¹⁰⁶ *Indicator Framework on Culture and Democracy. Policy Maker’s Guidebook*. Paris: Council of Europe, 2016.

¹⁰⁷ Chris Wickham. Historical Transitions: A Comparative Approach. *The Medieval History Journal*, 2010, Nr. 13 (1), p. 3.

Tokiu būdu, šiek tiek pakeitę žiūros perspektyvą, aptiktume, kad decentralizacijos ir fragmentacijos tendencijos būdavo būdingos visiems imperijų nuopuolio atvejams, net jei lygintume tokius istoriškai ir kultūriškai skirtingus darinius kaip Romos imperija, Abbasido kalifatas, Karolingų ar Rusijos imperijos. Kaip rodo palyginamosios analizės, imperijų griūtys niekuomet nebuvo vienakryptės, sparčios ir radikaliai nutraukiančios ryšius su kolonijine praeitimi¹⁰⁸. Tokiu būdu decentralizacija kaip ES kultūros politikos prioritetą pokomunistinių šalių kultūros politikos kaitoje persipynė su postkolonijinei transformacijai būdingais dėsniniais.

Lietuvos kultūros politikos pokyčių sąsajos su tarptautiniu politiniu kontekstu analizei pasirinkome vieną iš daugelio galimų aspektų – eurointegraciją. Dar 1998-aisiais ET ekspertų rekomenduota iš esmės keisti požiūrį į kultūros politiką Lietuvoje, ne tiek rūpinantis modelio formulavimu, kiek integraciniu požiūriu į kultūros politiką, paremtu horizontaliu matymu. ES erdvėje tai reiškė ir kultūrinį posūkį nacionaliniame politiniame diskurse. Toks posūkis imtas įgyvendinti ne iš karto net Lietuvai tapus ES nare. Lietuvos Respublikai įstojus į bendriją, 2004 m. Seimo rezoliucijoje dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos krypties užsibrėžta nedaug: „skleisti lietuvių kultūrą ir įtvirtinti lietuvių kalbą globalioje visuomenėje“¹⁰⁹. Strateginiame dokumente „Lietuvos Europos Sąjungos politikos strateginės kryptys 2008–2013 m.“ įvardinant Lietuvos ES viziją kultūra paminima tik įvade, dėstant, kad „Lietuvos įsitvirtinimas politinėje, institucinėje, ekonominėje ir kultūrinėje Europos bendruomenėje yra tinkamiausias ir patikimiausias būdas įtvirtinti nepriklausomybės laimėjimus, užtikrinti nacionalinį saugumą, išplėsti Lietuvos įtaką ir sustiprinti valstybės autoritetą. Tai geriausiai įgyvendinama per aktyvų ir sėkmingą dalyvavimą ES veikloje.“¹¹⁰ Šiame pirmajame vidutinės trukmės strateginiame dokumente apibrėžti penkerių metų laikotarpio pagrindiniai principai ir dešimt strateginių krypties – jų išskyrimas argumentuotas bendraisiais valstybės raidos prioritetais ir visuomenės

¹⁰⁸ Chris Wickham, op. cit., taip pat žr. Gayatri Chakravorty Spivak. Can the Subaltern Speak? *Marxism and the Interpretation of Culture*. Eds. Cary Nelson, Lawrence Grossberg. Basingstoke: Macmillan Education, p. 271–313.

¹⁰⁹ LR Seimo rezoliucija dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos krypties, 2004 05 01.

¹¹⁰ „Lietuvos Europos Sąjungos politikos strateginės kryptys 2008–2013 m. „Daugiau Europos Lietuvoje ir Lietuvos Europoje!“, LR Vyriausybė, 2008 09 26.

lūkesčiais¹¹¹. Kultūros sektoriaus nutylėjimas viešai nediskutuotas, paliekant kultūros politikos formuotojams galimybę aktualizuoti pirmosios strateginės krypties įgyvendinimą („stiprinti tarpusavio bendradarbiavimą su kitų ES valstybių narių piliečiais ir tuo prisidėti prie Europos viešosios erdvės kūrimo, garsinti Lietuvą Europos Sąjungoje, populiarinti Europos Sąjungą ir jos valstybes nares Lietuvoje plečiant profesinius, kultūrinius, regioninius, akademinus ir kitokius ryšius“¹¹²). Lietuvos ES politikoje ryškesniu kultūriniu posūkiu galima vadinti tik 2012 m. LR Seimo patvirtintą Valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2030“, kurioje kultūra įtvirtinta ir kaip horizontalus prioritetas.

[Rūta Stanevičiūtė]

LITERATŪRA

1. „A Fresh Boost for Culture in the European Community“ (EK, 1987). Interneto prieiga:
<http://aei.pitt.edu/6854/1/6854.pdf>
2. Bennett, Tony. *Differing Diversities: Transversal Study on the Theme of Cultural Policy and Cultural Diversity*. Council of Europe, 2001.
3. Bohlman, Philip V. *Music, Nationalism, and the Making of the New Europe*. New York et al.: Routledge, 2011.
4. „Declaration on European Identity“ (EK 1973). Interneto prieiga:
http://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf
5. „Diversity and Cohesion: New Challenges for the Integration of Immigrants and Minorities“ (ET 2000). Interneto prieiga:
http://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Diversity_Cohesion_en.pdf
6. Europos kultūros konvencija: Paryžius, 1954 m. gruodžio 19 d. *Kultūros paveldo apsauga*. Vilnius: Savastis, 1997, p. 68–71.

¹¹¹ Vyriausybės kanclerio pavaduotojo Europos Sąjungos reikalams Mindaugo Silkausko informacija LR Seimo švietimo, mokslo ir kultūros komitetui, 2008 12 03. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6484&p_d=81609&p_k=1 [žiūrėta 2016 10 14]

¹¹² „Lietuvos Europos Sąjungos politikos strateginės kryptys 2008–2013 m. „Daugiau Europos Lietuvoje ir Lietuvos Europoje!““, p. 5.

7. Inkei, Peter. Culture & development 20 years after the fall of communism in Europe. *Culture & development 20 years after the fall of communism in Europe*. Cracow: Council of Europe, 2009, p. 1–48.
8. *International Cultural Policies and Power*. Ed. J. P. Singh. New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
9. *Iš užribio: priedas prie diskusijų apie Europos kultūrą ir plėtrą. Sutrumpintas Europos kultūros ir plėtros darbo grupės Europos Tarybai parengtas apžvalgos variantas*. Vilnius: Meralas, 1998.
10. Kawashima, Nobuko. *Planning for Equality? Decentralisation in Cultural Policy*. University of Warwick: Centre for Cultural Policy Studies, 2004.
11. *Kultūros politika Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, 1998.
12. „Lietuvos Europos Sąjungos politikos strateginės kryptys 2008–2013 m. „Daugiau Europos Lietuvoje ir Lietuvos Europoje!““, LR Vyriausybė, 2008 09 26.
13. Lisabonos sutartis (2007). Interneto prieiga:
https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/lt_lisbon_treaty.pdf
14. LR Seimo rezoliucija dėl Lietuvos Respublikos užsienio politikos kryptių, 2004 05 01. Interneto prieiga:
<https://www.urm.lt/default/lt/uzsienio-politika/savrbiausi-dokumentai/lr-seimo-rezoliucija-del-lr-uzsienio-politikos-krypciu>
15. Maastrichto sutartis (1992). Interneto prieiga:
http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lt/FTU_1.1.3.pdf
16. McGuigan, Jim. *Rethinking Cultural Policy*. Berkshire: Open University Press, 2004.
17. Norkus, Zenonas. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
18. *Our Creative Diversity. Report of the World Commission on Culture and Development*. Paris: UNESCO, 1995.
Interneto prieiga: <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001016/101651e.pdf>
19. *Pirmoji vyriausybė. 1990–1991*. Sud. Vaidotas Antanaitis, Leonas Ašmontas, Kostas Birulis, Darius Kuolys. Vilnius: Pradai, 2000.

20. Sassatelli, Monica. *Becoming Europeans. Cultural Identity and Cultural Policies*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
21. Schlögel, Karl. Places and strata of memory. Approaches to eastern Europe. *Osteuropa* 6 2008. Interneto prieiga: <http://www.eurozine.com/articles/2008-12-19-schlogel-en.html>
22. „Solemn Declaration on the European Union“ (EK, 1983). Interneto prieiga: http://aei.pitt.edu/1788/1/stuttgart_declaration_1983.pdf
23. Spivak, Gayatri Chakravorty. Can the Subaltern Speak? *Marxism and the Interpretation of Culture*. Eds. Cary Nelson, Lawrence Grossberg. Basingstoke: Macmillan Education, p. 271–313.
24. „Strengthening of Community Action in the Cultural Sector “ (EK, 1982). Interneto prieiga: <http://aei.pitt.edu/5063/>
25. Šaulauskas, Marius Povilas. Postkomunistinės revoliucijos želmenys: į postmodernią Lietuvą? *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 1998, Nr. 2, p. 77–94.
26. Šaulauskas, Marius Povilas. Lietuva iki ir po 1990-ųjų: apie modernizaciją ir galvojimo būdą. *Problemos*, 1998, Nr. 53, p. 5–25.
27. Tindemanso 1975 m. pranešimą apie Europos Sąjungą (EK, 1976). Interneto prieiga: <http://aei.pitt.edu/942/>
28. *Transcultural Europe. Cultural Policy in a Changing Europe*. Eds. Ulrike Hanna Meinhof, Anna Triandafyllidou. New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006.
29. Trilupaitytė, Skaidra. *Kūrybiškumo galia? Neoliberalistinės kultūros politikos kritika*. Vilnius: Demos, 2015.
30. UNESCO Visuotinė kultūrų įvairovės deklaracija (2001). Interneto prieiga: http://unesco.lt/uploads/file/failai_VEIKLA/kultura/kulturu_ivairove/Visuotine_Kulturu_ivairoves_deklaracija_LT.pdf
31. *What about Cultural Policy? Interdisciplinary Perspectives on Culture and Politics*. Eds. Miikka Pyykkönen, Niina Simanainen, Sakari Sokka. Helsinki, Jyväskylä: Minerva, 2009.
32. Wickham, Chris. Historical Transitions: A Comparative Approach. *The Medieval History Journal*, 2010, Nr. 13 (1), p. 1–21.

VI. Politiniai ir metodiniai Europos Tarybos kultūros politikos modeliavimo aspektai

EUROPOS TARYBOS kultūros politikos stebėsenos instrumentarijus. PROGRAMOS „Kultūros politikos apžvalgos“ rekomendacijos Nuo programos „Kultūros politikos politikos apžvalgos – iki „Compendium“

Dešimties Europos šalių apsisprendimas įkurti 1949 m. Europos Tarybą priklausė tai pačiai tarptautinių organizacijų steigimo bangai, kuria buvo reaguojama į II pasaulinio karo patirtį ir pasekmes, politinių galių perskirstymo ir išibėgėjančius globalizacijos procesus, būtinybę kurti žemyno naujo bendrabūvio pagrindus. Kultūra - greta ekonominės, socialinės, mokslo, teisės ir administravimo sričių - paminima žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių kontekste kaip bendros veiklos sritis jau pirmajame Europos Tarybos Statuto straipsnyje, kuriame kalbama apie organizacijos tikslą vienyti žemyno valstybes, kad būtų „apsaugoti ir įgyvendinti idealai ir principai, kurie yra bendras jų paveldas, ir skatinama organizacijos narių ekonominė bei socialinė pažanga.“ (Europos Tarybos Statutas. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.35761>, LR Seime ratifikuotas 1993 m.)

Įkandin Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, patvirtintos Jungtinėse Tautose 1948 m., Europos Taryba 1950 m. priima Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Nors šio dokumento tekste žodžio *kultūra* nėra, tačiau minimi moralė, dorovė, kalba, religija, žmogaus nacionalinė kilmė – numanomi kultūros kaip vertybinės gyvenimo sanklodos sandai. Beveik kiekviena europinėje konvencijoje atskiru straipsniu įvardijama teisė ar laisvė turi savo „bet“, t.y. punktą, kuris nusako galimą reglamentavimą, reguliavimą ar apribojimą, susijusį su viešąja tvarka, saugumu ar kito asmens teise bei laisve. Įdomu, kad būtent šioje apribojimų dalyje paminimos šiandien didžia dalimi kultūrai priskiriamos audiovizualinės industrijos, kai kalbama apie kiekvieno „teisę laisvai reikšti mintis ir įsitikimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Šis straipsnis neturi trukdyti valstybėms kelti reikalavimą *licenzuoti radijo, televizijos ar kino įstaigas.*“ (<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0DD705F93CDD>)

Demokratiją, žmogaus teises, įstatymų viršenybę kaip fundamentalių pamatą ginanti Europos Taryba išskėlė kultūrą kaip itin svarbų ir savarankišką instrumentą organizacijos tikslams siekti 1954 m., kai priėmė Europos kultūros konvenciją (Lietuvoje įsigaliojo 1992 m.).

Europos kultūros konvencijos preambulėje išsakomą poreikį „įgyvendinti bendrų veiksmų politiką, užtikrinančią ir skatinančią Europos kultūros plėtrą“ (Europos kultūros konvencija. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E9E0931A81ED>) galima laikyti vienu pirmųjų tarptautinės kultūros politikos impulsu, kurios, greta UNESCO (*išnaša: pirmosios Unesco teisinės iniciatyvos - (*Sutartis dėl švietimo, mokslo ir kultūros priemonių importo, Florencija, 1950; Kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija, Haga, 1954 ir vėlesni protokolai*), nuosekliausiai tarptautiniu mastu žemyne po antrojo pasaulinio karo ėmėsi Europos Taryba.

Po karo atsigaujančioje, bet jį dar gerai pamenančioje Europoje kaip pirmieji bendri kultūros politikos veiksmai įvardijami: 1) kultūros paveldo apsauga ir plėtojimas; 2) geresnis tarpusavio kultūrų pažinimas per kalbų, istorijos, civilizacijos raidos studijas; 3) veiksmų, skatinančių Europai reikšmingą veiklą, derinimas; 4) asmenų ir kultūros objektų judėjimas bei pasikeitimas.

Nedidelis trijų puslapių dokumentas traktuoja kultūrą visų pirma kaip bendrą Europos paveldą, kurį turi pažinti, saugoti ir plėtoti kiekviena šalis. Kultūros nūdienos ir ateities, raidos problematika dar neaktuali, nutylima, niekaip nspecifikuojama, bet kaip aptarimo galimybė slypi bendroje „kultūros plėtros“ formulotėje.

Po pirmųjų pamatinių tarptautinių teisinių iniciatyvų kultūros srityje nauja susidomėjimo kultūros politikos realijomis banga vakarų pasaulyje kilo 1970-80 metais, kai užaugo nauja pokario karta, demokratiškas tradicijų šalyse tvirtėjo socialinės „gerovės valstybių“ koncepcija (* Lietuva, kaip ir kitos sovietinės įtakos/ Rytų bloko šalys buvo izoliuotos nuo šių procesų). UNESCO, siekdama surinkti informaciją „kaip kultūros politika planuojamos ir įgyvendinama įvairiose šalyse narėse“ inicijavo ciklą monografijų, kurios vėliau buvo papildytos ir tapo solidžiu informaciniu pagrindu 1982 m. etapinei UNESCO pasaulinei konferencijai (žinomoje Mondiacult vardu) Meksiko mieste, skirtoje kultūros politikos klausimams. (* Žr.: *Danielle Cliche. Building An*

Information System for Cultural Policies in Europe Experiences from the Compendium Project. 2003.

<http://www.culturalpolicies.net/web/files/137/en/culturalpolicies-cliche.pdf>).

Šioje UNESCO konferencijoje priimtoje Deklaracijoje dėl kultūros pateikiamas kultūros apibrėžimas, dažnai pasitelkiamas kituose teisės aktuose. Apibrėžiami 8 kultūros politikos principai/ temos: kultūrinė tapatybė, kultūrinė plėtros dimensija, kultūra ir demokratija, kultūros paveldas, meno ir kultūros kūryba bei meninis ugdymas, kultūros ryšiai su švietimu, mokslu ir komunikacija, kultūros veiklų planavimas, administravimas ir finansavimas, tarptautinis kultūrinis bendradarbiavimas.

Panašiu metu Europos Taryba, rengdama ministrų, kuruojančių kultūrą, susitikimus, kitus tarptautinius renginius, taip pat inicijavo informacijos rinkimą (įvairūs gidai, žinynai, statistikos rinkimas, atskirų šalių ar jų grupių apžvalgos), ėmėsi pirmųjų kultūros politikos „atvejų analizių“ Europos žemyno šalyse. Aštuntojo – devintojo dešimtmečių UNESCO ir Europos Tarybos „pratybos“ kultūros politikos lauke buvo novatoriškas bandymas tarptautiniu lygiu „identifikuoti tam tikrus bendrus tikslus, bet nebūtinai vienodus kultūros politikos įgyvendinimo būdus“ (* *Danielle Cliche. Building An Information System for Cultural Policies in Europe Experiences from the Compendium Project. 2003. http://www.culturalpolicies.net/web/files/137/en/culturalpolicies-cliche.pdf*)

Per du paskutinius XX a. dešimtmečius tyrėjai pastebi komparatyvinių/ lyginamųjų kultūros politikos studijų paradigmos kaitą, iš dalies susijusią su istoriniais procesais – geopolitinėmis permainomis Europos Rytuose ir Pietuose bei Europos Sąjungos plėtra. Tarptautiniai kultūros politikos dokumentai, po antrojo pasaulinio karo primenantys oficialius diplomatinis pareiškimus, gravitavo link integruotų didelės apimties tyrimų projektų, į kuriuos, ypač Europoje, įtraukiami įvairių kultūros organizacijų tinklai ir fondai, tarptautinės nevyriausybinės organizacijos ir valstybinės agentūros (* *daugiau žr.: Andreas J.Wiesand. Comparative Cultural policy Research in Europe: A Change of paradigm. Canadian Journal of Communication, Vol. 27 (2002), 369-378*). Dar vėliau, įvardijus ir pripažinus kompleksinių kultūros tyrimų būtinumą tarptautiniu mastu, šios studijos realioje Europos Sąjungos politikoje pradamos sieti su atitinkamais politiniais sprendimais, numatomų veiksmų,

programų kūrimo planais. Vis labiau pripažįstama, kad kultūros plėtros ir jos politikos procesai nebegali būti ignoruojami, tai kompleksinė ir savarankiška politikos sritis, ji įtakoja visuomenių ir valstybių raidą, kaip ir šios veikia kultūros procesus.

XX a. pabaigoje ši išvada grindžiama dviem svarbiausiais dešimtojo dešimtmečio tarptautiniais dokumentais, išplečiančiais kultūros lauko supratimo, ryšių su kitomis sritimis ribas. Pirmasis - UNESCO Pasaulio komisijos parengta apžvalga „Mūsų kūrybos įvairovė“ (**Our Creative Diversity*) (pristatyta 1995 m. pabaigoje UNESCO generalinėje konferencijoje Paryžiuje bei Jungtinės Tautos Niujorke, santraukos bei viso pranešimo publikacijos pasirodė 1996 m. ir 1997 m.). Į ją reaguodama ir papildydama, Europos Taryba inicijavo studiją, orientuotą į išsamų kultūros situacijos aptarimą žemyne - „Iš užribio“ (In From The Margins, 1997, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680099a13#search>) (* 1998 Stokholme vykusio UNESCO pasaulinė konferencija „The Power of Culture“, reaguodama į tyrimus „Mūsų kūrybos įvairovė“ ir „Iš užribio“ numatė vaidinamąjį Stokholmo veiksmų planą) . UNESCO dokumentas aptaria naujos globalios etikos, įsipareigojimo pliuralizmui, kūrybiškumo įgalinimo, medijų plėtros keliamų iššūkių, lytiškumo ir kultūros, vaikų ir jaunimo, kultūros ir aplinkos bei tolesnių tyrimų būtinybės temas ir numato rekomendacinius veiksmus. Taip pat pabrėžiama būtinybė transformuoti kultūros politiką, kuri iki šiol tradiciškai įvairiose šalyse sutelkiama į meną ir paveldą. Požiūris gali būti plečiamas „atsitraukiant nuo monolitinės „nacionalinės kultūros“ sąvokos, pripažįstant individualių pasirinkimų bei grupių patirčių įvairovę. Meno ir menininkų rėmimas yra svarbus, bet lygiai taip pat svarbi aplinka, kuri skatina dalies individų bei bendruomenių saviraišką ir tyrinėjimus. Kultūros politikai, nukreiptai į tautos ugdymo tikslus, vis didesnę iššūkį meta individai ir grupės, kurie už šiuos tikslus nekovoja, bet reikalauja, kad visų pirma būtų patenkinti jų poreikiai“ (* <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001055/105586e.pdf>).

Studija „Iš užribio“, kaip pripažįsta Europos Tarybos paskirta darbo grupė įžangoje, yra pirma tokia išsami Europos kultūros ir plėtros apžvalga, kuria siekiama perkelti kultūros problematiką iš paraščių į viešosios politikos

centrines pozicijas. Apžvalgą sudaro trys dalys: kultūros politikos situacijos peržiūra, Europos transformacijų aptarimas ir naujo veiklos kurso nužymėjimas. (* *Apžvalgos santrauka ir rekomendacijos publikuotos Lietuvoje: Iš užribio. Sutrumpintas Europos kultūros ir plėtros darbo grupės Europos Tarybai parengtas apžvalgos variantas. Iš anglų kalbos vertė Ina Marčiulionytė. UAB Meralas, 1998, p.52.*)

Pirmojoje dalyje, kaip ir dera, pradedama nuo fundamentalaus Europos tapatybės klausimo. Aptariama Europos sampratos genezė, kuri yra dvilypė: istorijos eigoje kintanti Europos idėja (kinta supratimas kas ja laikoma, kokias geografines platumas, religijas, vertybes apima), ir idėjų Europa - abi šios dalys neturi fiksuoto turinio, dažnai sudėtos iš priešingų elementų. XX a. susikūrus naujam geopolitiniam dariniui Europos Sąjungai, vieningos Europos idėja gal ir yra godotinas politinis tikslas, tačiau kultūroje vienintelis tvarus principas yra įvairovė. Apžvalgos „Iš užribio“ autoriai laikosi požiūrio, kad Europa yra daugialypis konceptas – ji yra kintanti, kompleksinė ir pliuralistinė. Geografiškai ji apima teritoriją nuo Atlanto iki Uralo. Ideologiniame lygmenyje laikomasi vakarietiško modernumo, bendrai pripažįstamų vertybių, nors ne visada pavyksta jas subalansuoti, tačiau iš esmės daugeliu jų yra dalijamasi su kitomis pasaulio visuomenėmis. (* žr. *In From the Margins, 2.2.10 str.*) . „Kultūra yra visuomenės vertybių ir papročių visuma bei jų distiliacija meno produkcijoje. Plėtra paprastai išimtinai orientuota į ekonomikos augimą; jei siekiama tvarios plėtros, kultūriniai prioritetai turi būti inkorporuoti į jos šerdį.“ (* *In From the Margins, p.32, 2 punkto santrauka*)

Vertindami kultūros politikos tendencijos po antrojo pasaulinio karo, Apžvalgos autoriai išskiria du susijusius procesus: 1) kryptingą, nuolat įvairiuose dokumentuose kartojamą ir ginamą naujųjų tarptautinių organizacijų poziciją, kad kultūra, kaip ir žmogaus teisės ir teisė į kultūrą yra organiška ir svarbi demokratijos dalis; kultūra turi būti demokratizuojama tiek prieinamumo, tiek joje vykstančių organizacinių procesų požiūriu; 2) įvairių Europos šalių kultūros politikos iš dalies sutampa, nes laikomasi tų pačių vertybių ir principų.

Pačią kultūros politiką Apžvalgos autoriai apibūdina kaip „viešų priemonių visumą kultūros srityje. Jas gali taikyti nacionalinės vyriausybės ar regionų bei vietos valdžios organai ar jų įgaliotos agentūros. Politika reikalauja

aiškiai įvardytų tikslų. Norint tų tikslų pasiekti, turi būti mechanizmai, įgalinantys planavimą, įgyvendinimą ir vertinimą“ (** In from the Margins, p.33*).

Būtent Apžvalgoje suformuoti ir pakomentuoti 4 esminiai principai, kurių dauguma šalių laikosi ir/ar adaptuoja formuodamos kultūros politiką: kultūros tapatybės, įvairovės, kūrybiškumo ir dalyvavimo skatinimas. (** žr. 3 skyrių „Kultūra kaip politikos baras“, p. 45- 51*). (** Būtent šie baziniai principai tapo naujų demokratinių šalių po 1989 m. deklaruojamų kultūros politikų pamatu. Pvz., 2001 m. LR Vyriausybės patvirtintos „Lietuvos kultūros politikos nuostatose“ formuluojami šie kultūros politikos tikslai: 1. Išsaugoti ir puoselėti nacionalinės kultūros tapatumą; 2. Skatinti kūrybinę veiklą ir meno įvairovę; 3. Plėtoti informacinę visuomenę; 4. Skatinti nacionalinės kultūros atvirumą; 5. Sudaryti visuomenei sąlygas dalyvauti kultūroje ir ją vartoti. Šis dokumentas atsirado po Europos Tarybos, vertinusios Lietuvos pranešimą apie nacionalinę kultūros politiką, rekomendacijų).*

Kultūros tapatybę Apžvalgos autoriai aiškina kaip takią ir pliuralistinę sampratą. Ji žymi priklausymą tam tikro elgesio ir bendravimo būdo grupei - etninei, lingvistinei, religinei, meno, socialinei ir kitai. Tapatybė yra tai, su kuo pats žmogus save sieja, kam giliai viduje jaučia priklausantis. Viena iš besikuriančių tapatybių yra ir pati Europa. O joje vykstantys naujieji vidiniai karai (turimi omenyje pirmiausiai Balkanai), pasak autorių, yra ne sureikšminto ir išdidinto, o priešingai – per menkai vertinamo tapatumo rezultatas. Identiteto sąvoka iš principo byloja apie skirtybę nuo kitų (išsiskyrimą iš kitų), todėl labai svarbu pripažinti ir kito teisę, patį kitoniškumą. Vienas iš kultūros politikos tikslų ir yra skatinti tapatybių išskleidimą ir įtvirtinimą.

Europos kultūrų įvairovė yra faktas. Kultūrų įvairovės skatinimas yra ne šiaip politinis „mažumų klausimas“. Praėjus penkiasdešimčiai metų nuo antrojo pasaulinio karo pripažįstama, kad jog įvairovės principo įtvirtinimas leidžia siekti mažiausiai dviejų tikslų: pirmojo – tai teisės būti kitokiu pripažinimo; antrojo – kiekvienos kultūros savitumo ir teisės gyvuoti pripažinimo nepriklausomai nuo šalies geopolitinės ar ekonominės įtakos. Tačiau, kaip rodo istorija ir naujausia patirtis, įvairovėje visada slypi ir konflikto galimybė, ir tai

yra permanentinis demokratijos iššūkis. Kultūrų pliuralizmas neišvengiamai veda į kultūrų mainus. Žmonių ir idėjų cirkuliavimas turi būti išnaudotas kaip kūrybiškumo ir plėtros, pačių kultūrų gyvybingumo variklis. Bet tokiu būdu tarp kultūrų klostosi ir nauji hibridizacijos santykiai, visuose gyvenimo aspektuose randasi nauji kitoniškumo idėjos įsikūnijimai.

Kūrybiškumas skatina atsinaujinimą. Menininkai, kaip mokslininkai ir kiti intelektualai, formuluoja iššūkius bendruomenėms, t.y. atlieka funkciją, kuri yra reikalinga socialinių sistemų pusiausvyrai, laviruojančiai tarp savikritikos ir būtinų permainų numatymo. Menas yra nepažabojamas, priešinasi klasifikacijoms, tačiau jam rasti reikalingos kelios išankstinės sąlygos: 1) saviraiškos laisvė, kurios neturi riboti jokios cenzūros formos (ideologinės, religinės ar ekonominės); 2) pragyventi iš kūrybos, galėti kurti ir savo darbus rodyti, o tai kelia menininko statuso ir socialinių garantijų klausimus; 3) viešas kūrybos rėmimas, t.y. teisinių ir fiskalinių sąlygų sudarymas, neišskiriant rizikos, eksperimentavimo elementų, jaunų talentų skatinimo ir visų kūrybos darbuotojų kvalifikacijos kėlimo. Be to, kūrybiškumo samprata taikytina ne tik meno ir kultūros sritims, ji svarbi subalansuotai visuomenės plėtrai. Kūrybiškumas, inovacijos, tyrimai ir švietimas yra plėtros varikliai. Todėl investavimas į kultūrą reiškia investavimą į ekonomiką (** ši argumentacija paspartino kūrybinių ir kultūrinių industrijų - KKI tarptautinius tyrinėjimus ir stebėseną, naujų rėmimo prioritetų radimąsi ES struktūrinių fondų bei nacionalinių valstybių finansinėse programose*). Kiekvienas visuomenės elementas turi būti „impregnuotas kūrybiškumo energija. Šiuo požiūriu kultūra nėra panacėja, koks nors kokybės rodiklis ar galutinis plėtros tikslas, o veikiau jos šerdis ar esmė.

Dalyvavimas kultūroje, kaip užfiksuota JT Visuotinėje Žmogaus teisių deklaracijoje (27 str.), yra fundamentali žmogaus teisė. XX a. paskutiniajame dešimtmetyje keliant klausimą, kaip turi būti mažinamas skirtumas tarp kultūros vartotojų ir jos kūrėjų bei platintojų, kalbama apie technologijų plėtros iššūkius, kurių turinys per pastaruosius porą dešimtmečių esmingai keitėsi (** Apžvalgoje kaip potencialiai ribojantys, mažinantys prieinamumą veiksniai minimi medijų ir skaitmeninės įrangos kaštai, specialių įgūdžių poreikis. Šiandien kalbama apie skaitmeninio turinio beribiškumą, nevaržomo turinio platinimo, vartojimo,*

nutekimo grėsmes intelektinei nuosavybei, socialiai neapsaugotoms gyventojų ir vartotojų grupėms, politiniam gyvenimui ir kt.)

Dalyvavimo skatinimas gali būti dvejopas: 1) „vartojimo“ didinimas - meno kūrinio stebėjimas pripažįstamas kaip intelektualus ir emocinio įsitraukimo reikalaujantis procesas, valstybės čia turėtų remti meno kūrinių sklaidą ir jo prieinamumą; 2) žmonių į (si)traukimas į kūrybą, dažniausiai vadinamojo mėgėjų meno srityse. Prieš porą dešimtmečių Apžvalgos autoriai kėlė klausimą, koks šiuose procesuose turėtų būti profesionalių menininkų – „tarpininkų“ vaidmuo, atkreipdami dėmesį, jog kuriose šalyse gyventojų įtraukimas į meno kūrybą (*participative art, community-based art*) tapo politiniais rėmimo prioritetais.

Kultūra, Europos Tarybos veiklų matricoje priskiriama demokratijos priežiūros ir plėtros blokui (kiti du teminiai veiklos barai – žmogaus teisės ir įstatymų viršenybė). Europos Tarybos, kaip ribotų įgaliojimų regioninės tarptautinės organizacijos (* daugiau žr. D.Žalimas, S.Žaltauskaitė-Žalimienė, Z.Petrauskas, J.Saladžius. *Tarptautinės organizacijos*. - Vilnius:Justitia, 2001, p.743-788.) vaidmuo kultūros srityje plėtojasi dviem kryptimis: 1) nuosekliausias ir stipriausias yra stebėsenos, lyginamosios analizės, įvairių pjūvių apžvalgų ir ekspertizių srityje; 2) dėmesys kultūros paveldui kaip žemyno identiteto paradigmai (laikantis principo, kad Europos „identitetas“ – tapatybių įvairovė).

Europos tarybos instrumentai kultūros srityje (pavadinimai, grupavimai kito metų eigoje):

1. politiniai dokumentai kaip bendrų standartų ir principų įtvirtinimas – konvencijos, deklaracijos, rezoliucijos, rekomendacijos, gairės;
2. CultureWatchEurope: stebėsenos platforma, kurią įvairiais laikotarpiais sudaro skirtingos programos ir iniciatyvos (nacionalinės kultūros politikos apžvalgos, Compendium virtuali platforma – duomenų bazė, kartais čia priskiriamas ir HEREIN; Europos kultūros paveldo strategija 21 (XXI amžiui);
3. Eurimages – 1988 įsteigtas Europos kino industrijos ko-produkcijos fondas;
4. HEREIN – Europos kultūros paveldo informacijos tinklas, pilotiniai Europos kelių projektai.

1985-86 m. Europos Taryba inicijavo nacionalinių kultūros politikos apžvalgų programą, kuri per kelis gyvavimo dešimtmečius ženkliai kito. Pirmoji – Prancūzijos - apžvalga pasirodė 1988 m., per du dešimtmečius programoje sudalyvavo 28 šalys (* Prancūzija(1988), Švedija(1990), Austrija (1993), Nyderlandai (1994), Suomija(1994), Italija (1995), Rusijos Federacija (1996), Slovėnija(1996), Bulgarija (1997), Estija (1997), Lietuva (1997), Kroatija (1998), Latvija (1998), Portugalija (1998), Rumunija (1999), Albanija (2000), Moldova (2001), Azerbaidžanas (2002), Bosnija ir Hercegovina (2002), Gruzija (2002), Malta (2002), Armėnija (2003), Makedonija (Buvusi Jugoslavijos respublika Makedonija 2003), Serbija(2003), Slovakijos Respublika(2003), Kipras (2004), Montenegro (2004), Ukraina (2007). Šaltinis: <http://wayback.archive-it.org/1365/20090214005319/http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/policies/Reviews/list.en.asp#TopOfPage>.) Iš pradžių iniciatyvą parodė stabilios demokratinės valstybės (Prancūzija, Švedija, Austrija, Nyderlandai, Suomija, Italija), ir analizė rėmėsi pakankamai gerai organizuotomis, aiškiais institucinėmis sistemomis. Pirmasis, pilotinis, programos etapas baigėsi sulig esminėmis geopolitinėmis žemyno permainomis 1989 m., kai subyrėjo Sovietų sąjunga ir griuvo geležinė uždanga. Antrasis programos etapas didžiausią aktyvumą pasiekė XX-XXI a. sandūroje (1996 – 2003), kai prašymus dalyvauti programoje pateikė grupė atsikūrusių naujų ir pasitraukusių iš sovietinės įtakos zonos valstybių. Šalių suinteresuotumą dalyvauti šioje ET programoje lėmė ir diskutuojamos Europos Sąjungos plėtros perspektyvos. Tai ypač matyti tarptautinių ekspertų vertinimuose artėjant 2004 m., kai į ES stojo net 10 naujų šalių narių. Kultūros politikos apžvalgų programa, iš pradžių inicijuota kaip susipažinimas su stabiliomis ir institucionalizuotomis kultūros politikos sistemomis, patyrė aiškias vertinimo transformacijas analizuojant procesus jaunų demokratijų šalyse. Buvo stebimas ir vertinamas pats naujų procesų, institucijų, valdymo mechanizmų radimasis.

Net du trečdaliai nacionalinių kultūros politikos apžvalgų priklauso „naujų demokratijų“ šalių grupei. Aktyviausios buvo Pietų Europos, trys Baltijos bei Kaukazo regiono šalys, kurios parengė visapusiškas/ maksimaliai išsamias kultūros lauko panoramas. Daug ET šalių narių išnaudojo ir kitas, mažesnio mastelio Europos tarybos siūlomas galimybes – sudalyvauti rengiant

lyginamąsias įvairių kultūros sričių bei tarpsritines/ profiliuotas/ temines (transversal) apžvalgas.**

Nacionalinių kultūros politikos apžvalgų tikslas buvo (surinkti išsamius ir patikimus duomenis) sukurti patikimą žinių pagrindą siekiant kultūros politikos stebėsenos bei vertinimo Europos mastu, ypatingą dėmesį skiriant kultūros politikos stebėsenos indikatoriams (rodikliams). Pasak vienos šios programos vadovių Ritvos Mitchel, ši Europos Tarybos iniciatyva buvo pastanga „modernizuoti kultūros politiką“ pagal analogiją su šalių nacionalinių švietimo ar technologijų politikų apžvalgomis, kurias vykdė Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (*The Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD*) (* Ritva Mitchell, *Cultural Policy Evaluation as a Means of a Schemata Construction and as a Policy Instrument, paper presented at the 2nd International Conference on Cultural Policy Research, Wellington, New Zealand, January 2002.*)

Nacionalines kultūros politikos apžvalgas iš esmės sudarė du išsamūs dokumentai: vieną rengė pati šalis, pareiškusi norą dalyvauti ET programoje. Kitą – ET sudaryta ekspertų grupė, kuri pateikia vertinimus, išvadas bei rekomendacijas, prieš tai išanalizavusi nacionalinį pranešimą, aplankiusi pačią šalį ir susipažinusi su situacija vietoje. Ekspertai savo vertinimus pristato Europos Tarybos kultūros komitete dalyvaujant aptariamąsios šalies Kultūros ministrui. Paskutinis nacionalinės kultūros politikos apžvalgos procedūrą užbaigiantis veiksmas pagal ET sumanymą turėjo būti šalyje surengtos diskusijos. Be abejonės, toliau, kaip dera demokratinėse valstybėse, buvo tikimasi koreguojančių kultūros politiką veiksmų. ET taip pat deklaravo, kad šaliai pageidaujant ji pasirengusi suteikti techninę pagalbą ar atlikti tolesnę kultūros politikos stebėseną. (Lietuva, kaip ir kitos šalys, šios procedūros deramai neužbaigė ir ET rekomendacijomis iki galo nepasinaudojo – nėra privalomo teisinio reguliavimo).

„Pirmos kartos“ kultūros politikos apžvalgas ir jų vertinimus rengė skirtingos ekspertų grupės, kurios laisvai vadovavosi bendrosiomis Europos tarybos deklaruojamomis demokratijos, teisingumo, lygybės ir pliuralizmo vertybėmis, taikydamos bendrus principus kultūros sričiai. Kiekvienoje šalyje vertinta: 1) nacionalinės kultūros tapatumo saugojimas bei kultūrų įvairovės pripažinimas, tarpkultūrinio dialogo būtinumas; 2) saviraiškos, įsitikinimų, nuomonės ir kitų laisvių,

suformuluotų Europos žmogaus teisių konvencijoje, pripažinimas ir taikymas kultūros srityje; 3) kūrybiškumo skatinimas; 4) dalyvavimo kultūroje skatinimas kaip jos demokratizavimo rodmuo.

Pagrindiniai analizuojami teminiai blokai geopolitines transformacijas patiriančiose šalyse: kultūros politikos artikuliacija ir sąsajos/ ryšiai su nacionaline politika ir jos prioritetais; centralizacijos lygmuo ir decentralizacijos problematika; viešo ir privataus sektorių santykis bei finansavimas kultūros srityje; prioriteto suteikimas paveldui ar dabarties meno procesams, dabar kuriančių menininkų statusas ir socialinė apsauga ir kt.

EE, LV, LT APŽVALGŲ PALYGINIMAS (jas dar nelabai veikė stojimo į ES kontekstas, kuris tapo labai ryškus apžvalgose, rengtose 2002 ir vėliau).

Panašumai:

1. Visur bendras bruožas – aiškios kultūros politikos nebuvimas
2. Decentralizacijos procesai riboti. Nėra finansiškai ir politiškai stiprios „vidurinėsios“ grandies – apskričių (nors administracinėje teritorijų sąrangoje jos figūruoja, yra įdomus pavyzdys taip pat iš Slovakijos, berods)
3. Kultūros sektoriaus privatizacija ir NVO sektoriaus atsiradimas, Atviros visuomenės fondo išskirtinis vaidmuo (stiprus privatus rėmėjas, angažuotas atviro visuomenės vertybėms) visose šalyse, tai leido pervertinti privačių finansavimo šaltinių stabilumą ir perspektyvas, ypač kai Atviros visuomenės fondas pakeitė savo geopolitinius prioritetus ir strategiją, iš esmės sumažino savo veiklos apimtį Rytų Europos šalims įstojus į ES
4. Sinchroniškas Kultūros fondų atsiradimas trijose šalyse, pasirinktos skirtingos organizacinės ir teisinės formos, Estija vienintelė nuėjo kapitalo kaupimo keliu. Pastanga įvairinti finansavimo šaltinius, žingsnis link valdymo per rankas atstumą - nors visose šalyse išliko stipri Kultūros ministro kontrolė. Vienintelė Lietuva nesukūrė atskiros biudžetinės įstaigos, tai buvo kišeninis Kultūros ministerijos fondas
5. Stipri paveldosauginė orientacija visose šalyse (gynybinė kultūros funkcija, susijusi su tautos išlikimu, ypač aiškiai deklaruojama Estijoje)

(vēlāu - Lyginant Compendium apžvalgomis - estai aiškiai aplenkē LV ir LT mažiausiai dviejose srityse: 1. Įstatymo pataisa, įpareigojant 1 proc naujų statybų lēšų skirti meno reprezentavimui; 2. Kūrybinės sąjungos yra labiausiai priartėjusios prie profsąjungų vaidmens)

ET apžvalgų vertinimas - Baibos Tjarve disertacija, p. 35

In post-communist countries the impact of the review programme has been significant. Most of these countries have participated, not to make real evaluations as much as to find new solutions to a changed political background. Expert reviews¹³ of three Baltic countries reveal several common problems in cultural policies of Estonia, Latvia and Lithuania. First, it is over-institutionalisation inherited from the Soviet period. Second, expert recommendations propose liberal values and standards applied to Western European cultural policies. They include necessity to diversify funding sources and to extend the role of cultural industries. Moreover, the need to strengthen the role of civil society and the emerging nongovernmental initiatives in culture has been stressed. Apart from that, it has been recommended to assign greater autonomy to cultural institutions.

Įsibėgėjus Nacionalinių kultūros programos apžvalgų programai aiškėjo, kad informacijos sukaupta daug, tačiau ją sunku lyginti, duomenys bei jų šaltiniai nevienalyčiai, statistika greitai sensta. Jau nuo 1998 m pradėta dirbti ties nauja kultūros politikų apžvalgų koncepcija, kuri galiausiai išsirutuliojo į Compendium – informacinę kultūros politikos apžvalgų platformą internete. Surastas naujas partneris - The European Research Institute for Comparative Cultural Policy Research (ERICarts), reikėjo suburti / identifikuoti ekspertus 48 (47?) šalyse. Nuspręsta pradėti nuo šalių, kurios jau dalyvavo Nacionalinių kultūros politikos apžvalgų programoje, tarp jų – Lietuva. Parinkta 14 šalių, nuo kurių reikia pradėti (Austrija, Bulgaria, Croatia, Estonia, Finland, France, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Portugal, Romania, the Russian Federation, Slovenia, Sweden). Skirtumai esminiai: 1) atsisakyta dviejų dalių – nacionalinio pranešimo ir ekspertizės, taigi ir rekomendacijų dėl kultūros politikos plėtros procesų; 2) kinta metodologija - ERICarts parengė vienodą klausimyną, 9 temų blokus, pagal kurias renkama informacija: 1. Historical perspective: cultural policies and instruments 2. Competence, decision-making and administration 3. Cultural policy, general objectives and principles 4. Current issues in cultural policy development and debate 5. Main legal provisions in the cultural field 6. Financing of culture 7. Cultural institutions and new partnerships 8. Support to creativity and participation 9. Sources and links.

Išvados: Compendium projektas toliau plėtojasi, klausimynas koreguojasi, bet procesai tebevyksta lėtai, paradigmos slinktyms vyksta lėtai. Dalis, kurioje kalbama apie kult politikos aktualijas įvairiose šalyse, problematika įvairuoja nuo ... iki (su pavyzdžiais). Compendium kaip lyginamasis instrumentas nėra labai patogus, informacija lygiai taip sensta, kaip ir Nacionalinėse kultūros apžvalgose, todėl lygiagrečiai aktualus yra kitas duomenų palyginimų šaltinis – EUROSTAT informacija kultūros srityje. Šiuo metu yra parengtos šios lyginamosios lentelės: kultūros finansavimo (duomenys senoki, nevienodi), kultūros teisinės bazės (neišsami, mano darbinė lentelė daug platesnė; bet šie duomenys beveik neatskleidžia įstatymų turinio ir priešastingumo, tačiau galima vertinti šalių aktyvumą kultūros teisėkūroje).

Aktualija: ES ateitis, Europos tapatybės klausimo paaštrėjimas. Antrus (trečius?) metus opiausia migracijos/ migrantų problema. Pietinėje Europoje, Vokietijoje –tai pabėgėlių srautas iš vidurio Azijos/ šiaurės Afrikos karinių konfliktų zonų, Lietuvoje, kitose pokomunistinėse šalyse – savų piliečių beprecedentinė emigracija. Tarpkultūrinio dialogo paradigma tampa ypač aktuali, įgauna naują turinį.

[Elona Bajorinienė]

VII. Lietuvos kultūros politikos vykdymo 2001–2016 m. analizė: strateginio kultūros politikos planavimo ir jos įgyvendinimo rezultatų apžvalga

2017 m. įgyvendinant Lietuvos kultūros tarybos finansuotą projektą „Kultūros politikos pagrindų įstatymo poreikio analizė“ buvo atliktas pagrindinių Lietuvos kultūros politikos strateginio planavimo dokumentų įgyvendinimo vertinimas. Čia pateikimos šio vertinimo išvados apie pagrindines su šių dokumentų įgyvendinimu susijusias kultūros politikos problemas.

1) Kultūros politikos nuostatos

2001 m. LRV nutarimu patvirtintos Lietuvos kultūros politikos nuostatos¹¹³ yra pirmasis išsamus Lietuvos kultūros politikos tikslų ir uždavinių žemėlapis, sistemiškai jungiantis pagrindines kultūros politikos sritis, formuluojantis joms tikslus, uždavinius ir priemones. Šis dokumentas buvo pagrindinis kultūros politikos strateginis dokumentas iki 2010 metų, kuomet jas politiškai pakeitė LRS Seimo patvirtintos „Lietuvos kultūros politikos kaitos gairės“¹¹⁴, nors pačių Lietuvos kultūros politikos nuostatų galiojimas nebuvo panaikintas.

Žemiau pateikiamoje lentelėje pateikiamos tyrimo „Kultūros politikos pagrindų įstatymo poreikio analizė“ autoriaus ekspertiniu vertinimu pagrįstos nuostatos, kurių įgyvendinimas nebuvo sėkmingas ir atitinkama tikėtina nesėkmės priežastis.

LKPN uždavinys	Įgyvendinimą apsunkinę faktoriai
6.3. Decentralizacijos principas (sprendimai ir atsakomybė už kultūros politikos formavimą ir įgyvendinimą padalijami tarp valstybės ir savivaldybių institucijų, sudaromos sąlygos plėtoti kultūros savivaldą);	Finansinis ir administracinis savivaldos silpnumas, nevienodai atsakingas požiūris į vietos kultūros gyvenimą, komunikacijos tarp valstybės institucijų ir savivaldos trūkumas.
9.3. parengti ir įgyvendinti valstybines etninės kultūros plėtros programas, ilgalaikius Lietuvos etnografinių regionų, kaimų išsaugojimo projektus, užtikrinančius etninės kultūros ir vietos tradicijų tęstinumą;	Valstybinės regionų politikos kaita (nepavykusi apskričių reforma), neaiškus kultūrinio regiono statusas.
10.1. suderinti kultūros vertybių apsaugą reglamentuojančius teisės aktus tarpusavyje,	Holistinio paveldo sampratos, apimančios ne tik nekilnojamąjį ir materialųjį, bet ir nematerialųjį

¹¹³ LRV 2001 m. gegužės 14 d. nutarimas Nr. 542 „Dėl Lietuvos kultūros politikos nuostatų“.

¹¹⁴ LRS 2010 m. birželio 30 d. nutarimas Nr. XI-977 „Dėl Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių patvirtinimo“.

taip pat suderinti juos su kitais teisės aktais, įgyvendinti tarptautines kultūros paveldo konvencijas;	paveldą ignoravimas, paveldo ir darnios plėtros prioritetų prieštaravimas teisinėje aplinkoje bei strateginiuose dokumentuose.
Paramos užsienio lietuvių bendruomenėms ir organizacijoms uždaviniai	Nesuderinti KM ir URM požiūriai į Lietuvos kultūrą užsienyje.
14.3. taikyti meno kūrybos produktams, jų sklaidai ir kūrybos sąlygoms palankią valstybės mokesčių politiką;	Kultūros sritis nėra laikoma prioritetu, todėl valstybinė mokesčių politika nėra palanki meno kūrybos produktams, jų sklaidai ir kūrybos sąlygoms.
14.4. sukurti kultūros ir meno papildomo finansavimo šaltinius, skatinti įvairias jų rėmimo formas;	Nesukurta filantropijos ir mecenatystės teisinė bazė išplečianti labdaros ir paramos sampratas.
15.1. remti profesionaliojo meno pristatymą regionuose ir kaimuose;	Parama nesisteminė, priklauso nuo pristatymus rengiančių įstaigų valios ir vietos pasirengimo juos priimti.
15.4. įvertinti valstybės ir savivaldybių kultūros įstaigų tinklą, nustatyti jo optimizavimo kryptis;	Įstaigų vertinimo kriterijai nepakankamai informatyvūs, kad jų pagrindu būtų galima optimizuoti įstaigų tinklą, optimizacijai stokojama politinės valios.
15.5. nustatyti tvarką, skatinančią meno kūrinių panaudojimą iš valstybės ir savivaldybių lėšų pastatytuose visuomeniniuose pastatuose ir aplinkos erdvėse;	Skirtingas kultūros ir aplinkos politikų požiūris į viešąją erdvę.
16.2. taikyti palankią mokesčių politiką leidybai, kino gamybai ir platinimui;	Kultūros sritis nėra laikoma prioritetu, todėl valstybinė mokesčių politika nėra palanki meno kūrybos produktams, jų sklaidai ir kūrybos sąlygoms.
17.1. nustatyti valstybės valdymo institucijų, socialinių partnerių, mokymo įstaigų ryšius bei priemones rengiant, įdarbinant ir perkvalifikuojant meno specialistus;	Trūksta tarpinstitucinio bendradarbiavimo su ŠMM (meno specialistų rengimas priklauso Švietimo ir mokslo ministerijos atsakomybei, menininkų statusas ir kūrybinė veikla – Kultūros ministerijos atsakomybės sritis).
17.3. remti vaikų ir jaunimo meninį ugdymą, estetinio lavinimo aukštosiose mokyklose programas;	Trūksta tarpinstitucinio bendradarbiavimo su ŠMM
19.1. suformuoti apskričių bibliotekų tinklą, optimizuoti viešųjų bibliotekų tinklą;	Įstaigų vertinimo kriterijai nepakankamai informatyvūs, kad jų pagrindu būtų galima optimizuoti įstaigų tinklą.
21.1. parengti ir įgyvendinti dabarties reikalavimus atitinkančias kultūros specialistų profesinio rengimo ir jų tęstinio mokymo programas, atsižvelgiant į naujas technologijas;	Centralizuoto kultūros specialistų rengimo atsisakyta tikintis, kad jį pakeis atitinkamos sektorinės programos. Lūkesčiai pasiteisino tik iš dalies.
23.1. sukurti kultūros sklaidos užsienyje infrastruktūrą;	Švedų instituto pavyzdžiu kurtas Lietuvos institutas negalėjo sėkmingai funkcionuoti dėl nesuderintų KM ir URM požiūrių į Lietuvos kultūrą užsienyje.
23.3. parengti bendrą veiksmingą informacijos apie Lietuvos kultūrą kaupimo ir sklaidos sistemą;	Bendros sistemos nėra, iš dalies ją pakeičia atskirų meno ir kultūros sričių informacinių centrų vykdoma sklaida, specializuoti tinklalapiai.

23.4. integruoti nacionalinės kultūros sklaidą į Lietuvos užsienio politiką.	Nesuderinti KM ir URM požiūriai į Lietuvos kultūrą užsienyje.
26.4. skatinti kultūros savivaldą regionuose;	Finansinis ir administracinis savivaldos silpnumas, nevienodai atsakingas požiūris į vietos kultūros gyvenimą, komunikacijos tarp valstybės institucijų ir savivaldos trūkumas.

Apibendrinus išvardytus pagrindinius Lietuvos Kultūros politikos nuostatų įgyvendinimo sunkumus, išryškėja kelios būdingos pasikartojančios problemos:

- 1) Prieštaringa, nesuderinta valstybės politika kultūros, švietimo ir mokslo, aplinkos, užsienio reikalų srityse.
- 2) Prieštaringa ir ilgalaikėje perspektyvoje nesuderinta Valstybės ir vietos valdžios atsakomybė už kultūros funkcijas ir plėtrą.
- 3) Kultūra nėra laikoma valstybės politikos prioritetu, todėl kultūros produktai ir paslaugos vienodomis teisėmis konkuruoja su kitomis ūkio šakomis.

2) Lietuvos kultūros politikos kaitos gairės

Dokumentas išskyrė labiausiai problemiškus kultūros politikos srities klausimus ir pateikė galimas kultūros politikos kaitos siekiant juos spręsti kryptis. Gairėms įgyvendinti buvo parengtas tarpinstitucinis priemonių planas.

LKPKG gairė	Įgyvendinimo laipsnis, įgyvendinimą apsunkinę faktoriai
Įtvirtinti kultūrą kaip strateginę valstybės raidos kryptį, teikiant prioritetą kultūros politikai;	Iš dalies įgyvendinta. Kultūra įtraukta į strateginius plėtros dokumentus. ES paramos struktūroje – horizontalus prioritetas.
Reformuoti ir demokratizuoti kultūros valdymą, plėtojant kultūros savireguliaciją;	Iš dalies įgyvendinta. Įkurta Lietuvos kultūros taryba. Kol kas jos funkcijos dar nėra iki galo suderintos. Kitose kultūros politikos grandyse (pvz. santykiyje su vietos savivalda) pokyčių nėra.
Gerinti esamą kultūros sistemos finansavimą, užtikrinant kultūros sektoriaus uždirbtų pinigų grąžą kultūrai	Neįgyvendinta. Kultūros finansavimas nėra susietas su kultūros sektoriaus kuriama pridėtine verte.
Užtikrinti autorių teisių ir gretutinių teisių aukšto lygio apsaugą, didinti Lietuvos kūrėjų intelektualinį	Įgyvendinama (įprastiniai darbai).

kapitalą ir juo pagrįstą kūrybinių industrijų konkurencingumą;	
Ugdyti kultūrinės žmogaus kompetencijas ir kūrybingumą visą jo gyvenimą;	Iš dalies įgyvendinama. Kultūrinio ugdymo, ugdymo kultūra priemonių derinimas su ŠMM formaliojo ir neformaliojo ugdymo sistema instituciškai sudėtingas ir inertiškas.
Formuoti bendrą integralios paveldo apsaugos politiką;	Neįgyvendinta. Integralumo, holistiškumo link sistema nejuda. Diskusijos vyksta sunkiai.
Užtikrinti Lietuvos darnų vystymąsi, derinant paveldosaugos ir aplinkosaugos tikslus su urbanistine plėtra ir erdviu planavimu;	Tarpsektorinis ir tarpinstitucinis dialogas nevyksta.
Didinti kultūros prieinamumą visoje Lietuvoje;	Neįgyvendinta. Laukiame naujų tyrimo rezultatų.
Plėsti Lietuvos kultūrinę erdvę, vienijant Lietuvos atstovus pasaulyje;	Tarpinstitucinis dialogas nevyksta.
Konceptualiai, kryptingai siekiant ilgalaikių tikslų, skleisti Lietuvos kultūrą užsienyje.	Tarpinstitucinis dialogas nevyksta.

Pagrindinės Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių įgyvendinimo problemos:

- 1) Kultūros kaip „horizontalaus“ prioriteto statusas neužtikrina jai deramo svorio kitų valstybės politikos sričių kontekste (kyla „horizontalaus ištirpimo“ kitose valstybės politikos srityse pavojus)
- 2) Tarpsektorinio ir tarpinstitucinio dialogo stoka apsunkina naujos tematikos, naujų įvairias priemones jungiančių, holistiniu požiūriu pagrįstų idėjų įgyvendinimą.
- 3) Kultūros politikos vykdymui stokojama kultūros būklės ir procesų stebėsenos rezultatų ir galimybių priimti bei tinkamai komunikuoti metodologiškai pagrįstus politikos sprendimus.

VIII. IŠVADOS

I.

LR Konstitucijoje įtvirtinti prioritetai tampa nacionalinės kultūros politikos modelio pagrindu. Šiuos prioritetus būtų galima glaustai reziumuoti apibrėžiant du galimo kultūros politikos modelio principus:

1) Valstybė savo tęstinumą sieja su kultūros tęstinumu, todėl pripažįsta poreikį ją puoselėti savo gyvybinių poreikių patenkinimo tikslu.

Vėliau LRV programose išplėtotas teiginys, jog “valstybė turi užtikrinti Lietuvos kultūros istorinį tęstinumą” turi būti suvokiamas kartu su anksčiau minėtu principu: valstybė turi užtikrinti šį tęstinumą todėl, kad jis yra svarbiausia Lietuvos valstybingumo prielaida ir pilietiškumo motyvacijos šaltinis. Be minėto principo, įsipareigojimas užtikrinti istorinį kultūros tęstinumą praranda imperatyvumą ir paverčia kultūrą pageidautinu bet nebūtinu visuomenės gyvenimo aspektu. Kitas klausimas – kam įsipareigoja valstybė. Lygiai kaip ratifikuodama tarptautines sutartis Lietuva įsipareigoja tarptautinei bendruomenei, taip įsipareigojimas užtikrinti istorinį kultūros tęstinumą yra įsipareigojimas pagrindiniam Konstitucijos subjektui – Tautai, piliečiams, prieš kuriuos valstybė turi atsiskaityti, kaip yra įgyvendinamas jos įsipareigojimas. Tad vienas iš kultūros politikos modelio tikslų – pagrindinių kultūrinio ir valstybinio tęstinumo prielaidų funkcinė artikuliacija.

2) Teisės į kultūrinį tapatumą, dalyvavimą kultūroje ir raiškos laisvę pripažįstamos prigimtinėmis žmogaus ir bendruomenės teisėmis, būtinomis individo ir bendruomenės savirealizacijai siekiant atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės.

1990 metų LRV programoje pateikta strateginė vizija, kurioje kultūra ir švietimas yra suvokiami kaip “du to paties proceso sandai” leidžia suprasti, koku būdu individo teisių ir laisvių spektras apjungia du kultūros aspektus: kultūrą kaip individo raiškos laisvę (meninė kūryba) ir kultūrą kaip kolektyvinę atmintį (kultūros paveldo vertybės). Tik išsilavinęs individas gali realizuoti laisvę išsaugoti, puoselėti ir plėtoti savo asmeninį ryšį su savo gimtąja kultūra. Kita vertus, tik tokia, laisvų žmonių palaikoma ir kuriama kultūra, gali būti autentiška, šiuolaikiška, aktuali ir dalyvauti atvirame dialoge su kitomis kultūromis. Tikėtina, jog būtent todėl 1990 m. LRV programoje kultūra ir švietimas laikomi prioritetu: “Vyriausybė laikosi strategijos, sistemiškai siejančios kultūrą ir švietimą kaip neatskiriamus vieno proceso sandus ir teikia pirmenybę švietimui – pagrindinei ir būtinai sąlygai, laiduojančiai darnią kultūros sklaidą.”

Tuo pat metu pabrėžta kultūros (turinys) ir švietimo (gebėjimai) jungtis paaikšina, kaip galima suprasti pirmojo konstitucinio principo galiojimą: net jeigu kultūrinė tapatybė yra laikoma prigimtine (plg. gimtoji kalba), tik švietimas įgalina kultūrą pasiekti valstybinę svarbą ir lygmenį. Taigi, būtent švietimas įgalina kultūros valstybiškumą, be švietimo kultūrinis tęstinumas negali užtikrinti valstybinio tęstinumo, be švietimo pats kultūrinis tęstinumas iš viso nėra įmanomas.

Tokiu būdu galima teigti, jog 1990 m. LRV programa pateikia konceptualiai nuoseklius kultūros politikos metmenis, kurie remiasi pamatiniais LR Konstitucijos principais ir juos plėtoja demokratijos vertybių dvasia. Prieš pateikiant siūlomo Lietuvos kultūros politikos modelio aprašymą būtina aptarti tikėtinas priežastis, kodėl 1990 metų Lietuvos kultūros politikos modelio vizija nebuvo iki galo realizuota:

1. Tikėjimas “išlaisvintos kultūros” gyvenimo galia. Atrodė, kad panaikinus totalitarizmo suvaržymus ir iškraipymus, Lietuvos kultūra atgaus savo natūralią gyvenimo vagą ir niekam netrukdamt savaime realizuos savo kūrybines galias.
2. Konstitucinis Tautos subjektas pasirodė esąs labai nevienalytis, jungiantis skirtingas visuomenės grupes, turinčias skirtingų interesų. Pvz. dalis kultūroje aktyvių žmonių siekė išsaugoti egzistuojančią kultūros infrastruktūrą, net jeigu valstybės ir kultūros santykis esmiškai pasikeitė. Kita dalis kūrė naujoviškas organizacijas ir skundėsi neteisinga konkurencija.
3. Konceptualiai su kultūra sujungtas ir prioritetiškai išskirtas švietimas buvo reformuojamas pirmiau ir lėčiau negu tikėtasi, todėl iki kultūros buvo “neprieita”. Vėlesnės vyriausybės nebetęsė konceptualios švietimo ir kultūros jungties, todėl pirmosios vyriausybės išsilavinusio ir išsilaisvinusio Lietuvos kultūros kūrėjo vizija nebuvo realizuota.
4. Pirmosios vyriausybės požiūris į kultūrą ir žmogų pasižymėjo švietėjišku optimistiniu tikėjimu laisvo žmogaus siekiu tobulėti ir dalyvauti kultūroje. Visuomenė pasirodė esanti labiau susiskaidžiusi, pasižyminti prieštarais, dažnai labiau pragmatiškais siekiais, kurių ne visuomet yra pasirengusi atsakyti vardan bendrojo valstybės gėrio. Kultūra taip pat pasirodė esanti nevienalytė ir nevienodai vertinama skirtingų visuomenės grupių. Pvz. “aukštosios” bei etninės kultūros sergėtojai pakilo į kovą su populiariaja kultūra. Kultūros kaip gyvos būtybės, pasirūpinančios savo pačios gyvybingumo išsaugojimu, bei laisvės sąlygomis “natūraliai” išskleidžiančios savo kūrybines galias, vizija pasirodė esanti naivi. Šiame, filosofiniame - kultūrologiniame lygmenyje nuosekliai modeliuota kultūros politika susidūrė su dviem susijusiomis empirinėmis problemomis: 1) sovietiniai kultūros iškraipymai ir suvaržymai yra tapę jos “antrąja prigimtimi” randančia atramą visuomenėje, 2) išlaisvintos kultūros infrastruktūra, įstaigų tinklai, finansavimo sistema, teisinė bazė, žmonių kompetencijos ir bendravimo būdas nesireformuoja savaime.

II.

1. Atlikus Lietuvos kultūros politikos diskurso (1988–2016) analizę pasirinktais aspektais išryškintos jo istorinės raidos ypatybės ir bendriausieji bruožai: 1. Konceptualios ir diskursyvios ištakos; 2. Geopolitiniai ir kultūriniai jo formavimo ir kaitos veiksniai; 3. Sąveika su nacionalinės kultūros politikos koncepto tradicija; 4. Santykis su nacionalinės ir europinės tapatybės refleksija; 5. Pozicionavimas ES kultūros politikos procesuose.
2. Remiantis atlikta analize galima teigti, kad tiek oficialūs (strateginiai Lietuvos Respublikos kultūros politikos dokumentai), tiek neoficialūs (politiniai ir kultūriniai sąjūdžiai) kultūros politikos diskursas plėtojosi selektyvios atrankos ir kombinatorikos būdais. Net ir ryškūs diskurso poslinkiai nebuvo formuojami kaip politinė naujakalbė be atožvalgos į nacionalinius ir tarptautinius vaizdinius, tradiciją ir aktualijas. Kaip ir kitose viešosios politikos srityse, kultūros politikos diskursą sąlygojo restitucinės, imitacinės ir inovacinės orientacijos.

3. Bendriausia prasme Lietuvos kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo procesai dalintini į du periodus iki ir nuo įstojimo į Europos Sąjungą 2004 m. Nors priklausomybės Europos politinei ir kultūrinei erdvei nuostatos buvo pabrėžiamos nuo pat politinių permainų pradžios (Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio įsteigimas 1988 m.), narystė ES žymi kultūros politikos turinio, proceso ir instrumentų ryškų atsinaujinimą. Ši bendraveika kartu atskleidė naujas įtampas ir asimetrijas tarp „Senosios Europos“ ir „Naujosios Europos“.
4. Atkūrus Lietuvos Respubliką, nepriklausomos nacionalinės kultūros politikos kūrimas sutapo su esmingom iniciatyvomis reformuoti ES kultūros politiką globalių politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių pokyčių ir iššūkių aplinkoje. Ypač XX a. pabaigos Europos Tarybos ir UNESCO deklaracijos ir pranešimai apibrėžė kultūros politikos tikslų ir jos subjekto – kultūros – konceptualią kaitą, akumuliaciją naujų instrumentų paieškas įveiksminti atsinaujinusias kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo nuostatas.
5. Tarptautinės kultūros politikos kaita Lietuvos šios srities strateginiuose dokumentuose atsispindėjo selektyviai ir dažniau deklaratyviai, labiau sutelkiant dėmesį į modelių ir instrumentų importą. Šiuo požiūriu Lietuvos situacija nėra unikali: išnagrinėjus pokomunistinių šalių kultūros politikos procesų tendencijas pažymėtina, kad juos grindė panašios idėjos, vaizdiniai ir įtampas. Tai ypač pasakytina apie kultūros politikos demokratizavimo sutapatinimą su decentralizacija, kurios rezultatai laikomi daliniais (Krokuvos konferencija, 2009 m.). Lygiai tas pat pažymėtina aptariant visuotines pokomunistinių šalių pastangas skubiai parengti nacionalinius kultūros politikos modelius. Spartesnis ar lėtesnis naujų kultūros politikos modelių sukūrimas buvo būtinas ir svarbus simbolinis veiksmas, padėjęs iš dalies pertvarkyti kultūros lauką, tačiau pasiektas rezultatas neišpildė daugelio lūkesčių, taip pat iš dalies prioritezavo šios viešosios politikos srities instrumentalizmą ir prislopino nacionalinio kultūros politikos ir kultūros koncepto gilesnį pagrindimą.
6. Selektyviai išanalizavus ankstyvąjį nepriklausomos Lietuvos kultūros politikos diskursą ir jo sąveiką su eurointegracijos procesais, įvertinus tolesnę jo transformaciją pravartu išskirti keletą aktualių uždavinių nacionalinės kultūros politikos atsinaujinimui. Labiausiai minėtinas poreikis konceptualiai atnaujinti kultūros politikos ir jos subjekto – kultūros *per se* – apibrėžtis, atsižvelgiant į šios srities viešosios politikos kaitą, ypač ES erdvėje. Ne mažiau svarbi tokio atsinaujinimo paskata ir prielaida – nauji iššūkiai nacionaliniam valstybingumui (vidiniai ir išoriniai politiniai, ekonominiai, socialiniai ir kultūriniai veiksniai). Nepakanka deklaruoti, kad kultūra yra strateginis valstybės išteklius, ir toliau plėtojant tradicines kultūros sampratas ir konvencionalias kultūros politikos tikslų apibrėžtis. Akivaizdus kultūros politikos pagrindų strateginio dokumento, kritiškai reflektuojančio nacionalinę tradiciją, tarptautinę praktiką, geopolitinę situaciją ir orientuoto į ilgalaikę perspektyvą, poreikis.

III.

1. Kultūros politikos artikuliacija/ formulavimas
Lietuva, kaip ir kitos pokomunistinės šalys, gana greitai (per pirmą nepriklausomybės dešimtmetį) adaptavo (formaliai) Europos Tarybos deklaruojamus kultūros politikos principus (kultūros tapatybė, įvairovė, kūrybiškumas, dalyvavimas) ir vertybes, grįstas demokratijos, žmogaus teisių ir įstatymų viršenybės postulatais. Šį procesą labai paskatino UNESCO, Europos Tarybos teisinių dokumentų ratifikavimas, Europos Tarybos nacionalinių

kultūros apžvalgų programa. ET rekomendacija aiškiai artikuliuoti kultūros politiką teisės aktuose yra bendra visoms naujųjų demokratijų šalims, tačiau pačių teisės aktų formos yra įvairios (tai gali būti parlamentų, vyriausybių deklaracijos, strategijos, nutarimai, gana retais atvejais – įstatymai, ir tik nepriklausomybių pradžioje).

Lietuvoje per nepriklausomybės laikotarpį svarbiausi du bendrieji kultūros politiką formuluojantys dokumentai: Lietuvos kultūros politikos nuostatos (2001) ir Kultūros politikos kaitos gairės (2010). Antrojo atsiradimą inspiravo įsigalėjusi kultūros politikos inercija ir stagnacija, sisteminių permainų, aiškios plėtros kultūros lauke nebuvimas. Abiejų dokumentų atveju problemiški ryšiai su įgyvendinimo planais, priemonių mechanizmais, kultūros politika įgyvendinama *ad hoc*. Politikos postulatų kaita vyriausybių programose yra deklaratyvi, kosmetinė, niekaip neįtakoja kultūros finansavimo prioritetų ir srautų.

2. Teisinė bazė. Pakankamai išplėtotą įstatymų kiekybės ir apimamų kultūros sričių požiūriu. Tačiau stokojama stebėsenos ir įvertinimo kiek esama teisinė bazė efektyvi, kokie teisės aktai turėtų būti koreguojami atsižvelgiant į kultūros situaciją ir raidą. Lietuvoje teisėkūros aktyvumas, palyginus su Estija, kultūros srityje yra ženkliai mažesnis. (Compendium duomenimis, 2010 -2014 m. Estijoje atnaujinta 26 teisės aktai, susiję su kultūra, Lietuvoje – 2. Žinoma, čia kyla klausimų dėl duomenų patikimumo)

3. Demokratizacija, decentralizacija, valdymas

Problemiškiausias, daugiausiai įtampų patiriantis kultūros politikos blokas.

- Kultūros politikos decentralizavimas vyksta iš lėto. Kai kuriuose sektoriuose įvestas valdymo per tarpininką/ patikėtinį/ per atstumą (arm-length) principas (Spaudos, radijo ir TV rėmimo fondas, Kino institutas, Lietuvos kultūros taryba), tačiau jis netaikytas muziejų sričiai, kaip rekomendavo Europos Tarybos ekspertų grupė. Šis valdymo principas taip pat reikalauja diskusijų galių bei kompetencijų paskirstymo, sprendimų priėmimo, administravimo ir kt klausimais.
- Valstybės ir savivaldos galių bei vaidmenų pasiskirstymas per du su puse dešimtmečio patyrė įvairias transformacijas. Nepasiteisino administracinė reforma įvedant apskritis ir atitinkamai priskiriant jų pavaldumui kultūros organizacijas. Analogiški nesėkmingi bandymai įvesti vidurinę valdymo grandį vyko Latvijoje, Slovakijoje – regionų administracijoms deleguotos papildomos kultūrinės funkcijos nenumatant išteklių ir finansavimo. Estijoje galima rasti pozityvų pavyzdį, kai regioninio lygmens kultūros organizacija yra kofinansuojama iš dviejų šaltinių (pvz., valstybė moka daliai regioninių bibliotekų darbuotojų atlyginimą). Lietuvoje regioninės kultūros politikos situacija išaldyta. Savivaldybių gebėjimai ir turimi ištekliai neskatina prisiimti atsakomybės dėl kultūros plėtros regionuose, sprendimų priėmimas didžiąja dalimi permestas nacionalinei valdžiai ir tarpininkams (Kultūros tarybai).

4. Kitos sritys:

- Kultūros infrastruktūra, NVO ir biudžetiniai sektoriai
- Finansavimas. Valstybinis (viešas) finansavimas orientuotas į kultūros organizacijas, kultūros paslaugų teikėjus. Viešo ir privataus sektoriaus partnerystė (pas mus šiuo metu sukompromituota korupcijos skandalų – realių ir menamų)
- Privatizacija kultūros srityje ir reguliaciniai kultūros/ kūrybinių industrijų mechanizmai
- NVO ir biudžetinis sektoriai

Išvadų apibendrinimas

1. LR Konstitucija apibrėžia tarptautines tendencijas bei demokratijos vertybes atspindinčios Lietuvos kultūros politikos modelio teisinės ir politinės sąlygas.
2. Lietuvos kultūros politikos modeliavimo patirtis atkurtosios Nepriklausomybės laikotarpiu nuo 1991 m. liudija nuoseklaus valstybės vaidmens formuojant ir įgyvendinant kultūros politiką suvokimo stoką, todėl pradėtos reformos realizuotos tik iš dalies, esminės kultūros ir švietimo jungties, rankos atstumo principo pritaikymo kultūros valdyme, valstybės kaip mecenato ir kitos idėjos nebuvo sistemiškai gyvendintos, kultūros politikoje kaip ir kitų sričių valstybės politikoje ėmė dominuoti restitucinės, imitacinės ir fragmentiška inovacinės orientacijos.
3. Lietuvos ir Europos valstybių kultūros politikos bei jos konteksto raida iškelia poreikį konceptualiai atnaujinti kultūros politikos ir jos subjekto – kultūros *per se* – apibrėžtis, atsižvelgiant į šios srities viešosios politikos kaitą, ypač ES erdvėje, naujai apibrėžti valstybės vaidmenį užtikrinant kultūros politikos formavimą ir įgyvendinimą šiuolaikinėmis sąlygomis.
4. Europos Tarybos rekomendacija aiškiai artikuliuoti kultūros politiką teisės aktuose yra bendra visoms naujųjų demokratijų šalims, tačiau pačių teisės aktų formos yra įvairios, priklauso nuo valstybių teisės tradicijų ir kultūros sampratų savitumo.
5. Lietuvos kultūros politikos teisinė bazė stokoja bendros kultūros lauko vizijos ir sisteminės teisinės bazės adekvatumo šiam laukui stebėsenos.
6. Demokratizacija, decentralizacija, valdymas yra problemišiausias, daugiausiai įtampų patiriantis kultūros politikos blokas.

SIŪLOMAS VALSTYBĖS VAIDMENS LIETUVOS KULTŪROS POLITIKOJE MODELIS

Lietuvos kultūra yra tiesiogiai susijusi su Lietuvos valstybingumu ir jo tęstinumu, todėl Lietuvos kultūros politikos modelis turi remtis LR Konstitucijoje apibrėžtomis individualaus piliečio ir Tautos teisėmis į kultūrinį tapatumą, dalyvavimą kultūroje ir raiškos laisvę. Šios teisės pripažįstamos prigimtinėmis žmogaus ir bendruomenės teisėmis, būtinomis individo ir bendruomenės savirealizacijai siekiant atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės. Tokiu būdu kultūra įtvirtina esminį Lietuvos piliečio(-ės) ir valstybės abipusio išipareigojimo ryšį: pilietis(-ė) pripažįsta, jog valstybė įkūnija jo(-s), kaip Tautos nario(-ės) laisvę savarankiškai kurti savo gyvenimą, tuo tarpu valstybė pripažįsta prigimtines piliečio(-ės) teises, tarp jų ir kultūrinės teises, kurios, savo ruožtu, realizuoja piliečio(-ės) kultūrinę ir tautinę savastį.

Lietuvos kultūros politikos modelis turi nustatyti harmoningą individualaus(-ios) Lietuvos piliečio(-ės), Tautos ir valstybės santykį. LR Konstitucijos preambulė liudija, jog kultūros įkvėpta ir motyvuota Tauta įtvirtina savo laisvę atkurtoje valstybėje, kuri savo ruožtu užtikrina kultūrinį, teisinį ir valstybinį Tautos tęstinumą. Atsižvelgiant į glaudų piliečio, Tautos, kultūros ir valstybės ryšį, siūloma modeliuoti Lietuvos kultūros politiką išryškinant tris vienas kitą persmelkiančius valstybės vaidmenis:

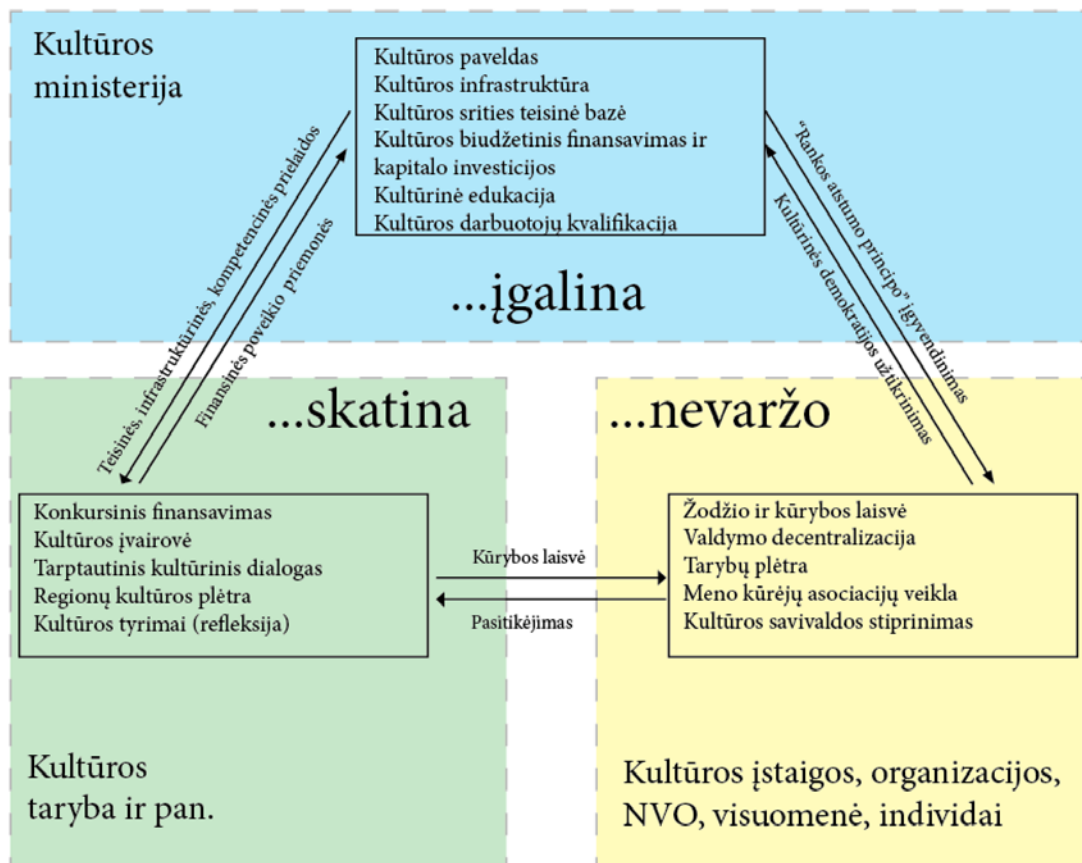
*siekdama užtikrinti valstybinį Tautos tęstinumą, valstybė **įgalina** ir **skatina** Lietuvos piliečių kūrybinę raišką bei jų dalyvavimą Lietuvos kultūroje. Ji taip pat jokiomis priemonėmis **nevaržo** piliečių kūrybinės raiškos bei dalyvavimo kultūroje.*

Valstybė **įgalina** kūrybinę raišką bei dalyvavimą kultūroje užtikrindama kiekvieno(-s) Lietuvos piliečio(-ės) kultūrinės teises bei stiprindama jo(-s) kultūrinės kompetencijas. Kultūrinių kompetencijų stiprinimas neatsiejamas nuo kultūros paveldo išsaugojimo ir aktualizavimo bei būtinos kultūros infrastruktūros plėtros ir palaikymo. Kultūros ir švietimo jungtimi pagrįsta kultūrinė edukacija, ugdymu kultūra, valstybė sudaro sąlygas Lietuvos gyventojams atrasti, reflektuoti, stiprinti ir plėtoti savo kultūrinę tapatybę, tapus išsilavinusiais kultūros kūrėjais, realizuoti savo kūrybinės raiškos laisvę. Valstybės kaip **įgalintojos** politikos sėkmės matas yra ne išsaugoto paveldo, išlaikytos kultūros infrastruktūros, darbo vietų kultūros sektoriuje kiekis, bet mastas, kuriuo šios ir kitos sąlygos padeda visuomenei atskleisti savo kultūrinį ir kūrybinį potencialą.

Valstybė **skatina** kultūrinę raišką bei dalyvavimą kultūroje užtikrindama kultūros pasiekiamumą visiems Lietuvos gyventojams, nepaisant jų gyvenamosios vietos, amžiaus, tautybės, tikėjimo etc. Valstybė siekia Lietuvos kultūros įvairovės, provokuoja šiuolaikinės visuomenės gyvenimui aktualių naujų kultūros ir meno raiškos pavidalų kūrimą ir refleksiją. Skatindama tarpkultūrinį dialogą, valstybė siekia kelti Lietuvos kultūros ir meno lygį, stiprinti jų tarptautinį konkurencingumą. Valstybės kaip skatintojos vaidmuo neatsiejamas nuo suvokimo, jog nuolatinis ir sistemiškas visuomenės kultūros procesų skatinimas stiprina kultūros, kaip piliečių pasitikėjimo valstybe garanto vaidmenį.

Valstybė **nevaržo** kultūrinės raiškos ir dalyvavimo kultūroje užtikrindama žodžio ir kūrybos laisvę bei kurdama ir palaikydama demokratinis kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmus, pvz. įvairių kultūros sričių tarybas, konkursinio finansavimo programas, etc. Valstybė sąmoningai apriboja save ne tik leisdama visuomenei dalyvauti kultūros politikoje, bet ir sukurdamai bei palaikydama šiam dalyvavimui reikalingas teises, finansines, administracines, informacines ir edukacines priemones. Tarp šių priemonių galima išskirti įvairių kultūros administravimo lygmenų decentralizacijos poreikį, kultūros ir meno kūrėjų interesų atstovavimo kūrybinėse sąjungose užtikrinimą ir pan. Be adekvataus ir nuoseklaus visuomenės dalyvavimo kultūros politikoje kultūra negali realizuoti savo demokratinės misijos – įkūnyti laisvę, kaip bendrą visos Tautos vertybę, svarbiausią pačios valstybės tęstinumo motyvą.

Valstybė kūrybinę raišką ir dalyvavimą kultūroje...

IX. Tarptautinio kultūros politikos forumo „Kultūros politikos modeliavimas XX–XXI a.: prielaidos, patirtis, iššūkiai“ medžiaga

1. Renginio programa

Švenčiant Lietuvos valstybės atkūrimo 100 metų jubiliejų bei Lietuvos narystei ES skaičiuojant jau 14-us metus, iškyla būtinybė apmąstyti pagrindines Lietuvos valstybingumo sąlygas, jo tęstinumo prielaidas, motyvus ir perspektyvas. Kultūrai suvaidinus lemiamą vaidmenį XX a. pradžios ir pabaigos Lietuvos valstybės (at)kūrimo procesuose, natūralu tikėtis ypatingo jos statuso Lietuvos valstybės ir jos piliečių santykių kontekste.

Nuo pat pirmųjų pastangų įtvirtinti atkurta Nepriklausomybę 1991 m. ir Lietuvos visuomenė, ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės ne kartą deklaravo poreikį reformuoti iš totalitarinės santvarkos išsilaisvinusios Lietuvos kultūros politikos modelį.

Kaip ir kitos demokratiją atkūrusios Rytų ir Centrinės Europos valstybės, Lietuva jau beveik tris dešimtmečius siekia sukurti politines, teises ir ekonomines prielaidas išsivysčiusių Vakarų visuomenių demokratijos standartus atitinkančiai kultūros politikos sistemai, bando reorganizuoti, modernizuoti ir decentralizuoti kultūros politikos sistemą, kultūros įstaigų tinklus, kuria ir tobulina XXI a. iššūkius atitinkančią kultūros politikos teisinę bazę.

Siekiant apmąstyti Lietuvos ir Europos kultūros politikos raidą ir jos perspektyvas, 2018 m. vasario 15 d. Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje, J. Karoso salėje (Gedimino pr. 42) organizuojama vieša tarptautinė ekspertų diskusija.

„Kultūros politikos modeliavimas XX–XXI a.: prielaidos, patirtis, iššūkiai“

Forumo programa

Vasario 15 d., ketvirtadienis

13.00 Lietuvos kultūros politikos modeliavimo pastangas analizuojančio tyrimo „Lietuvos kultūros politikos modelio sukūrimas. Lietuvos kultūros politikos formavimo perspektyvų analizė“ išvadas pristatys tyrimą atlikę ekspertai Rasius Makselis, Rūta Stanevičiūtė ir Elona Bajorinienė.

13.45 Kultūros politikos ekspertai Skaidra Trilupaitytė, Vaidas Jauniškis pateiks savo įžvalgas apie Lietuvos kultūros politikos situaciją, jos plėtros sunkumus, galimybes ir iššūkius.

14.45 Ragnar Siil pasidalins savo patirtimi ir įžvalgomis apie kultūros politikos kaitos procesus Europoje ir pasaulyje.

15.15–16.00 Kavos pertrauka

16:00 Tsveta Andreeva pasidalins savo patirtimi ir įžvalgomis apie kultūros politikos kaitos procesus Europoje ir pasaulyje.

16.45–18.00 Atvira apskrito stalo diskusija išryškins pagrindines kultūros politikos tendencijas XXI a., kylančius naujus iššūkius, su kultūra susijusias demografinių rizikų, migracijos, grėsmės žodžio laisvei, propagandos ir kitas temas. Į ateitį nukreiptas žvilgsnis padės apmąstyti galimas Lietuvos ir Europos kultūros politikos transformacijos kryptis, galimus ir pageidaujamus jos modeliavimo principus ir būdus.

Vasario 16 d., penktadienis

10:00 Uždaro rato ekspertų diskusija, kurios metu bus apibendrinamos forume išsakytos mintys. Aptariamos galimos rekomendacijos politikams dėl perspektyvaus kultūros politikos modelio ir jos kaitos krypčių XXI a. Įvertinamos kultūros politikos raidos galimybės ir pagrindiniai iššūkiai nacionaliniu, regioniniu ir europiniu lygmenimis. Dalyvauja ekspertai Gintautas Mažeikis, Skaidra Trilupaitytė, Vaidas Jauniškis, Rūta Stanevičiūtė, Elona Bajorinienė, Rasmus Makselis.

Orientaciniai klausimai ekspertams

- Ar prasminga ir jeigu taip, tai kodėl, kalbėti apie **specifines kultūros politikos raidos sąlygas** Rytų Europos šalyse? Kokius galima įžvelgti specifinius šio regiono šalių, taip pat ir Lietuvos, kultūros politikos transformacijos **požymius** XXa. pabaigoje – XXI a. pradžioje?
- Kokie pagrindiniai iššūkiai kilo ir kyla Lietuvos ir kitų regiono šalių nacionalinėms vyriausybėms pastarųjų dešimtmečių laikotarpiu **demokratizuojant ir decentralizuojant** kultūros politikos formavimą ir įgyvendinimą?
- **Europos Sąjunga** ir nacionalinės kultūros politikos: kaip sekasi naudotis **naujomis galimybėmis** ir kokie yra svarbiausi narystės keliami **nauji iššūkiai**?
- Kaip kinta kultūros politikos vaidmuo **valstybės ir piliečio** tarpusavio santykių perspektyvoje? Kaip būtų galima apibrėžti valstybės įsipareigojimo kultūrai pobūdį ir mastą?
- Kokie kyla nauji iššūkiai kultūros politikai derinant **kultūrinės savasties** puoselėjimo ir **prigimtinių bei konstitucinių žmogaus teisių** (pvz. žodžio ir tikėjimo laisvės, teisės į intelektinę nuosavybę ir pan.) gynimo tikslus? Kokios galimos šio derinimo perspektyvos XXI a.?
- Koku būdu nacionalinėmis kultūros politikos priemonėmis galima ir būtina reaguoti į naujausius **tarptautinius iššūkius** – migraciją, geopolitines įtampas, ekonominės raidos neapibrėžtumą, technologinę pažangą ir pan.?
- Kokiomis savybėmis turėtų pasižymėti efektyvios kultūros politikos **modelis** XXI a. (nacionaliniu, regiono, europiniu lygmenimis)?

2. Rekomendacijos kultūros politikos formuotojams

- Ugdyti pasitikėjimą tarp valstybės institucijų ir pilietinės visuomenės.
- Depolitizuoti sprendimų priėmimą kultūros institucijose ir skirstant finansinę paramą. Atskirti valdymą (administravimą) ir politinį procesą (kuris apima ir savireguliaciją).
- Pasiiekti, jog politikos vykdymas būtų 100 proc. skaidrus ir įtraukus (tačiau išvengti šimtaprocentinio sekimo ir kontrolės).
- Politikos plėtros procesuose turi dalyvauti visi valdžios lygmenys, visi suinteresuoti socialiniai partneriai ir pilietinė visuomenė.
- Tęsiant decentralizacijos procesus, būtina skatinti miestus ir regionus kurti savo kultūros politikos strategijas (tačiau būtina atsižvelgti ir į demografines rizikas).
- Būdas, kaip rengiamos kultūros politikos strategijos, yra tiek pat svarbus, kaip ir tų strategijų turinys.
- Analizuojant kultūros politiką, būtina skirti implicitinius (realius) ir eksplicitinius (oficialius, deklaratyvius) procesus.
- Norint adekvačiai reaguoti į šiuolaikinius kultūros politikos iššūkius (pvz. tarptautinę migraciją) reikia skirti galimo kultūros politikos modelio ir galimo politinio poveikio lauko (polity) sąvokas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, pavyzdžiui, konstitucinis modelis visada bus siauresnis už realių problemų, iššūkių ir galimo politinio poveikio lauką (polity).
- Kultūros politika gali ir turi įtakoti bei keisti šalies migracijos politiką.
- Teisiniai apribojimai neturi varžyti skaitmeninio ir netgi fizinio atvirumo.

- Plėtoti viešąją erdvę („Koridą“) politinėms diskusijoms ir socialinei politinei kritikai.
- Stiprinti kultūros sektorių ir sub-sektorių reprezentaciją kultūros politikos formavime. Padėti jiems konsoliduotis ir kalbėti vienu balsu (tačiau būtina išvengti šiuolaikinės „feodalizacijos“ rizikos).
- Sektorines ir nacionalines kultūros plėtros strategijas rengti užtikrinant nuolatinę abipusę komunikaciją ir perspektyvų kaitą („stalo teniso“ būdu).
- Verslui, viešosioms įstaigoms ir nacionalinio lygmens kultūros organizacijoms gali tekti taikyti skirtingas kultūros politikos prieigas.